

REFLEKSIIVISTÄ YMMÄRRYSTÄ VAI KUMULOITUVAA ÄRSYTYSTÄ?

**Sosiaalityöntekijät refleктоivat itseään ja toimintaansa
systemisen lastensuojelun toimintamallissa**

Tuija Kauppinen

Maisterintutkielma

Sosiaalityö

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen

tiedekunta

Jyväskylän Yliopisto

Kevät 2020

TIIVISTELMÄ

TUTKIELMAN NIMI

Tuija Kauppinen
Sosiaalityö
Maisterintutkielma
Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Jyväskylän Yliopisto
Ohjaajat Johanna Kiili, Kati Närhi
Kevät 2020
Sivumäärä 79 sivua + 2 liitettä

Maisterintutkielmani keskeinen tehtävä on selvittää miten refleksiivisyys ilmenee ja miten sitä toteutetaan sosiaalityössä. Toimintaympäristönä on lastensuojelun avohuolto ja siinä toteutettava systeemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointi.

Teoreettisena viitekehyksenäni on kriittisen realistin Margaret S. Archerin morfogeneettisen teoriaan pohjautuva toiminnan teoria ja siihen kuuluvat refleksiivisyystyypittelyt: kommunikatiivinen, autonominen, meta- ja murtunut refleksiivisyys.

Tutkielman aineisto koostuu neljän fokusryhmähaastattelun litteroinneista, joista pyrin löytämään Archerin refleksiivisyysjaottelut laadullisen reflektiivisen sisällönanalyysin avulla.

Tutkielman tulokset osoittavat, että refleksiivisyys on väistämätön taito, jonka avulla voimme suunnitella, muuttaa ja arvioida toimintaamme, toisin sanoen selviytyä elämämme läpi.

Avainsanat: refleksiivisyys, Margaret Archer

SISÄLLYS

1 MIKSI AJATTELUN AJATTELEMINEN KIINNOSTAA?	5
2 TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ LASTENSUOJELU	7
2.1 KATSAUS SUOMALAISEN LASTENSUOJELUN HISTORIAAN	7
2.2. LAPSIPERHEPALVELUJEN KEHITYSMISSUUNTAUKSIA	10
2.3 SUOMEN LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖN NYKYTILANNE TILASTOJEN VALOSSA	15
2.4 LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖ JA AVOHUOLTO	17
3 SYSTEEMISEN LASTENSUOJELUN TOIMINTAMALLI	22
3.1 SYSTEEMISEN LASTENSUOJELUN TOIMINTAMALLIN PILOTOINTI SUOMESSA	22
3.2 SYSTEEMINEN AJATTELU SOSIAALITYÖSSÄ JA PERHETERAPIASSA	25
4 TEORIAA JA TUTKIMUSTA REFLEKTIIVISYYDESTÄ	26
4.1 FILOSOFIT GEORGE H. MEAD, JA JOHN DEWEY REFLEKTIIVISYYDEN POLUILLA	26
4.2 KANSAINVÄLISTÄ TUTKIMUSTA REFLEKSIIVISYYDESTÄ	29
4.3 KRIITTINEN REALISMI JA ARCHERIN TEORIA KOHTI REFLEKSIIVISYYTTÄ	34
4.5 SUOMALAISTA KESKUSTELUA REFLEKTIIVISYYDESTÄ JA REFLEKSIIVISYYDESTÄ	37
5 TUTKIMUSASETELMA	43
5.1 SOSIAALITYÖN KÄYTÄNNÖN TUTKIMINEN	43
5.2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ	44
5.3 AINEISTONA LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN HAASTATTELUT	46
5.4 EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS	47
5.5 LAADULLINEN, REFLEKSIIVINEN JA TEORIASIDONNAINEN SISÄLLÖNANALYYSI?	49
6. REFLEKSIIVISYYSLAJIT	52
6.1 KOMMUNIKATIIVINEN REFLEKSIIVISYYS	53
6.2 AUTONOMINEN REFLEKSIIVISYYS	57
6.3 METAREFLEKSIIVISYYS	62
6.4 MURTUNUT REFLEKSIIVISYYS	65
6.5 MUITA AINEISTOSSA ESIINTYVIÄ ILMAISUJA JA ILMIÖITÄ	66
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	68

8 POHDINTA

69

LÄHTEET

71

LIITTEET

1 MIKSI AJATTELUN AJATTELEMINEN KIINNOSTAA?

”Kaija istui työhuoneensa asiakastuoliin, selin oveen, ja tuijotti eteensä. Ajatus ei pysähtynyt mihinkään. Mielessä ajelehtivat niin Silvenit kuin nuoret pojat poliisien ja sosiaalityöntekijöiden seassa. Jokin käsittämätön kiukku tunki kaiken läpi, ei hän osannut määritellä, mitä kohtaan tunki kiukkua, esimiestä vai asiakkaita vai koko elämää. Oliko hän jo väsynyt tähän työhön, tähän loppumattomaan virtaan ihmisiä, jotka jollain tavalla sotkivat elämänsä ja odottivat hänen saman tien ratkaisevan kaikki? Ymmärtävän, loputtomasti ymmärtävän, vaikka teki mieli sanoa, etten ymmärrä sinun puheitasi enkä tekojasi vähääkään.”

(Koskiniemi 2018, 29.)

Edellä oleva tekstilainaus on Sisko Koskiniemen (2018) toisesta romaanista *Ihan tavallinen perhe*. Koskiniemi on tehnyt pitkän uran sosiaalityöntekijänä ja julkaissut kaksi fiktiivistä romaania sosiaalityön arjesta. Romaaneissa päähenkilö Kaija työskentelee poliisilaitoksen sosiaalityöntekijänä ja lähtee poliisien kanssa usein hälytysluonteisille kotikäynneille perheiden luokse. Koskiniemi kuvaa havainnollisesti työn haasteellisuutta ja oman toiminnan ja ratkaisujen kyseenalaistamista. Hän itse luonnehtii teoksiaan sosiaalidekkareiksi. (Lapin Kansa 7.11.2017.) Koskiniemi on itse ollut pro gradu -tutkielman kohteena, mikä on mainitsemisen arvoista myös siksi, että sosiaalityöntekijöistä ei ole tehty Suomessa aiemmin tieteellistä elämäkertatutkimusta (Kultalahti 2018).

Yhteensä puolentoista vuoden aikana kertynyt oma työkokemukseni sosiaalityöstä on tois-taiseksi koostunut perheneuvonnan, lastensuojelun, aikuissosiaalityön ja sosiaalipäivystyk-sen osa-alueilta. Töissä ollessani olen joka päivä paininut käytännöllisten ja eettisten ky-symysten äärellä ja yrittänyt selventää itselleni oikeaa ja omaa tapaa tehdä työtäni. Ajatte-lun ajattelemisen on uuvuttanut, mutta myös auttanut selkiyttämään asioita ja suunnitelmia vaihtelevan, myös muilla aloilla tapahtuneen työurani aikana.

Fiktiivisen kollegan Kaijan pohdinnasta tunnistan lamaannuksen, kiukun ja väsymyksen tunteet, hallitsemattoman työ määrän sekä vastuun raskaan painon (Alhanen 2014, 44). Voimme määritellä elävämme postmodernismin aikaa, jolloin yhteiskunnan rakenteet ovat rikkonaisempia kuin ennen ja sosiaalityön on vastattava haasteeseen lisäämällä omaa kriit-tistä reflektiivisyyttään (Sutinen 2009).

Tutkin kandidaatin tutkielmassani (Kauppinen 2017) ammatillista vuorovaikutusta ja dialogisuutta. Yhtenä tuloksena oli, että itsereflektointi muovaa dialogisuutta. Pohdin tuolloin dialogisuutta tuolloin muun muassa sokraattisen kysyvän filosofian ja dialogisen filosofian valossa. Jukka Hankamäen (2015a, 71, 181–182) mukaan olennaisin ei piile vastauksissa vaan kysymyksissä. Keskusteluun kuuluu aina sisäistä ja ulkoista puhetta. Reflektoinnissa voidaan määrittää olevan näitä molempia. Oman ajattelun arvioiva ajattelu tuntui hyvin mielenkiintoiselta tutkielman aihevalinnalta ja syventävältä jatkumolta kandidaatin tutkielmassani aloittamaan linjaan.

Maisterintutkielmani tutkimustehtävä on tarkastella sosiaalityössä ilmenevää refleksiivisyyttä kriittisen realistin Margaret Archerin (2003) toimintateorian valossa. Toimintaympäristönä on suomalaisen systeemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointi. Tutkimusaineistona ovat kyseiseen pilotointiin liittyvät fokusryhmähaastattelut. Tarkastelen lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden yksilöllisiä tapoja arvioida itseään, toimintaansa ja toimintaympäristöään, toisin sanoen minkälaista sisäistä puhetta he tuovat julki. Tutkijan roolissa toteutan itsekkin henkilökohtaista ja osittain tunnustuksellista refleksiivisyyttä niin kuin sen ymmärrän. Pyrin tuomaan esiin taustaani, omia vaikuttimiani, asenteitani, mielenkiinnon kohteitani ja tunteitani. (Saastamoinen 2003, 19–20.)

Tutkielmani etenee tästä seuraavaksi lukuun 2, jossa esittelen lastensuojelua historian, palvelujen kehittymisen ja nykyisen tilanteen kautta. Kerron myös pääpiirteittäin lastensuojelun avohuollon sosiaalityöstä. Luvussa 3 kerron tutkielmani kontekstista eli systeemisestä lastensuojelun toimintamallista ja sen pilotoinnista Suomessa. Tämän jälkeen luvussa 4 tarkastelen teoriaa ja tutkimusta refleksiivisyydestä. Luvussa 5 esittelen tutkimusasetelmani ja tutkimuskysymykseni sekä analyysini kulun. Tutkielmani tulokset tulevat ilmi luvussa 6 ja johtopäätökset luvussa 7. Pohdintaosuus löytyy luvusta 8. Tervetuloa mukaan.

2 TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ LASTENSUOJELU

2.1 Katsaus suomalaisen lastensuojelun historiaan

Juha Hämäläinen (2007, 19) tiivistää, että *varhainen suomalainen lastensuojelu* pohjasi moniin teorioihin ja aatepohjiin, kuten muiden muassa kristillinen lähimmäisenrakkaus, terveyskasvatusliike, raittiusliike ja sosiaalipoliittinen liike. Vastaava kehitys oli havaittavissa esimerkiksi Saksassa, joka olikin yhtenä esikuvana Suomelle. Lastensuojeluaate alkoi muotoutua yhtä aikaa uuden yhteiskunnallisen tietoisuuden kanssa 1800-luvun loppupuolella valistusaatteen, kansallisuusaatteen ja kristinuskon vaikutuksesta. Lastensuojelun kehittäminen kulki käsi kädessä yhteiskunnan kehittämisen kanssa. *Lapsipsykologinen ote* alkoi vahvistua valtion itsenäistymisen jälkeisenä aikana tutkimustoiminnan kehittyessä. (Hämäläinen 2007, 20, 293.)

Suomen valtion itsenäistyttyä kollektiivinen lasten suojeleminen edesauttoi kansakunnan yhtenäisyyden eheytymistä ja itsenäisyyden turvaamista. Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokous hyväksyi vuonna 1959 YK:n Lapsen oikeuksien julistuksen, joka osaltaan vaikutti siihen, että lapsen asemaa alettiin tarkastella demokraattisemmasta näkökulmasta. Pohjoismaisen hyvinvointivaltioideologian siivittämänä lastensuojelu alkoi muotoutua 1960-luvulta alkaen *eriytyneeksi ja moniammatilliseksi toimintajärjestelmäksi*, jossa kohdattiin lapset ja perheet yksilöllisesti heidän tilanteensa, ongelmansa ja tarpeensa huomioon. Sama toimintaperiaate pätee myös 2000-luvun lastensuojelussa. Alusta alkaen lastensuojelun peruspyrkimyksinä voidaan kiteyttää olleen korvata kodin puutteellinen hoiva tai kasvatus osittain tai kokonaan, täydentää kotikasvatusta ja hoivaa sekä tukea vanhempia huolenpito- ja kasvatustehtävissä. (Hämäläinen 2007, 352, 458–461.)

Lasten turvattomiin oloihin ja lapsikuolleisuuden määrään oli Suomessa yritetty vaikuttaa sotia ja puutetta sisältävien vuosisatojen aikana erilaisin sosiaalipoliittisin ja inhimillisten auttamispyrkimysten keinoin. Ammattitaidon korostumisen lastensuojelutyössä Pulma ja Turpeinen (1987, 247) katsoivat alkaneen varsinaisesti 1920-luvulla.¹ He mainitsevat las-

¹ Edellä mainittua aikakautta kuvaa myös Marko Paavilainen (2012) kertoessaan lastensuojelun yhteistoiminnan historiasta. Kansalaisodan jäljiltä Suomessa oli vuonna 1919 noin 20 000 lasta, jotka olivat menettäneet kokonaan tai osittain huoltajansa. Tästä määrästä 90 % oli työväestön ja köyhien ihmisten lapsia eli niin kutsuttuja punaorpoja. Suomessa hädänalaisten lasten suuri määrä herätti kansalaisissa yhteisen huolen ja vastuunkannon tunteen yli erilaisten aatteellisten rajojen. Euroopassa kehitettiin samanaikaisesti kansainvälistä

tenhoidon ja kokonaisvaltaisen lastensuojelun uranuurtajaksi sekä keulakuvaksi muiden muassa Arvo Ylpön, joka lääketieteellisen tiedon jakamisen ja lastenlääkäreiden ja sairaanhoitajien opettamisen lisäksi osallistui Mannerheimin lastensuojeluliiton toiminnan kehittämiseen, äitiysneuvolaverkoston luomiseen ja ennaltaehkäisevän lastensuojelun ja -huollon toteuttamiseen. (Pulma & Turpeinen 1987, 373–375; ks. myös Hämäläinen 2007, 295.) 1900-luvun alkupuolen lasten suojelemiseen liittyvää ammatillista koulutusta lastenlääkäreiden ja sairaanhoitajien koulutuksen lisäksi olivat muun muassa *suojelevalvojen kurssit, sosiaaliskasvattajakoulutus* sekä lastentarhaopettajien ja lastenhoitajien koulutus. Perustettiin myös *korkeakoulutasoinen lastensuojelututkinto* niille, jotka aikoivat lastenvalvonnan tai -suojelun tehtäviin. (Satka 1994, 290; Hämäläinen 2007, 211–214.)

Vuonna 1936 Suomessa tuli voimaan *ensimmäinen lastensuojelulaki*, jossa määriteltiin lastensuojelun organisointia, kriteerejä ja toimintamalleja. Lasten ja nuorten yhteiskunnallinen suojeleminen määrättiin olevan kuntien huolto- tai kunnallislautakuntien vastuulla valtion viranomaisten johtamana ja valvomana. Laissa painotettiin ennaltaehkäisyä ja avohuollollisia toimenpiteitä, mutta ne jäivät enemmän ideaaliasteelle. Huostaanotto sai juridisen oikeutuksen niin sanottujen vaikeiden tapauksien kohdalla, joihin neuvonta, ohjaus ja valvonta eivät riittäneet. Lastensuojelun kasvatuksellisen painotuksen pelättiin heikentyvän uuden lain myötä. (LSL 52/1936; Hämäläinen 2007, 240–247; Urponen 1994, 195–196.)

Lastensuojelun avohuollon kehittymisen katsotaan alkaneen Suomessa 1970-luvulla. Turvattomuuskäsitettä määriteltiin uudelleen ja siirryttiin perheiden huoltamiseen ja tukemiseen. Huostaanottojen osuus pieneni huomattavasti, osittain 1960-luvun kriittisen arvostelun ja liikehdinnän ja osittain hoitoideologisten perusteiden sekä sijoitusmahdollisuuksien vähenemisen vuoksi. (Pulma & Turpeinen 1987, 220.)

Pulman ja Turpeisen (1987) ensimmäinen laatuaan oleva Suomen lastensuojelun historiateos peilautuu sen julkaisemisen vuosikymmenelle eli 1980-luvulle. Vuonna 1984 voimaan tullut lastensuojelulaki oli tuolloin tuore. Se korosti ensimmäistä kertaa lapsen ensisijaista etua ja velvoitti avohuollon tukitoimien kehittämiseen. Laissa painotettiin muun mu-

yhteistyötä ja perustettiin Kansainvälinen lastenavun unioni, johon Suomi myös liittyi. (Pulma & Turpeinen 1987, 130–131; Paavilainen 2012, 27–30 ; Hämäläinen 2007, 138–139.)

assa lapsen lasten kollektiivista suojelua, erilaisten toimijaverkostojen yhteistyötä ja lapsen kuulemista häntä itseään koskevissa asioissa. Palattiin tavallaan aiempaan perinteiseen näkemykseen lasten suojelusta vahingollista yhteiskuntakehitystä vastaan. (Pulma & Turpeinen 1987, 245–246.) YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus tuli kansainvälisesti voimaan vuonna 1990 ja Suomessa se on ollut laintasoisesti voimassa vuodesta 1991 lähtien.

Taloudellisten ja psykososiaalisten ongelmien lisääntyminen on leimannut 1990- ja 2000-lukujen aikakautta. Lähtösysäykseksi kyseisiin ongelmiin on tutkimusten valossa todettu olleen 1990-luvun lamavuodet. Tuolloin työmarkkinat alkoivat kiristyä ja epävakautua, pitkäaikaistyöttömyys lisääntyi, taloudelliset vaikeudet kasvoivat, arvot kovenivat ja yhteiskuntamoraali höltyi. Pohjoismaisen hyvinvointimallin mukaisesta universaalista sosiaaliturvan korostamisesta siirryttiin uusliberaaliin yhteiskunta-ajatteluun, joka perustuu muutokseen, vapaaseen talouteen, globalisaatioon ja yksilökeskeisyyteen. Sosiaalipoliittisten linjausten muuttuminen vaikutti väistämättä lastensuojelun toimintaympäristöön, työn luonteeseen, työn ehtoihin sekä asiakastilastoihin. (Hämäläinen 2007, 390–395.)

Lasten ja nuorten määrä lisääntyi lastensuojelullisten toimenpiteiden piirissä 1990-luvulla. Lasten ja nuorten syrjäytyminen, mielenterveys- ja päihdeongelmat lisääntyivät ja monimutkaistuivat, kuten myös perheiden vanhemmilla. Samanaikaisesti esimerkiksi lapsiperheiltä leikattiin perhepoliittisia etuja ja karsittiin ennaltaehkäiseviä hyvinvointipalveluja, kuten erityisopetusta, perheneuvontaa ja oppilashuoltoa. Yksityinen ja kolmas sektori alkoivat tuottaa yhä enemmän hyvinvointipalveluja, kuten esimerkiksi ammatillisia perhekohteja. (Hämäläinen 2007, 397.)

*Sosiaalityö kehittyi vahvasti akateemisena oppi- ja koulutusalan 1990-luvulla, jolloin sosiaalityö eriytyi yliopistossa omaksi pääaineekseen. Lapsi- ja nuorisotyöhön luotiin oma erikoistumiskoulutus, ja lastensuojelun sosiaalityö kehittyi yhteiskunnallisena toimintajärjestelmänä. Lastensuojelun työskentelytavat perustuivat yhä enemmän *työntekijän tietoihin, taitoihin, harkintaan ja arviointiin* kuin byrokraatiaan tai hallinnollisiin ja lakisääteisiin ohjeisiin. (Hämäläinen 2007, 400–404.)*

2000-luvulle siirryttäessä oltiin niin sanotussa tietoyhteiskunnassa, joka oli alkanut kehittyä jo 1990-luvun puolella. Kaikkialle tunkeutuvat virtuaaliset maailmat ja valtava määrä hajanaista informaatiota toivat mukanaan uudenlaisia ongelmia, kuten nettiriippuvuuden,

joka on hallitseva ilmiö myös nyky-yhteiskunnassa. Lasten ja vanhempien kognitiivinen eli tiedollinen ja tajunnallinen kuormittuminen on tuonut lastensuojelun työntekijöille uudenlaisia haasteita, kun he kohtaavat lapsia ja vanhempia, joiden elämänhallinta on keskittynyt teknisten laitteiden ja mediamaailman ympärille. Sosiaalialan on pitänyt sopeutua tekniiseen ja informaatiokeskeiseen, elinikäistä oppimista ja itsensä kehittämistä korostavaan tietoyhteiskuntaan. Samanaikaisesti on pyritty kehittämään lapsipolitiikkaa erilaisten strategioiden, visioiden, ohjelmien ja hankkeiden kautta. Lastensuojelun on katsottu olevan osa monitoimijaista ja sirpaleista hyvinvointi- ja turvapalvelujärjestelmää, joka toteuttaa lastensuojelullista funktiota. (Hämäläinen 2007, 436–438, 444–445.)

Katsaukseni lastensuojelun historiaan kertoo eri vaiheita, joiden kautta ammattimainen sosiaalinen huolenpito lapsista kehittyi ja muutti muotoaan vallitsevien olojen vaikutuksesta. Lisäksi lastensuojelun sosiaalityöntekijät työskentelevät samantyyppisten työtehtävien parissa ympäri maailmaa, mutta työolosuhteissa ja järjestelmissä on eroja. Seuraavissa alaluvuissa tarkoitukseni on antaa lukijalle edelleen näkymää lastensuojelun kehittymisestä, kehittämisestä sekä laajasta vaihtelevuudesta työtavoissa ja toimintaympäristöissä.

2.2. Lapsiperhepalvelujen kehityssuuntauksia

Tarja Heino luonnehtii nykyistä suomalaista lastensuojelujärjestelmää laajemmin katsoen ”*sekavaksi*”. Eri alueiden kunnat ja kuntayhtymät toteuttavat erilaisia määrällisiä, laadullisia ja rakenteellisia kokonaisuuksia lasten, nuorten ja perheiden perus- ja erityistason palveluissa. Palvelujen tarve, saatavuus ja sisällöt vaihtelevat, samoin sosiaalityöntekijöiden työnkuvat ja tehtävät sekä tiimityöskentely. Lapsi- ja perhepalvelujen järjestämisessä on muodostunut omia paikallisia malleja. (Heino 2013, 102.)

Lotta Hämeen-Anttila (2017, 216) toteaa, että useiden viime vuosien valtakunnallisten selvitysten pohjalta on lähdetty korostamaan lapsen lakisääteisiin oikeuksiin ja tiedonsaantiin painottuvaa toimintakulttuuria sekä uudistamaan lapsille ja perheille kohdennettuja palvelurakenteita. Lasten, nuorten ja perheiden sosiaalipalveluissa tämä on merkinnyt lastensuojeluun kuuluvan ehkäisevän työn suuntaamista tai vaihtamista sosiaalihuoltolain mukaisten

yleisten perhepalveluiden työn piiriin. Erityispalveluiden ja yleisten palveluiden välistä yhteistyötä pyritään jatkossa tiivistämään ja yhdistämään.

Lasten ja perheiden sosiaalipalvelut määrittävät sosiaalihuoltolain (1301/2014) ja lastensuojelulain (2007/417) säädöksillä. Lasten ja perheiden sosiaalipalvelut voidaan jakaa peruspalveluihin ja erityistason palveluihin. Peruspalveluihin kuuluvat sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalityö, sosiaaliohjaus, perhetyö, kotipalvelu, kasvatusta- ja perheneuvonta, lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten valvonta ja muita sosiaalipalveluja, kuten lomavien tukemista, vertaisryhmätoimintaa, tukihenkilö- ja tukiperhepalveluja, päihteettömyyden tukemista sekä muita SHL:n 11 §:n mukaisiin tarpeisiin vastaavia asiakkaan hyvinvoinnille välttämättömiä sosiaalipalveluja. (Hämeen-Anttila 2017, 216–224; SHL 1301/2014.) Lasten ja perheiden erityistason palveluihin kuuluvat palvelutarpeen ja lastensuojelutarpeen arviointi, lastensuojelun avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus huostaanotto, sijaishuolto, jälkihuolto ja valvonta (Hämeen-Anttila 2017, 230–245; LSL 2007/417).

Sosiaalihuoltolain (1301/2014, 13§) mukaisesti lapsella ja hänen perheellään on viipymättä oikeus saada lapsen terveyden tai kehityksen kannalta välttämättömät sosiaalipalvelut. Palveluja on saatava ympäri vuorokauden, ja palvelut pitävät sisällään myös vanhempien sekä muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukemisen. Lastensuojelun asiakkuutta ei edellytetä. *Palvelutarpeen arviointi* on tehtävä lähtökohtaisesti kaikille asiakkaille. Erityistä tukea tarvitseva henkilö ja lapsi (SHL 1301/2014, 3§) on määritelty lisäksi erikseen. Hämeen-Anttila (2017, 225) toteaa, että aiemmin lastensuojelulain mukaisesti määritelty oikeus saada avohuollon palveluja on laajentunut myös sosiaalihuoltolain mukaisten palvelujen puolelle koskien erityisesti lapsen terveyden ja kehityksen vaarantamista olosuhteiden tai lapsen oman käyttäytymisen vuoksi. Lastensuojelullisiin tehtäviin on velvoitettu myös muita lasten ja nuorten palveluja (Kananoja 2013).²

² Salassapitosäännökset ohittava lastensuojelun ilmoitusvelvollisuus koskee lähes kaikkia lapsia ja perheitä kohtaavia viranomais- ja ammattilaistahoja, kuten sosiaali- ja terveydenhuolto tai lasten päivähoito, opetustoimi, nuorisotoimi, poliisitoimi, rikosseuraamuslaitos, palo- ja pelastustoimi, sosiaalipalvelujen, lasten päivähoito tai terveydenhuollon palvelujen tuottaja, opetuksen tai koulutuksen järjestäjä, seurakunta tai muu uskonnollinen yhdyskunta, vastaanottokeskus tai järjestelykeskus, hätäkeskustoimintaa harjoittava yksikkö, koululaisten aamu- tai iltapäivätoimintaa harjoittava yksikkö, tulli, rajavartiolaitos, ulosottoviranomainen sekä Kansaneläkelaitos (LSL 417/2007 § 25).

Jos lastensuojelullisesta palvelun tarpeesta ei ole varmuutta, mutta sosiaalihuollon tarve on ilmeinen, sosiaalihuoltolaki (1301/2014 § 35) velvoittaa terveydenhuollon ammattihenkilöitä sekä sosiaalitoimen, opetustoimen, lasten päivähoiton, alueen pelastustoimen, hätäkeskuksen, Kansaneläkelaitoksen, ulosottoviranomaisen, tullin ja poliisin henkilöstöä, puolustusvoimien sosiaalikuraattoreita, liikuntatoimeja sekä työ- ja elinkeinoviranomaisia ohjaamaan henkilö sosiaalipalvelujen piiriin, tai hänen suostumuksellaan ottamaan yhteys kunnallisesta sosiaalihuollosta vastaavaan viranomaiseen, jotta tuen tarve arvioitaisiin.

Jos suostumusta ei saada ja henkilö on ilmeisen kykenemätön vastaamaan omasta huolenpidostaan, terveydestään tai turvallisuudestaan, tai lapsen etu sitä välttämättä vaatii, ilmoitus on tehtävä sosiaalihuollon tarpeesta salassapitosäännösten estämättä mahdollisimman pian. Myös muut kuin laissa velvoitetut tahot voivat olla yhteydessä kunnan sosiaalitoimeen yhdessä asianosaisten kanssa tai tehdä ilmoituksen salassapitosäännösten estämättä. Lasten kohdalla voidaan päätyä lastensuojeluilmoituksen tekemiseen, mutta ei kaikissa tilanteissa. Sosiaalihuoltolain mukainen ilmoitus voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, jos lapsen puheterapian saannista on huoli, mutta lastensuojeluilmoituksen tekemisen kynns ei täyty. (SHL 1301/2014 § 35; Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 105–107.)

Vallitsevan lastensuojelulain (2007/417) mukaisesti lastensuojelun periaatteelliset tehtävät ovat lapsen suotuisan kehityksen ja hyvinvoinnin edistäminen, lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukeminen, lasten ja perheiden ongelmien ehkäiseminen sekä puuttuminen riittävän ajoissa havaittuihin ongelmiin. Kaikessa lastensuojelun toiminnassa on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. Ensisijaisesti on käytettävä avoimuuden tukitoimia. Jos lapsen etu vaatii sijaishuollon toimia, niihin on ryhdyttävä viipymättä. (Lastensuojelulaki 417/2007, § 4.) Sosiaali- ja terveysministeriön ja Suomen Kuntaliiton (2014) antamassa lastensuojelun laatusuosituksessa korostetaan eettisyyttä ja lasten, nuorten sekä heidän vanhempiensa osallisuuden toteutumista lastensuojelutoiminnassa. Kyseiset laatusuositukset koskevat myös lastensuojeluun liittyvää arviointia, työyhteisöjen jäsenien osaamista ja palvelujärjestelmiä.

Aulikki Kananojan johtama Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmä teki selvitystyötään vuosina 2012–2013, ja julkaisi loppuraporttinsa syksyllä 2013. Sosiaali- ja terveysministeriön tilaaman selvitystyön tarkoituksena oli kartoittaa pitkään jatkuneiden lapsiperhepalveluiden ja lastensuojelun ongelmien syitä ja tehdä toimenpide-ehdotuksia niiden ratkaisemi-

seksi, kuten laki- ja asetusmuutoksia valmisteilla oleviin sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislakiin, varhaiskasvatuslakiin ja sosiaalihuoltolakiin. Kuntakyselyjen perusteella oli myös painetta asettaa jonkinlainen mitoitus asiakasmäärässä per sosiaalityöntekijä. Selvitysryhmä katsoi, että saatavilla olevien tietojen perusteella ei pystytty määrittämään kunnille velvoittavaa lastensuojelun avohuollon asiakas- ja henkilöstömitoitusta. Selvitysryhmän työllä voidaan todeta olleen vaikutusta vuonna 2015 voimaan tulleen sosiaalihuoltolain säädöksiin. (Kananoja 2013.)

Viime aikoina on herättänyt keskustelua Kananojan (2019) viimeisimmän selvityksen loppuraportti, joka jatkoi Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän työtä ja jossa on ehdotuksia lastensuojelun toimintaedellytysten ja laadun parantamiseksi. Selvitystyö kytkeytyy tällä kertaa vahvasti hallituksen kärkihankkeena toteutettavaan lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelmaan eli LAPE:een, joka käynnistyi vuonna 2016. Selvitys on tehty valmisteilla olleiden maakunta- ja sote-uudistusten kontekstissa, sekä siinä korostetaan vuoden 2018 lopulla valmistuneita LAPE-teesejä, joissa on suositukset maakunnille ja yhteistyöalueille toimia sivistystoimen, sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kolmannen sektorin yhdyspinoilla. Selvitystyön käynnisti lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden huoli ylisuurista asiakasmääristä, jotka vaikuttavat lastensuojelutyön laatuun ja mahdollisuuksiin turvata lasten ja perheiden oikeudet. Taustalla myös vaikutti lastensuojelun laadun takaaminen suunniteltujen rakennemuutosten pyörteissä. Kananojan selkeä kannanotto asiakasmäärämitoitukseen oli *suositus 25 asiakkaasta per sosiaalityöntekijä*. (Kananoja & Ruuskanen 2019, 15, 66.)

Kansainvälistä lastensuojelujärjestelmien vertailua tehneet Jill Berrick, Jonathan Dickens, Tarja Pösö ja Marit Skivenes (2017) tähdentävät, että eri maiden järjestelmissä on merkittäviä eroja. Suomen, Norjan, Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen Kalifornian osavaltion lastensuojelun työntekijöiden työtapoja tutkittuaan he saivat tuloksia, joiden sisällölliset erot olivat osittain erilaisia kuin mitä he osasivat ennakoida. Tutkijoiden ennako-odotukset perustuivat kyseisten maiden hyvinvointilinjauksiin ja lastensuojelujärjestelmien periaatteisiin. Suomi ja Norja ovat perhepalveluihin ja lapseen keskittyviä yhteiskuntia (Berrick ym. 2017; Pösö 2011; Skivenes 2011). Skivenes (2011, 155) toteaa myös, että Norjan ja Suomen lisäksi Tanskassa ja Ruotsissa toteutetaan perhekeskeisiä lastensuojelupalveluja. Isolla-Britannialla on eräänlainen hybridijärjestelmä, jossa lähtökohtana ovat perhepalvelut

mutta kuitenkin kallistutaan vahvasti riskikartoituksen ja lastensuojelun suuntaan. Yhdysvalloissa painotetaan selkeästi riskejä ja lasten suojelemista eikä niinkään palvelujen tarvetta. (Berrick ym. 2017; Gilbert ym. 2011.)

Berrick kollegoineen kertovat tutkimustulostensa esimerkiksi osoittavan yllättävästi Suomen ja Yhdysvaltojen Kalifornian lastensuojelun työntekijöiden samankaltaisen arvioinnin huostaanoton tarpeettomuudesta tutkimuksen kuvitteellisen asiakastapauksen valossa. Toisin taustalla vaikuttavat maiden sisäiset lastensuojelun työskentelyperiaatteet. Kaliforniassa on tarkat ammatilliset ohjeistukset, joiden mukaan lapsen ja perheen tilanne arvioidaan riskiperustaisesti. Määritetty kynnyksen lapsen hylkäämisen tai laiminlyönnin (*neclect*) määrittämiseen ja perheen elämään puuttumiseen on korkea. Suomessa kynnyksen päästä palveluihin on matala, ja lapsen laiminlyönnin määrittämistä ei ole selkeästi mallinnettu, vaan se perustuu työntekijöiden omiin arviointeihin ja tulkintoihin koskien annettua lainsäädäntöä ja laatusuosituksia. Havaittavissa oli myös suomalaisten lastensuojelutyöntekijöiden haluttomuus puhua laiminlyönnistä tai hylkäämisestä, vaan mieluummin ilmaistaan huolta ja korostetaan perheen palvelujen tarvetta. (Berrick ym. 2017, 314–316.) Pösö lisäksi muistuttaa, että Suomen ensimmäisessä lastensuojelulaisissa (LSL 52/1936) oli käsitteitä lapsiin kohdistuvasta laiminlyönnistä, väkivallasta tai hyväksi käytöstä. Vuoden 1983 lastensuojelulaista kyseiset ilmaisut oli häivytetty pois, ja tilalle olivat tulleet lasten ja perheiden palvelutarpeet ja riskitilanteet. (LSL 52/1936; LSL 683/1983, Pösö 2015, 89.)

Yhtä lailla Kananoja kertoo kansainvälisten vertailujen kautta muotoutuneen kaksi lastensuojelun strategiamallia: Child Welfare (lapsen hyvinvointi) ja Child Protection (lapsen suojeleminen). Suomen järjestelmän katsotaan kuuluneen 1980-luvulta lähtien ensimmäiseen kategoriaan, kun taas esimerkiksi Anglo-amerikkalaiset maat kuuluvat jälkimmäiseen. Child Welfare -mallissa lapsen etu on määritelty laajasti ja perhe on aktiivisesti mukana ongelmien määrittelyssä. Huostaanotot ovat tarkoitettu väliaikaisiksi ratkaisuiksi. Lasten mielipiteet ja toivomukset ovat kuitenkin jääneet useimmiten vanhempien näkökulman varjoon. Child Protection -strategiassa lapsen turvallisuus ja suojeleminen ovat etusijalla. Vastentahtoisia interventioita eli puuttumista perheiden elämään on paljon enemmän kuin Child Welfare -mallissa. (Kananoja 2013, 6–7.)

Kansainvälisissä keskusteluissa on todettu, että lastensuojelupalveluiden nykysuuntaus on yhä enemmän Child Focus (lapsikeskeinen) - strategia, jossa huolenpidon kohteena on lap-

sen kokonaisvaltainen hyvinvointi ja kehitys eikä pelkästään olla huolissaan lasta kohtavista uhista tai ongelmista. Gilbert kumppaneineen (2011) toteavat esimerkkeinä Suomen ja Norjan, jotka noudattavat laajemmin yhteiskunnallista lapsiystävällistä linjausta. Lapsikeskeisessä Child Focus -orientaatiossa pyritään tarjoamaan laajasti ennaltaehkäiseviä ja varhain ongelmakohtiin puuttuvia palveluja. Lasten etu asetetaan vanhempien edun edelle, ja vanhempien rooliksi korostuu ensisijainen huoltajuus. Edellä kuvattujen kansainvälisten vertailujen tarkoituksena on antaa lukijalle perspektiiviä eri maiden lastensuojelujärjestelmien eroista ja painotuksista.

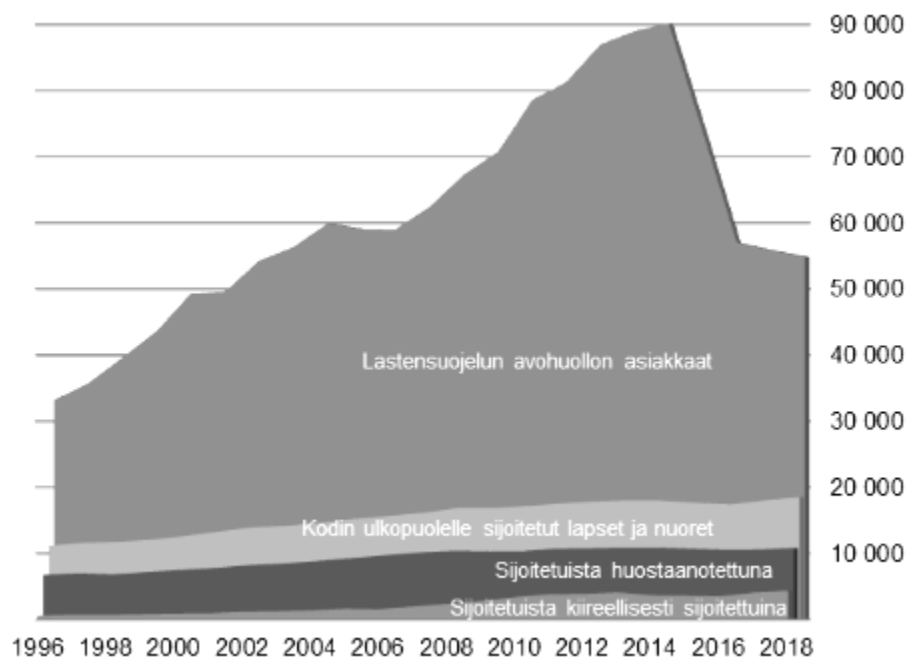
2.3 Suomen lastensuojelun sosiaalityön nykytilanne tilastojen valossa

Lastensuojelun nykytilannetta voi tarkastella tilastojen avulla. Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) alainen Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (THL, aiemmin STAKES) julkaisee vuosittain muun muassa lastensuojelun viralliset tilastot, joihin tiedot kerätään kuntatoimijoilta vuosittain. Tutkielmaani kirjoittaessani vuoden 2019 koko maata kattavat tilastot vielä puuttuvat, joten tarkastelen vuoteen 2018 kohdistuvia tilastoraportin tuloksia. (THL 2019). Valotan tämän jälkeen seuraavassa alaluvussa pääpiirteittäin lastensuojelun avohuollon sosiaalityötä ja siihen sisältyviä prosesseja.

Vuotta 2018 koskevassa lastensuojelun tilastoraportissa todetaan, että lastensuojeluilmoitusten ja kiireellisten sijoitusten määrät lisääntyivät. Lastensuojeluilmoitus tehtiin 78 875 lapsesta ja nuoresta. Lastensuojeluilmoituksia oli 145 880, määrä kasvoi 5 prosenttia edellisestä vuodesta 2017. Edellä olevien ilmoitusten ja ilmoitusten kohteiden lukujen epäsuhtaa selittää se, että samaa lasta tai nuorta kohti voidaan tehdä useampia ilmoituksia. Vuonna 2018 sijoitettiin kiireellisesti 4 390 lasta tai nuorta, mikä on 6,9 prosenttia enemmän kuin vuonna 2017. Huostassa olleiden lasten ja nuorten määrä kasvoi 2,3 % ja oli vuonna 2018 yhteensä 10 861 lasta ja nuorta. Kodin ulkopuolelle oli vuoden 2018 aikana sijoitettuna 18 544 lasta ja nuorta. Lukumäärä kasvoi 2,6 prosenttia edellisestä vuodesta (THL 2019, 3–10.)

Tilastoraportista lainaamassani kuviossa 1 (THL 2019, alkuperäinen kuvio 10) voi nähdä suuntaa-antavasti lastensuojelun avohuollon asiakkaiden, kodin ulkopuolelle sijoitettujen,

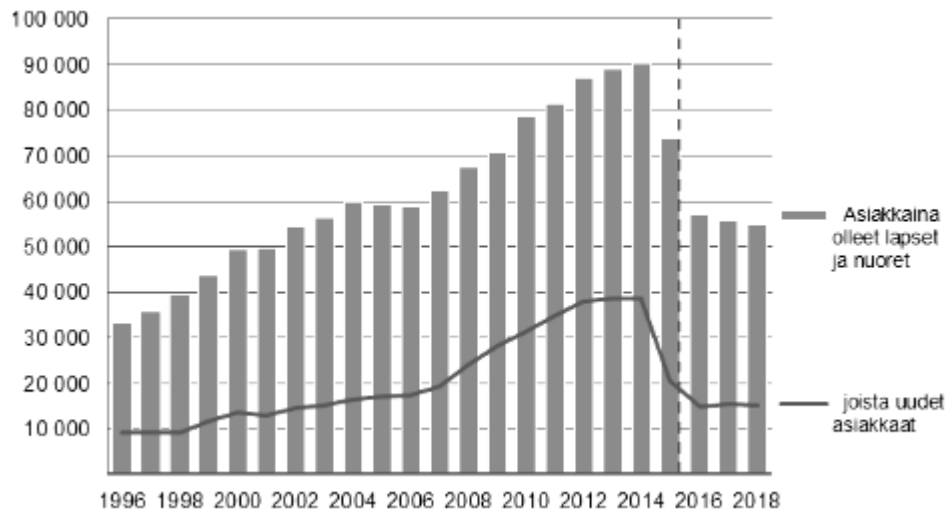
kiireellisesti sijoitettujen ja huostaan otettujen lasten ja nuorten määrien vaihteluja vuosina 1996–2018.

Kuvio 1. Lastensuojelun avohuollon asiakkaat sekä kodin ulkopuolelle sijoitettuna olleet lapset ja nuoret vuosina 1996–2018. (THL 2019, 11, alkuperäinen kuvio 10.)³

Vuonna 2018 avohuollon lastensuojelun asiakkaita oli yhteensä 54 883 lasta ja nuorta (kuvio 2). Määrä väheni 1001 asiakkaalla (1,8 %) edellisestä vuodesta. Uusien avohuollon asiakkaiden osuus oli 28 prosenttia (15 347) kaikista avohuollon asiakkaista vuonna 2018, kun se ennen lakimuutosta vuonna 2014 oli 43 prosenttia (38 543). Lastensuojelun avohuollon asiakasmäärät vähenivät vuosina 2015 ja 2016. Tähän vaikutti 1.4.2015 voimaan tullut uusi sosiaalihuoltolaki ja avohuollon asiakkuuden alkamisen määritelmän muuttuminen (THL 2019, 12). Seuraavassa kuviossa 2 (THL 2019, alkuperäinen kuvio 11) nähdään havainnollisesti lastensuojelun avohuollon asiakasmäärien kehittymistä vuosina 1996–2018.

³ Henkilötunnuksia sisältävän sijoitettujen lasten ja nuorten rekisteritietojen lisäksi kerätään tilastotietoa myös lastensuojelun avohuollon asiakkaista. Osa lastensuojelun avohuollon asiakkaana olevista lapsista ja nuorista sisältyy kodin ulkopuolelle sijoitettuihin. Kuviossa esittelyjä lukumääriä ei voi laskea yhteen.

Kuvio 2. Lastensuojelun avohuollon asiakkaana olleet lapset ja nuoret vuosina 1996–2018* (THL 2019, 12, alkuperäinen kuvio 11.)⁴

Toisin sanoen asiakasmäärän laskuun on vaikuttanut uuden sosiaalihoitolain (1301/2014) mukainen asiakkuuden alkamiseen liittyvä arvioinnin ja määrittelyprosessin muutos. Lastensuojeluasian vireille tulo käynnistää ensisijaisesti sosiaalihoitolain mukaisen palvelutarpeen arvioinnin, jonka aikana selkiytyy, onko tarvetta lastensuojelun asiakkuudelle ja avohuollon palveluille. Lapsiperheitä voidaan siis auttaa myös ilman lastensuojelun asiakkuutta tarjoamalla heille mm. sosiaalihoitolain mukaisia palveluja ja apuja. Palvelujen turvin perhe voi saada mm. tukea ja ohjausta omien voimavarojen käytössä ja keskinäisissä vuorovaikutussuhteissa sekä myös konkreettista kotiapua ja perhetyötä erilaisiin arjen askareisiin sekä kasvatukseen liittyviin asioihin. (THL 2019, 10; SHL 1301/2014, 18 §, 19 §; Sotkanet 2020.)

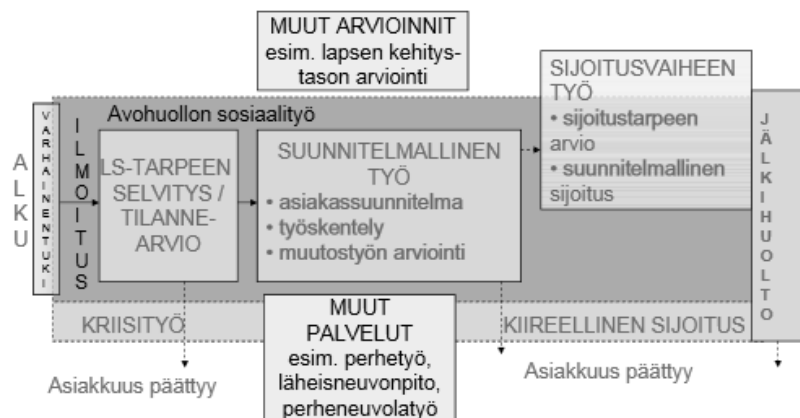
2.4 Lastensuojelun sosiaalityö ja avohuolto

Lastensuojelun asiakkaana olevalla tai sosiaalihoitolain määrittelemällä erityistä tukea tarvitsevalla lapsella on oltava hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä, joka täyttää Lain sosiaalihoillon ammattihenkilöistä (817/2015) mukaiset edellytykset. Niihin kuuluvat muun muassa ammattieettiset velvollisuudet ja velvollisuus pitää yllä ammattitaitoaan

⁴ Avohuollon asiakkuuden määritelmä muuttui vuonna 2015 voimaan astuneen sosiaalihoitolain myötä.

ja osaamistaan. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulee siis hallita oman työnsä sisältö, ja samalla hänellä on oltava valmiudet toimia verkostoissa⁵ sekä hallita kokonaisvaltaisesti koordinoitujen asiakastyöhön liittyviä prosesseja. Hänen on myös toimittava asiantuntijana lapsen edun, oikeuksien ja osallisuuden parhaaksi. (Heinonen & Sinko 2013, 126.) Sosiaalityöntekijä kohtaa asiakkaan kasvokkain sekä hoitaa samalla hallinnollista viranomaistyötä. Heinonen ja Sinko korostavat (2013, 124), että nämä sosiaalityön elementit eivät sulje toisiaan pois vaan kumpikin on yhtä olennainen osa ajatellen asiakkaan etua sekä työntekijän tapaa tehdä työtään.

Leena Wilén (2018,18) toteaa, että lastensuojelun asiakasprosessityö jaetaan usein kunnissa avohuollon, sijaishuollon ja jälkihuollon sosiaalityön sektoreihin. Tällöin oletetaan, että sosiaalityöntekijä voinee paremmin keskittyä oman työalueensa asiakaskuntaan. Toisaalta asiakkaan siirtyminen prosessialueelta toiseen on aiheuttanut kritiikkiä tiedon kulkemisen ongelmista ja päällekkäisten selvittelyjen riskeistä. Tiina Muukkonen (2008, 38) tiivistää lastensuojelun sosiaalityön vaiheet viiteen osa-alueeseen. Ne ovat lastensuojelutarpeen selvitys tai tilanearviointi, suunnitelmallisen työn vaihe, kriisityö, sijoitustyö ja jälkihuolto. Jokaisessa vaiheessa on omat sisällöt ja prosessinsa. Kuviossa 3 on yhteenveto lastensuojelun avohuollon sosiaalityön kentästä.

Kuvio 3. Lastensuojelun avohuollon sosiaalityön alueet Muukkoson (2008, 38, kuvio 5) mukaan

⁵ Sosiaalityöntekijän tehtävänä on huomioida lasten ja perheiden tarpeet ja tilanteet laaja-alaisesti. Kaikkien havaittujen ilmiöiden hallitseminen sosiaalityön näkökulmasta on kuitenkin mahdotonta. Muut palvelujärjestelmien toimijat toteuttavat työtään usein tarkemmin rajatulla erikoisalueella, ja poissulkevat palvelujaan omien kriteeriensä kautta. Sosiaalityöntekijälle jää viimesijainen vastuu hoitaa asiakkaan asioita, jos muut palvelujärjestelmän toimijat eivät ota asiakasta palvelujensa piiriin. (Yliruka, Vartio, Pasanen ja Petrelius 2018, 62–63.)

Suunnitelmallinen avohuollon sosiaalityö voidaan jaotella Muukkosen (2008) mukaan siis suunnitelman tekovaiheeseen, varsinaiseen työskentelyyn sekä arviointivaiheeseen. Vaiheisiin sisältyy perheen ja sosiaalityöntekijän tapaamisia, kustannusten arviointia, prosessin ohjaamisen ja johtamisen tehtäviä. Aikaa vieviä prosesseja ovat etenkin asiakkaalle suunniteltujen palveluiden koordinointi ja järjestäminen sekä tarvittavien asioiden kokoaminen arviointityön ja päätösten teon tueksi. Lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijän tehtävänä on pitää ”langat käsissään”. (Heinonen & Sinko 2013, 121–122.) Kananojan (2013, 40) johtama selvitysryhmä painottaa, että lastensuojelun työntekijä joutuu tekemään arviointeja ja ratkaisuja, jotka vaikuttavat pitkälle lapsen ja vanhempien tulevaisuuteen.

Lastensuojelupalvelujen käyttäjille tehtyjen näkökulmakyselyjen vastausten perusteella esimerkiksi lastensuojelun työskentelytavat näyttävät sekavilta, tiedonkulussa oli puutteita ja viranomaisten välinen työ oli koordinoimatonta sekä asiakasmäärät hallitsemattomia. Selvitysryhmä toteaa, että tarvitaan enemmän systemaattisia ja strukturoituja menetelmiä, jotka eivät sulje pois asiakasta sensitiivisesti kuuntelevaa ja reflektiivistä työskentelyä sekä asiakkaan kohtaamista. (Kananoja 2013, 11–12, 36.)

Koska sosiaalihuollon ja lastensuojelun asiakirjat ja tiimipalaverit ovat salassa pidettäviä (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000), liitän tähän konkreettisen kuvitellun esimerkin eräänlaisesta kaaosmaisesta työtilanteesta, joka löytyy Koskinien (2015) romaanista. Seuraava ote on lastensuojeluyksikön johtajan vetämästä viikkopalaverista, jossa käydään läpi tiedotukset, työnjaot ja asiakasasiat. Johdannossa esittelemäni Kaija osallistuu palaveriin.

”Birgitta jakoi sosiaalityöntekijöille juttuja.

”Tää tuli faksina. Meidän sijoittama lapsi on karannut laitoksesta viime yönä, se on viidentoista ja huostassa. Ottaako Kaija ja tekee poliisille virka-avun? Sitten on kaksi selvityspyyntöä oikeudelle, kenen vuoro? Ja se Kaijan viikonloppun keissi, Salotko ne oli, olen jo antanut ne Maijulle. Jaa, ei ole vielä Maiju tullutkaan. No, katsokaa kuitenkin juttua yhdessä. Kaija, puhu Maijun kanssa jatkosta. Kanteluakin tuli, on kuulemma väärin toimittu ja sosiaalityöntekijä on ollut asenteellinen. Ei olla alettu milleen, vaikka äiti ryyppää ja lapset on heitteillä. Rikoskin tässä on kuulemma tapahtunut. Aletaan väsään vastinetta aluehallintovirastoon, Leena, tää on se sinun ja Maijun juttu.”

”Voi jumalauta, Leena manasi, - siinä on vanhemmat eronneet ja isä tehtailee meille ilmoituksia milloin mistäkin. Me on tutkittu ne kolme kertaa, eikä äidin luona lapsilla ole yhtään mitään hätää. Äiti on ihan tolkun ihminen eikä ryyppää, isälle kyllä viina maistuu, monesti soittaa mullekin ihan änkyräkännissä ja jälkeinpäin sanoo, että selvähän hän oli. Millä senkin todistat. Se mies tässä pitäs tutkia. Psykiatrin vastaanotolla. Ei nyt oikein irtoa ymmärrystä, kun viime yö meni sen yhden jutun kanssa.”

(Koskiniemi 2015, 52.)

Edellisen kaltaiset tiimitilanteet ovat yleisiä lastensuojelutyön arjessa. Kyseisessä fiktiivisessä palaverissa erilaisia ratkaistavia asioita on useita. Esimerkiksi huostaan otetun ja sijoitetun lapsen karkaaminen on aina päivystysluonteinen asia ja edellyttää viranomaisyhteistyötä. Tässä tapauksessa poliisille tehdään virka-apupyyntö sijoitetun lapsen etsimisestä. (SHL 1301/2014, § 29, § 41.) Viranomaispäätöksinä tehdyistä kiireellisistä sijoituksista vanhemmat voivat tehdä valituksia ja muutoksenhakuja hallinto-oikeudelle, ja hallinto-oikeus pyytää selvityksiä päätöksen tehneiltä lastensuojelun viranomaisilta. (LSL 417/2007, § 89–91). Viikonlopun ”keissi” siirtyy päivystäneeltä Kaijalta juuri tuolla hetkellä poissa olevalle Maijulle, joka jatkaa tilanteen ja palvelutarpeen selvitystä. Tyypillistä on, että Maiju saattaa olla vielä akuutissa tai muuten välttämättömässä asiakastapaamisessa, jota ei voinut siirtää aiemmin sovitusta palaverista huolimatta.

Mainitut kantelu- ja ilmoitusasiat saattavat liittyä huoltajuuskiistaan; vanhempien eron jälkeen äiti on ehkä määrätty lasten huoltajaksi. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/361). Isä vaikuttaisi olevan sitä mieltä, että lapset eivät ole turvassa äidin luona. Isä on tehnyt useita lastensuojeluilmoituksia, joihin lastensuojelun on joka kerta reagoitava viipymättä ja seitsemän päivän määräajan sisällä aloitettava arviointi, onko ilmoitus aiheellinen, ilmeneekö sosiaalipalvelujen tarvetta ja onko lapsen turvallisuus ja etu uhattuna. Isä on lisäksi ilmeisesti tehnyt sosiaalityöntekijän virheellisestä ja asenteellisesta toiminnasta kantelun aluehallintovirastoon. Sosiaalityöntekijä Leena toteaa turhautuneena, että palvelutarpeen tai lastensuojelutarpeen arviointi on tehty kolme kertaa, eikä sen perusteella ole nähty syytä toimenpiteisiin. Samalla hän ilmaisee vahvasti näkemyksensä siitä, missä kohtaa on tuen tarvetta eli isän päihde- ja mielenterveysongelman selvittämisessä. (Aluehallintovirasto 2020; SHL 1301/2014 § 36; LSL 417/2007, § 26.) Lastensuojelutyös-

sä on paljon ennakoimattomia tilanteita ja vahvoja tunteita sekä epävarmuutta (Heinonen & Sinko 2013, 127).

Lisäksi saamme vielä tietää, että Leena on ollut edellisen yön töissä ja ilmeisesti paljon vaativamman asiakasasian parissa, joten väsymys voi vahvasti vaikuttaa taustalla. Otteesta voi myös havaita, että työtä tehdään tiimissä ja useasti työpareina. Kuvatun palaveritilanteen kaltaiset työskentelytilanteet voivat olla monesta näkökulmasta hyvin kuormittavia henkisesti ja fyysisesti. (Alhanen 2014, 44.) Ratkaisuja saatetaan tehdä rutiininomaisesti ja ajan puutteen vuoksi tulipaloja sammutellen. Reflektointiin ja ratkaisumallien etsimiseen yksin tai yhdessä jää minimaalisesti aikaa. (Heinonen 2007, 10–11.) Yhdeksi keinoksi työskentelyn selkeyttämiseen on kehitelty systeemistä ajattelua ja työskentelyä, joista ker-
ron seuraavaksi.

3 SYSTEEMISEN LASTENSUOJELUN TOIMINTAMALLI

LAPE- muutosohjelmaan sisältyy suomalainen **systeminen lastensuojelun toimintamalli**, joka pyrkii kohti vuorovaikutteisempaa ja kohtaavampaa lastensuojelutyötä. Kyseisessä mallissa hyödynnetään perheterapeuttisia sekä dialogisia ratkaisukeskeisten ja narratiivisia keinoja lastensuojelukontekstissa. Mallin kautta pyritään kokonaisvaltaiseen kulttuurimuu- tokseen sosiaalityössä sekä ihmissuhdetyön palauttamiseen lastensuojelun menetelmäksi. Malli perustuu Lontoon Hackneyssa vuonna 2007 käynnistettyyn ja kehitettyyn RSW- malliin. (Lahtinen, Männistö & Raivio 2017; Fagerström 2016, 11.)

Katarina Fagerström (2016, 11) vertaa Suomen ja Ison-Britannian lastensuojelutyötä kes- kenään ja tuo esille yhteneväisyyksiä; sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus on suurta, byro- kratian tasoja on paljon, ja yksittäisen työntekijän työkuorma ei ole hänen hallittavissaan. Kummassakin valtiossa on tapahtunut suurta julkista huolta aiheuttavia lapsikuolemia 2000-luvun alkupuolella, vaikka kyseiset perheet olivat palvelujen piirissä. Lastensuojelun kehittämistarve on ollut ilmeinen kaaosmaisten olosuhteiden keskellä, ja apua on toivottu löytyvän systemisestä ammatillisesta ajattelusta, johon olennaisena osana kuuluu reflek- tiivisyys.

Refleksiivisyyden tarve lisääntyy yleensä muutostilanteessa, tapahtuu se sitten yksilö- tai yhteiskuntatasolla. Kerron systemisen lastensuojelun toimintamallista vielä tarkemmin seuraavissa luvuissa, koska sen juurruttaminen lastensuojelun työhön vaatii joka tasolla reflektointia kriittisyyttä toimivuudesta, edellytyksistä ja toteutuksesta. (Aaltio & Isokuortti 2019a.)

3.1 Systemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointi Suomessa

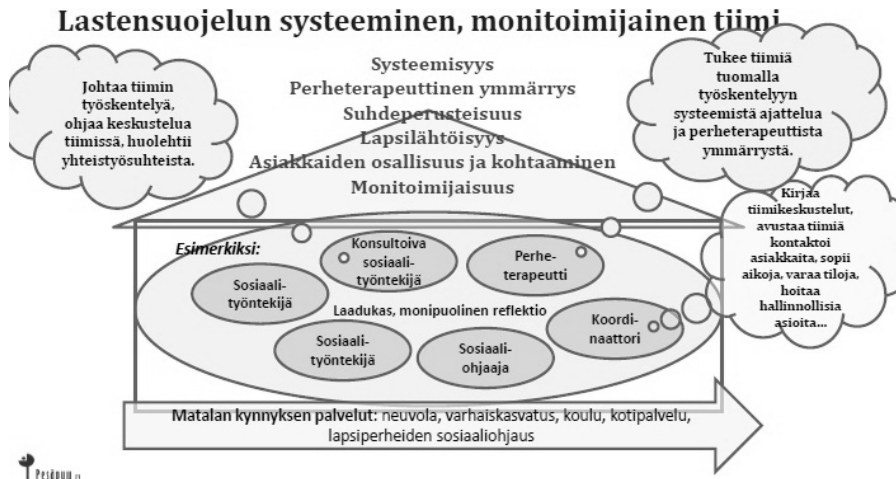
Elina Aaltio ja Nanne Isokuortti (2019a) arvioivat tuoreessa THL:n valtakunnallisen arvi- ointitutkimuksen loppuraportissa systemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointipros- sessin vaiheita kevääseen 2018 asti. LAPE-muutosohjelman hankkeeseen liittyvä suoma- laisen systemisen mallin pilotointi sijoittui vuosille 2017–2018. Pilotointiin ilmoittautui tuolloin 14 maakuntaa. Pilottikuntia tai kuntien yhteenliittymiä oli vuoden 2018 helmikuun tietojen mukaan 31, joiden alueilla pilotoivia tiimejä oli yhteensä 53. Pilottitiimien määrä on jatkanut kasvuaan. Mallin jatkohankkeeseen kerättyjen tietoihin perustuen koulutettujen

tiimien määrä oli noussut noin sataan vuoden 2018 loppuun mennessä. (Aaltio & Isokuortti 2019a, 16.)

Arviointitutkimuksessa kerättiin aineistoa 23 kunnalta tai kuntayhtymältä, mikä kattaa 75 prosenttia keväällä 2018 tiedossa olleista pilottipaikkakunnista. Tutkimuksessa oli mukana 40 pilottitiimiä, joka tarkoittaa 77 prosenttia tiedossa olevista pilottitiimeistä. Kolmelta paikkakunnalta aineistoa saatiin laajemmin eli asiakkailta, sosiaalityöntekijöiltä ja esimiehiltä. Suomessa pilotoitavan systeemisen mallin esikuvana on ollut siis Reclaiming Social Work -malli, jota Suomessa kutsutaan yleisesti Hackneyn malliksi alkuperäisen kehittäjäorganisaation mukaan. Mallia ei ole lisensoitu, eikä siitä ole esimerkiksi ohjeistavaa soveltamisopasta. Systeemistä mallia Suomessa on sovellettu ja toteutettu paikallisesti hyvin eri tavoin. (Aaltio & Isokuortti 2019a, 24, 27, 160.)

THL järjesti LAPE-muutosohjelmaan liittyviä työpajoja syksyllä 2016. Työryhmätyöskentelyn seurauksena syntyi esitys suomalaisen systeemisen mallin mallinnuksesta. Työryhmät käyttivät pohjustavana tietomateriaalinaan Fagerströmin (2016) julkaisua Hackneyn mallista ja sen teoreettisesta perustasta. Muina lähteinä on mainittu Goodmanin ja Trowlerin (2012) sekä Eileen Munron (2011) tutkimukset. ”Luovuttamattomiksi” periaatteiksi määritellään kaiken läpäisevä systeeminen ajattelu, perheterapeuttinen ymmärrys ja suhdeperustaisuus, lapsilähtöisyys, asiakkaiden osallisuus ja kohtaaminen, mallia tukevat rakenteet sekä yhdessä jaetut arvot ja yhteen sovittava johtaminen. (Lahtinen ym. 2017, 13, 16.)

THL organisoii prosessinomaisen kouluttajakoulutuksen keväällä 2017. Kouluttajakoulutuksen aikana muotoiltiin joitakin konkreettisia toimintatapoja kuten viikkokokouksen runko. Kouluttajat kouluttivat myöhemmin vastaavasti pilotoivien tiimien jäseniä. Tiimit koontuvat viikoittain ja käsittelevät asiakastapauksia eri näkökulmista. Työntekijät harjoittelevat tarkastelemaan perhettä suhdeperustaisena systeeminä. Perusideana on saada tilaa ajatella, reflektoida ja kehittyä lasten ja perheiden auttamistyössä. (Fagerström 2016, Lahtinen 2018, Aaltio & Isokuortti 2019a, 26.) Kuviossa 4 on yhdistetty suomalaisen systeemisen tiimimallin rakenne ja perusperiaatteet. Siinä näkyy myös sektorirajat ylittävä monitoimijainen yhteistyö muiden palvelutahojen kanssa, jonka katsotaan olevan tärkeä osa systeemistä työskentelyä. (Lahtinen ym. 2017, 26; Aaltio & Isokuortti 2019a, 29.)

Kuvio 4. Lastensuojelun systeminen tiimi sekä toiminnan periaatteet (Lahtinen 2018).

Suomalaisen lastensuojelun systemisen toimintamallin ydinelementit ovat siis systeminen asiakastyö, systeminen tiimi ja systeminen viikkokokous. Systeminen tiimi muodostuu kahdesta tai kolmesta lastensuojelun työntekijästä, perheterapeutista, konsultoivasta työntekijästä ja koordinaattorista. Tiimissä voi olla myös saman asiakaskunnan perhetyöntekijöitä. 14 Keskeisiä eroja tavanomaiseen lastensuojelutyöhön on muun muassa ymmärryksen kehittäminen muutokseen liittyvistä asioista, pysähtyminen ja yhteinen reflektointi tiedostaen esimerkiksi taustalla vaikuttavat näkökulmat. (Aaltio & Isokuortti 2019b, 11, 14.)

Aaltion ja Isokuortin (2019a) arviointitutkimusraportti tarkastelee monipuolisesti ja kriittisesti systemisen mallin suomalaista pilotointia, joka keskittyy ensisijaisesti muutoksiin tiimitasolla. THL:n julkaisemassa raportissa arvioidaan mallin ensivaiheen implementointia eli käyttöönottoa. Brittiläisen ja suomalaisen systemisen lastensuojelun mallinnusten ja koulutusten välisinä keskeisimpinä eroina Aaltion ja Isokuortin (2019a, 28–30) raportissa ilmenevät tiimien koko ja kokoonpano, teorettinen viitekehys, koulutuksen laajuus ja sisältö sekä organisaatiotason edellytetyt sisäiset muutostoimenpiteet. Tutkimushankkeen yhteydessä on kerätty aineistoa myös mallin vaikuttavuustutkimusta varten, jonka analysointia tutkijat jatkavat omien väitöskirjojensa puitteissa.

3.2 Systeminen ajattelu sosiaalityössä ja perheterapiassa

Fagerström (2016, 14) painottaa, että sosiaalityön ja perheterapian systeemeihin painottuvi- en teorioiden muotoutumisessa on yhtäläisyyksiä. Selkeänä erona hän toteaa, että sosiaali- työ on viranomaistyötä, kun taas terapiatyö ei ole. Systemisen ajattelun käyttöönotto sosi- aalityössä juontaa aina 1900-luvun alkupuolen case work -ajatteluun, jonka uranuurtaja oli yhdysvaltalainen Mary Richmond, jonka sosiaalityön kirjat kuvasivat sen ajan työkäytäntö- jä. Tapauskohtainen asiakastyö sosiaalisten suhteiden kautta ja yksilöllisesti loi ensimmäis- tä sosiaaliteoreettista perustaa sosiaalityölle sekä auttoi hahmottamaan asiakkaan syste- emistä kokonaisuutta eli erilaisia systeemejä, jotka vaikuttivat asiakkaan elämään. Varsinai- sesti systeemiteoreettinen orientaatio alkoi muotoutua 1970-luvulla. (Fagerström 2016, 14; Richmond 1917,1922; Toikon 2009, 273–274 mukaan.)

Perheterapian juuria voidaan etsiä kybernetiikasta ja tarkemmin kyberneettisestä suljetusta systeemistä, minkä Fagerström (2016, 14) Gregory Batesonia (1972, 1980) mukaillen ku- vaa olevan eräänlainen itseään säätelevä ja tasapainoon pyrkivä järjestelmä. Vähitellen 1980-luvun puolestavälistä lähtien ongelmanmäärittely alkoi muotoutua yhteistoiminnalli- seksi prosessiksi, jossa työntekijät antavat oman osuutensa hoitosysteemiin, jonka työnte- kijät ja asiakasperhe luovat yhdessä. 1990-luvulla työntekijöiden omien ajatusten ja arvioi- den julkittaminen alkoi voimistua. Alettiin ymmärtää *omien olettamusten ja arvojen ref- lektoinnin* tärkeys, jotta havaittaisiin niiden mahdolliset piilovaikutukset suhteessa vuoro- vaikutukseen asiakkaiden, työyhteisön jäsenien ja yhteistyökumppaneiden kanssa. Oletta- musten eli *hypoteesien* julkittaminen yleensä heijasteli työntekijöiden asenteita ja arvoja. (Fagerström 2016, 16–18.)

Reflektoinnin käsite on siis koko ajan läsnä lastensuojelun systemisen mallin mukaisessa työskentelyssä. Reflektointi mainitaan muun muassa suoraan strategiassa ja tiimirakenteen yhteydessä, työntekijöiden taitoihin kuuluvana, sisältäen myös oman tunteiden ja toimin- nan reflektoinnin, sekä työmenetelmänä muodostettaessa hypoteeseja eli olettamuksia esi- merkiksi eri asiakasnäkökulmien hahmottamiseksi. (Fagerström 2016.) Seuraavaksi valo- tan reflektiivisyyteen liittyviä tutkimuksia ja teoriamaailmaa.

4 TEORIAA JA TUTKIMUSTA REFLEKTIIVISYYDESTÄ

Tässä luvussa aion tarkastella reflektion, reflektiivisyyden ja refleksiivisyyden käsitteitä niin kutsuttujen ihmistieteiden piirissä, joiksi voidaan luokitella humanistiset tieteet ja yhteiskuntatieteet. Seuraan reflektiivisyyden käsitteen kehittymistä pragmatistisen ja kriittisen realismin ajattelun kautta, sekä tutustun muutamiin kansainvälisiin ja suomalaisiin aihealuetta koskeviin tutkimuksiin.

4.1 Filosofit George H. Mead, ja John Dewey reflektiivisyyden poluilla

Kai Alhanen (2013) puhuu ihmisen omien kokemusten puolesta, joita hänen mielestään ei arvosteta tarpeeksi. Alhanen on tutkinut muun muassa yhdysvaltalaisen filosofin John Deweyn luomaa ja pragmatismiin pohjautuvaa kokemusfilosofiaa. Pragmatismi perustuu alun perin Charles Sanders Peircen (1839–1914) ja William Jamesin (1842–1910) teorioihin. Erkki Kilpinen, Osmo Kivinen ja Sami Pihlström (2008) kertovat pragmatismien olevan monitahoinen suuntaus, joka painottaa käytännön merkitystä.

Pragmatistisen filosofian mukaan ihminen on osa todellisuutta toimintansa ja käytäntöjensä kautta. Pragmatismia on arvosteltu amerikkalaista kapitalismia ja tehokkuutta puolustavana filosofiana, mutta sittemmin sen arvostus on noussut niin eurooppalaisessa filosofisessa ja yhteiskunnallisessa ajattelussa kuin myös Suomen filosofian ja yhteiskuntatieteiden piirissä. (Kilpinen ym. 2008, 7.) Kilpinen (2008) analysoi rinnakkain John Deweyn (1859–1952) ja George Herbert Meadin (1863–1931) tekstejä suhteessa pragmatistiseen filosofiseen ajatteluun. Kumpikin on ollut inspiraation lähteenä yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa (Kilpinen ym. 2008, 10). Meadia pidetään symbolisen interaktionismin perustajana. Symbolinen interaktionismi on tietoteoreettinen tarkastelutapa, joka tutkii ihmisten välisiä suhteita ja tapahtumia. Se tutkii myös minuuden olemusta ja olemassaoloa. (Hankamäki 2015b, 16–17.) Dewey puolestaan kehitti uudenlaisen kokemusfilosofian, jota voi kutsua ekologiseksi, koska hän tutki kokemuksen kehittymistä elävien olentojen toimimisen näkökulmasta samalla korostaen demokraattista yhteiselämää ympäristöä unohtamatta (Alhanen 2013, 14–15).

Miten sitten *reflektion* ja *reflektiivisyyden* käsitteet ilmenevät Meadin ja Deweyn ajattelussa? Vastauksia hahmottaa muun muassa Hankamäki (2015b), joka on tutkinut Meadin kirjoituksia ja muun muassa hänen minäkonseptiotaan, jossa tietoisuus itsestä eli itse (*self*) on

jaettu kahteen eri minuuteen subjektiminään ja objektiminään (*me* ja *I*). Mead sanoo, että *me* on aina olemassa. *Me* on tavanomainen ja perinteinen (*conventional*) ja tapoihin perustuva (*habitual*). Yksilö ei voi muutoin olla osa yhteisöä, ellei hän toteuta *me*:n olemusta. *I* puolestaan ilmaisee yksilön kokemuksellisen vastauksen yhteisön asenteille ja tuo uudenlaisia mahdollisuuksia keskusteluun ja luovuuteen; on ikään kuin vastakkainen sille, mitä *me* edustaa. (Mead 1934/1963, 196–197.) Hankamäki toteaa, että itsereflektiossa yksilö asettaa itsensä tarkastelun kohteeksi, ja hän väittää, että Meadin jaottelu *me*:hin ja *I*:hin johtuu juuri itsereflektiosta. Hankamäki mainitsee myös käsitteen *introspektio*, joka tarkoittaa myös minuuden omakohtaista tarkastelua. Reflektiivisyyden prosessi voidaan jaotella reflektioon (heijasteluun) ja siihen liittyvään refleksioon (eli harkintaan). (Hankamäki 2015b, 89, 91.)

Mead (1934/1963, 155) puhuu myös niin sanotusta yleisestä toisesta (*generalized other*), jolla hän tarkoittaa jäsentynyttä sosiaalista ryhmää, johon ihminen kuuluu ja joka yhtenäistää hänen minuuttaan. Reflektiivisyys on Meadin mukaan olennainen edellytys ihmisen mielen (*mind*) kehittymiselle sosiaalisessa prosessissa. Kun käännetään omien kokemusten puoleen, tuodaan reflektiivisesti sosiaaliseen prosessiin osallistuvien yksilöiden kokemukset yhteen. Yksilö voi näin mukauttaa itsensä mukaan prosessiin ja vaikuttaa prosessin tuloksiin ottamalla muiden asenteet vastaan yksilön ja yhteiskunnallisella tasolla. Mead korostaa myös, että yksilön pitää reflektiivisen sosiaalisen prosessin kautta myös olla yhteiskunnallisesti tietoinen ja toimia laajemmissa yhteyksissä. Sosiaalinen prosessi vaikuttaa yksilön käyttäytymiseen johtamalla ja kontrolloimalla siihen kuuluvia yksilöitä yhteisönä eli yleisenä toisena. Näin yhteisön sosiaalisuus näyttäytyy määräävänä tekijänä yksilön ajattelussa. (Mead 1934/1963, 134, 154–155.)

Hankamäki (2015b, 91) puhuu Meadia mukailleen (1913, 376) edellä mainittuun teoriaan kuuluvasta eräänlaisesta takaisinkytkevästä reflektiivisestä siteestä, joka on eri minuuksien, *me* ja *I*, välillä ja jota voidaan sanoa toisenasteiseksi *me*:ksi eli *reflektiiviseksi itseksi*. Reflektiivinen itse hyväksyy, arvostelee, tekee ehdotuksia ja tietoisesti suunnittelee eli tuottaa toimintaa ja vastineita suhteessa toisiin.

Dewey tutki puolestaan prosessia, missä ihminen oppii omista kokemuksistaan. 1890-luvulla hän toimi professorina uudessa Chicagon yliopistossa ja oli perustamassa niin kutsutun Chicagon koulukunnan tutkimusyhteisöä, joka koostui pragmatistista filosofiaa kehittävästä tutkijoista ja oppilaista. Alhanen (2013, 8) kertoo Deweyn olleen vahvasti sillä kannalla, että länsimainen ajattelutapa ymmärtää väärin inhimillisen kokemuksen luonteen. Deweyn mielestä me, länsimaiset ihmiset, olemme eristäneet kokemuksen ja toiminnan toisistaan sekä koemme kokemisen olevan täysin henkilökohtainen ja mielen sisäinen prosessi, joka on erillään ympäröivästä luonnosta ja sosiokulttuurista. Deweyn johtoajatus oli, että toimintamme muovaa kokemistamme. Pelkkä tiedon saaminen ei riitä muuttamaan asioita, vaan tieto on testattava toiminnalla ja pyrittävä etsimään ehyitä ja merkityksellisiä kokemuksia. Dewey oli huolissaan yhteiskuntamme vääristyneestä kokemuskäsityksestä, joka läpäisee kaikki elämänalueet. Hän halusi uudistaa luovan ja aidosti demokraattisen yhteistoiminnan kehittymistä. (Alhanen 2013, 8–9.)

Alhanen kertoo, että Deweyn mielestä kokeminen sisältää elämistä sääteleviä toimintoja, joilla hän tarkoittaa synnynnäisiä toimintoja (*native functions*) sekä omaksuttuja tottumuksia (*acquired habits*). Nämä tekijät tuottavat yhtenäisen kokemuksen tunteen sekä säätelevät tekojen ja niiden kytkeytymisen toisiinsa. (Dewey, MW 3, 9-10, 12, 14, Alhasen 2013, 62–63 mukaan.)⁶ Deweyn filosofian eri osa-alueita yhdistää hänen ajatuksensa, että kokeminen kehittyy jatkuvasti oppimisprosessin kautta, jossa annetaan kokemuksille uusia merkityksiä. Tällaisen prosessin paras tulos on demokraattinen yhteiselämä. Deweyn kokemusfilosofiansa ydintä on kysymys, miten ihminen voi oppia kokemuksestaan ja kehittää kriittistä ajatteluaan rakentavaan suuntaan. (Alhanen 2013, 14–16.)

Alhanen on tutkinut myös jälkistrukturalistiksi luonnehditun Michel Foucault'n ajattelua ja hänen filosofiassaan ilmenevää puhetta itseän kohdistuvista käytännöistä. Hän on keskittynyt tutkimaan Foucault'n filosofiaan sisältyvää käytännön käsitettä, koska se on jäänyt hänen käsityksensä mukaan muilta tutkijoilta lähes huomioimatta, ehkä johtuen siitä, että Foucault itse ei useinkaan määritellyt käytännön käsitettä vaikka käyttikin sitä erilaisissa yhteyksissä, ja käytännön käsite säilyi ikään kuin punaisena lankana hänen tutkiessaan pääkohteitaan tietoa, valtaa ja etiikkaa (Alhanen 2007, 12–13). Foucault'n filosofia pitää

⁶ Deweyn kootut teokset *Collected Works* on jakaantunut kolmeen osaan; *Early Works (EW)*, *Middle Works (MW)* ja *Later works (LW)*. *Middle works* sisältää vuosien 1899–1924 kootut kirjoitukset. (Alhanen 2013, 272.)

sisällään valtavasti aineksia, joiden tarkemmasta määrittelemisestä tutkijat ovat kautta aikojen kiistelleet. Foucault itse tietoisesti on valinnut määrittelemättömyyden ja epäsystemaattisuuden, koska hän esittää että filosofin ajattelulla on oltava jatkuva mahdollisuus ja tehtävä muuntua. Foucault määrittää itsensä kokeilijaksi, joka tutkii ja kirjoittaa muuttaakseen itseään ja ajatteluaan. (Foucault 1980, 41–42, Alhasen 2007, 13–14 mukaan.)⁷ Tulkitseen näin ollen myös Foucault'n ajattelun pohjaavan jatkuvaan sisäiseen ja ulkoiseen reflektointiin. Voidaan siis ajatella, että eri suuntauksia edustavat filosofit korostavat itsereflektion tärkeyttä kokemusten ja toiminnan analysoinnissa. Seuraavaksi teen katsauksen uudempaan kansainväliseen tutkimukseen, jossa refleksiivisyys on pääosassa.

4.2 Kansainvälistä tutkimusta refleksiivisyydestä

Englannissa vaikuttava sosiologitaustainen sosiaalityön professori Sue White (2001, 102) tähdentää artikkelissaan, että hänen näkökulmastaan *refleksiivisyys* (*reflexivity*) merkitsee prosessimaista katsomista sisäänpäin ja ulospäin niitä sosiaalisia ja kulttuurillisia asioista ja malleja, jotka kyllästävät käytäntöjämme. Hän haluaa tuoda esille määrittelemänsä refleksiivisyyden suhteessa niin sanottujen itsestäänselvyyksien ja arkipäätelyn problematiikkaan. Jan Fook (2001, 127) ymmärtää refleksiivisyyden tutkijan ominaisuudessa, jolloin hän kokee refleksiivisyyden olevan kyky tunnistaa itsensä ja kontekstinsa sekä samalla se on kyky hyödyntää tätä tietoisuuttaan tutkimustoiminnassaan. Tällöin refleksiivisyys muuntautuu systemaattisemmaksi itsen ja oman toiminnan analysoinniksi.

Sittemmin Fook on Fiona Gardnerin (2007) kanssa julkaissut eräänlaisen käsikirjan, joka ohjaa kriittisen reflektion harjoittamiseen. Heidän luomaansa kriittisen reflektion malliin kuuluu olennaisena osana refleksiivisyyden käsite. Refleksiivisyyden idea on heidän mukaansa tullut esille aiempina aikoina erilaisten tutkimusperinteiden kautta kuten esimerkiksi antropologisessa sosiaali- ja kulttuuritutkimuksessa, jossa tutkijan on ollut tärkeää tunnistaa oma henkilökohtainen vaikutuksensa tutkimusprosessiin, kun on ollut mukana havainnoijana ja osallistujana. Fookin ja Gardnerin (2007, 27–31) mukaan refleksiivisyys edellyttää tietoisuutta omista tiedon tuottamisen tavoista. He esittävät kysymyksen: ”Kuinka me itse asiassa osallistumme oman tietämyksemme luomiseen?” Tiedon tuottami-

⁷ Alhasen (2007) suomenkieliset käännöksistä Foucault'n alkuperäisistä ranskankielisistä kirjoituksista DE IV:278 41–42, Table ronde du 20 mai 1978

sen muotoutumisen tärkeitä näkökulmia on neljä. Ensimmäiseksi, tiedon muodostamiseen vaikuttavat sen hetkinen fyysinen ja sosiaalinen tilanteemme ja olemuksemme kuten myös tunnetilamme ja älyllisyytemme. Toiseksi, tietämyksemme on subjektiivista. Kolmanneksi, keinot, joilla hankimme tietoa vaikuttavat saamaamme tietoon. Neljänneksi, tieto on vuorovaikutuksellista muotoutuen esimerkiksi tilanteiden, sosiaalisten suhteiden, toimintaympäristöjen ja historiallisuuden vaikutuksesta. Refleksiivisyys voi olla yksi tapa olla kriittisesti reflektiivinen oman toiminnan taustaa ja vaikuttimia kohtaan sekä omia olettamuksia kohtaan. (Fook ja Gardner 2007, 27–31.)

Carolyn Taylor (2006) pohtii artikkelissaan refleksiivisyyden olemusta ja tärkeyttä joka-päiväisessä sosiaali- ja terveysalan työssä, joka oletusarvoisesti on enemmän ajan sekavaa ja monimutkaista (*"messy and complex business"*). Hän viittaa aiempiin tutkimuksiin (Taylor & White, 2001,2005), joissa argumentoidaan myös refleksiivisyyden puolesta, Työn paineen vuoksi sosiaalityöntekijät joutuvat tekemään liian nopeita sekä varmanolaisia kategorisointeja, ratkaisuja ja päätöksiä sen sijaan, että työntekijät voisivat kehittyä työskentelemään epävarmuuden ja avoimien kysymysten äärellä ja reflektoida, kuinka he itse tuottavat tietoa. Refleksiivisyyden avulla ammatillinen toiminta välttyisi tulemasta rutiiniksi tai itsestään selväksi (Taylor 2006, 74). Taylor toteaa refleksiivisyyden olevan *"slippery"* eli suomeksi voitaisiin luonnehtia vaikeasti hahmotettava tai pakeneva käsite.

Ian Shaw on tutkinut sosiaalityön käytäntöjen ja kvalitatiivisen tutkimuksen rajapintoja sekä näihin liittyvää ammatillisesti evaluoivaa eli arvioivaa ulottuvuutta. Shaw (1997) julkaisi oppaan muotoisen raportin, joka johdatti sosiaalityöntekijöitä reflektiivisesti evaluoimaan ja vahvistamaan omaa työtään. Shaw määrittelee kolme evaluointistrategiaa: reflektiivinen, näyttöön perustuva ja valtaistava evaluaatio. Reflektiiviseen evaluaation hän asetti kaksi tavoitetta: hiljaisen tiedon esille tuomisen ja reflektiivisen käytännön luomisen. Sosiaalityöntekijöiden on ikään kuin kaivettava esiin omat sisäiset henkilökohtaiset ja kulttuurilliset tietonsa ja arvioida, kuinka tarkoituksenmukaisia ne ovat heidän työkäytäntöjensä kannalta. (Shaw 1997, 17.)

Käytäntötutkimus Shaw'n (1997, 31) mukaan perustuu sille, että työntekijät itse pystyvät tekemään evaluaatiota ja *"pienimuotoista"* tutkimusta työstään sisäisestä ja ulkoisesta näkökulmasta katsoen (*"within and on their practice"*). Itseäni mietityttää tuo ilmaisu pienimuotoisesta tutkimuksesta, miten sen voi rajata niin, että se on kuitenkin riittävää. Ja miten

voidaan määritellä mikä on riittävää, koska sosiaalityöntekijän työ on aina riippuvaista tilanteesta ja toimintaympäristöstä? Tutkija voi helpommin itse rajata tutkimuksensa laajuuden. Onnistuuko rajaaminen omaa työtään tutkivalta työntekijältä jokapäiväisen työn keskellä? Joka tapauksessa yhteisiä tavoitteita ja taitoja niin työntekijöille kuin tutkijoille ovat tehokkuus suunnittelussa ja haastattelussa, neuvottelemisen ja ongelmanratkaisu (Shaw 1997, 31).

Refleksiivisyys ja refleksiivinen käytäntö näyttäytyvät Nick Gouldin (2015) artikkelissa hyvin kiisteltyinä ja huonosti määriteltyinä käsitteinä ja ilmiöinä. Refleksiivisyyttä koskevassa kirjallisuudessa on yleisesti kohteena kriittinen käytännön analysoiminen sosiaalisessa ympäristössään. Sosiologisen näkökulman kautta puhutaan refleksiivisyyden harjoittamisesta, ja kognitiivisuuteen ja prosesseihin suuntautuneessa tutkimuksissa käytetään refleksiivisen käytännön termiä. Gould peräänkuuluttaa yhtenäisempää refleksiivisen käytännön teoriaa, jota olisi myös testattu empiirisin keinoin.

Gould mainitsee Donald Schönin, joka toi reflektiivisen käytännön käsitteen sosiaalityön piiriin. Schön (1983) tarjosi käänteentekevää (*”bottom-up”*-ilmaisusta oma käänökseni) kritiikkiä senaikaista teknisen ja rationaalisen ammatillisen toiminnan mallia kohtaan, jonka kuvailtiin syntyneen muodollisen tieteellisen tiedon kautta. *Reflektiivinen käytäntö esiteltiin taitona, joka ilmenee työntekijän oman käytännön teorian toistamisena ongelmatilanteissa ja reflektointina samanaikaisesti kun työtä tehdään.* Reflektiivisen käytännön esiin tuleminen tuntui vaikuttavan 1990-luvulla niin kutsuttuun ammatillisuuskriisiin. Kyseenalaistettiin ammattilaisten kaikkietävyys, asiantuntijoita ei enää kunnioitettu automaattisesti, ja jatkuvaa kritiikkiä esitettiin ammattilaisten koulutusohjelmien sopivuutta kohtaan. (Gould 1996; 2015.)

Gould (2015, 86) mukaillen Paynea (2009) ehdottaa, että refleksiivinen käytäntö voidaan käsittää *refleksiivisenä kehänä* (*”reflexive cycle”*), joka yhdistää sarjan refleksiivisiä toimintoja, joista jokainen liittyy itseen; itseen viittaaminen (*self reference*), itseanalyysi, itsetulkinta ja itsekritiikki. Kehä alkaa havainnoimalla ja huomioimalla toimintaympäristö, analyysi tapahtuu tilanteeseen osallistujien välisen vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin kautta, työntekijät tukevat toisiaan ymmärtämään, kuinka he kommunikoivat ja heidän vuorovaikutuksensa vaikutus ja muutokset ilmenevät kommunikoinnissa tuloksena paljastuneista yhteisymmärryksistä.

Tony Evans ja Mark Hardy (2010, 12–13) haluavat tuoda esiin oman tulkintansa sosiaalityössä ilmenevien tiedon ja ammatillisuuden moninaisuudesta ja haasteellisuudesta. He painottavat, että sosiaalityöntekijöiden on saatava mahdollisuus ajatella luovasti pyrkien ymmärtämään erilaisten näkökantojen sisäisiä huolenaiheita, olettamuksia ja näkemyksiä. Tietoa ja tietämystä sinällään he eivät halua problematisoida, mutta tuovat esiin Shaw:n klassiseksi tunnustetun määritelmän: ”Jokin on tietoa, jos uskon sen, uskomukseni on perusteltu, ja se on totta - tieto näin tulkiten on perusteltu todellinen uskomus.” ”*Something is knowledge if I believe it, my belief is justified, and it’s true - knowledge in this reading is justified true belief*” (Shaw 2008, 186).

Reflektiivinen työskentely haastaa tekniset ja johdonmukaiset mallit, joiden mukaan sosiaalityöntekijät tekevät työtään etukäteen oletetuissa tilanteissa. Hiljaista kokemuksesta kertynyttä tietoa tarvitaan, ja sitä voi pitää vielä tärkeämpänä kuin hyväksyttyä ja mallinnettua tietoa, koska asiat, joiden kanssa työskennellään, ovat erilaisia kuin mitä on yleisesti arvioitu olevan etusijalla. Alati muuntuvissa tilanteissa toiminnan aikainen tietäminen (*knowing in action*) ja toiminnan aikainen refleктоiminen (*reflecting in action*) nousevat hyvin tärkeään rooliin, varsinkin jos tavanomainen tapa tehdä asioita (*the usual way of doing things*) on vaikeutunut tai tullut mahdottomaksi toteuttaa esimerkiksi täysin uudenlaisen ongelman ilmetessä. Toiminnan aikainen reflektionointi mahdollistaa kokemuksellisen tiedon esiintulon, mutta ei sulje pois yleisesti hyväksytyyn ja todistetun tiedon olemassaoloa, vaan auttaa luovalla tavalla yhdistämään eripohjaisia tietoja. Reflektiivisyyden käsite ikään kuin laajenee kun aletaan puhua *refleksiivisyydestä*. Sisäiseen itsetietoisuuteen keskittymisen lisäksi on tullut painotus ulkopuolisten ja kontekstuaalisten tekijöiden huomiointiin yksilöllistä itseyyttä muovaavina tekijöinä. (Evans & Hardy 2010, 123–124.)

Sosiaalityöntekijät yrittävät varmistaa, että heidän arviointinsa ja päätöksensä ovat paikansopivia sekä he pystyvät ajattelemaan, mitä he tekevät ja miksi he tekevät niin kuin tekevät. Vaikka tutkimuksen kautta yritetään löytää toimivia teorioita, joita voisi hyödyntää sosiaalityössä, on mahdotonta vastata kaikkiin kysymyksiin, koska sosiaalityön luonne tulee säilymään epämääräisenä. Tämä johtunee paljolti myös siitä, että sosiaalityöhön liittyvä työskentely ja päätöksenteko pohjautuu moraalisiin ja eettisiin kysymyksiin eikä teollisesti mitattaviin seikkoihin. Työntekijät tuottavat tietoa ja toimintaa pohjautuen subjektiiviseen arviointiin. Yleisesti ottaen tieto ja tietämys on monilukuista ja *kontingenttia*

eli ennalta vaikeasti arvioitavaa. Kuitenkin tieto on hyödynnettävissä, kun arvioidaan asi-
aankuuluvuutta, riittävyttä ja hyödyllisyyttä. Refleksiivisyys sisältää ammatillisten otak-
sumien ja yksilöllisen ammatillisen tiedon esiintuomista kriittisen analysoinnin kautta, joka
selkiyttää avoimesti yhteydet työkäytännön, ammatillisten rakenteiden ja tulkintojen kans-
sa unohtamatta laajempaa sosiaalista ja poliittista ympäristöä. (Evans & Hardy 2010, 125–
126.)

Sosiaalityöntekijät suunnistavat ideaalitiedon ja toisaalta mahdollisen toteuttamisen polku-
jen välissä. Jos maailma olisi ihanteellinen, sosiaalityöntekijöitä ei tarvittaisi. Näin toteavat
Evans ja Hardy (2010, 168) ja puhuvat pragmatismien puolesta. Heidän mielestään sosiaali-
työssä ilmenee yleinen virheellinen uskomus, jonka mukaan käytännöllinen eli pragmaatti-
nen työskentely voi olla häikäilemätöntä ja aiheuttaa uhkan arvopohjaiselle ammatille. He
painottavat, että käytännön työkokemus lisää tehokkuutta ja toimivien työtapojen pohtimi-
nen on olennaista. Työntekijöiden omia keinoja tehdä työtä tulisi kunnioittaa ja ottaa huo-
mioon sen sijaan, että yritetään ahtaa sosiaalityötä jonkinlaiseen teorianmuottiin.

Pragmatismi nähdään käytännön välineenä, jolla voidaan ratkaista ongelmia monimutkai-
sen maailman keskellä. Pragmatikot eivät sitoudu tiettyyn teorioihin tai metodeihin, vaan
uskovat että teorian ja metodin on muututtava reflektoiden muuttuvia tilannetta, tietoa ja
tavoitteita. Mielipiteen muuttaminen - ”*changing one’s mind*” kuvaa pragmatistista lähes-
tymistapaa eli yhdenlaista refleksiivisyyden muotoa. Evans ja Hardy muistuttavat, että
esimerkiksi Polkinghornen (2004, 122) mukaan Dewey keskittyi tutkimaan käytännön tie-
tämysten parantamista varsinkin kun on havaittu, että parhaillaan käytössä olevan tiedon
soveltaminen ei tuottanut toivottua tulosta. Dewey ei pyrkinyt todellisuuden hahmottami-
seen, vaan löytämään ratkaisuja ongelmiin todellisen maailman kokemusten kautta. Evans
ja Hardy eivät väitä, että pragmatistinen filosofia toisi suoria ratkaisuja sosiaalityötä kos-
keviin ongelmiin, mutta se voi auttaa kehystämään ja suuntaamaan työtä kehittävästi
eteenpäin. He toivovat, että tietoa, näyttöä ja käytäntöä koskevat keskustelut ovat yhtä tär-
keitä sosiaalityön arjessa kuin keskustelut etiikasta ja arvoista. (Evans & Hardy 2010, 170–
175.)

Kriittisen realismin ajattelusuuntaa edustava sosiologi Margaret S. Archer (2007) toteaa,
että refleksiivisyyttä aliarvostetaan sosiaalitieteiden piirissä. Sitä on tutkittu hyvin vähän
johtuen muun muassa refleksiivisyyttä ympäröivien termien moninaisuudesta. Refleksiivi-

syys ilmiönä on väistämätön mutta samalla epämääräinen. Archer itse on tarttunut haasteeseen ja luonut uudenlaista teoriaa refleksiivisyydestä sosiaalisena prosessina ja osana inhimillistä olemustamme. Refleksiivisyys nojaa ihmisen *sisäiseen keskusteluun (internal conversation)* jota meistä jokainen tekee enemmän tai vähemmän. Archer kiteyttää refleksiivisyyden olevan ”*jatkuvaa mielen taidon harjoittamista, jota tekevät kaikki normaalit ihmiset, jotka katsovat olevansa yhteydessä sosiaaliseen ympäristöönsä ja päinvastoin*”. (Archer 2007, 1–4.) Archer on käynyt jatkuvaa keskustelua muun muassa pragmatismiin sitoutuneiden tutkimusten kanssa sekä halunnut tehdä selväksi omat ajatuksensa, jotka eroavat perinteisen realismin tai kriittisen realismin paradigmoista eli oppirakennelmista (Archer 2012, 2010, 2003, 2000).

Archer vahvistaa käsitystäni refleksiivisyyden tutkimisen tärkeydestä, joten jatkan seuraavissa alaluvuissa vielä perehtymistä kriittiseen realismiin ja Archerin teoriamaailmaan.

4.3 Kriittinen realismi ja Archerin teoria kohti refleksiivisyyttä

Kriittisistä realisteista tutkimuksellisen kiinnostukseni kohde teorioineen on Margaret Archer, joka keskittyi tutkijauransa alussa 1960-luvulta lähtien koulutussosiologiaan, siirtyi 1980-luvulla yleisen yhteiskuntateorian kysymyksiin ja sittemmin oli mukana luomassa uutta kriittisen realismin suuntausta 1990-luvun alkupuolella. 2000-luvulla hän on kehittänyt niin sanottua *morfogeneettistä teoriaansa* ja *analyttistä dualismiaan*, jotta ihmismielen ja empiirinen sosiaalisten mekanismien tutkiminen mahdollistuisi entistä paremmin. (Piiroinen 2013, 13, 88.)

Kriittinen realismi antaa sosiaalityön tutkijalle monimuotoisen metateoreettisen mahdollisuuden tulkita todellisuutta. Erilaisia teorioita voidaan käyttää luovasti ilmiöiden tutkimiseen ja paljastamiseen kun samalla perustellaan maailmasta tehdyt tulkinnat rationaalisesti. Kriittinen realismi on yksi realismin suuntauksista. Ontologisen realismin piiriin luonnehditaan yleisesti kuuluvan näkemykset, jotka väittävät maailman olevan olemassa ihmisistä tai heidän havainnoistaan riippumatta. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 160–161.)

Kriittiseen realismiin liittyvät keskeiset sitoumukset ovat ontologinen realismi, epistemologinen relativismi ja arvostelmien rationalismi (Bhaskar 1986, 24–25.) Todellisuudesta voidaan tehdä monenlaisia tulkintoja epistemologisen relativismin mukaisesti, jolloin mahdollistuu myös vapaampi pohdinta ja valta-asetelmiin kohdistuva kriittisyys. Lisäksi

arvostelmien rationalismi ohjaa arvioimaan erilaisia todellisuusteorioita ja tulkintoja, joista voi valita vahvimmin perustellut näkökulmat. Sosiaalityön tutkiminen ja käytännön kehittäminen tarvitsevat tutkittua ja perusteltuja tulkintoja sekä sosiaalisten ongelmien myöntämistä todellisiksi ilmiöiksi. Tieto, joka perustuu vain erilaisiin mahdollisiin tulkintoihin, tuskin tuottaa hedelmää. (Tapola-Haapala 2011; Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 191–192.)

Archer on kritisoinut muun muassa filosofisia reduktionistia näkemyksiä, joissa yksilö ja yhteiskunta sulautetaan jompaankumpaan suuntaan toisiinsa. Sulauttamisilmiötä Archer käsitteellistää nimityksillä ylöspäin sulauttaminen (*”upwards conflation”*) ja alaspäin sulauttaminen (*”downwards conflation”*). Ylöspäin sulauttaminen tarkoittaa sitä, että yksilön ominaisuudet ovat vain osa yhteiskuntaa ilman omia ominaisuuksia tai voimia, tai alaspäin sulauttaminen vastaavasti tarkoittaa yhteiskunnan olevan vain täsmälleen osiensa eli yksilöiden summa. Tapola-Haapalan tulkinnan mukaan alaspäin sulauttaminen tarkoittaisi sosiaalityöntekijöiden kohdalla sitä, että hallinnollinen ylätaso määrittäisi täysin sosiaalityöntekijöiden ominaisuudet. Ylöspäin sulauttaminen puolestaan tarkoittaisi, että sosiaalityöntekijät määrittelisivät hallinnollisen systeemin omien ominaisuuksiensa summana. (Archer 2000, 5; Tapola-Haapala 2011, 20.)

Archerin tavoitteena on ollut sosiaalityön ja yhteiskuntatieteen metodologisten lähtökohtien tarkentaminen, sekä Bhaskarin filosofisen ajatusten soveltaminen sosiaalityöntieteissä (Kuusela 2006,77, Väyrysen 2018, 19 mukaan). Archerin kriittiseen realismiin ja Bhaskarin teorisointiin nojaava ajattelu painottuu toimijan ja rakenteiden väliseen suhteeseen eli näkemys on perustuu dualismiin eli kaksijakoisuuteen. Archer painottaa Bhaskarin lailla yhteiskunnan koostuvan **emergenteistä** eli toisiinsa palautumattomista osista, joilla on omat **kausaaliset** eli syy-seuraukselliset voimansa. Yhtäläillä Archer on kriittisten realistien kanssa samaa mieltä siitä, että sosiaaliset ja kulttuurilliset rakenteet ovat olleet olemassa ennen syntymäämme. Kyseisiä emergentejä sosiaalisia rakenteita ovat esimerkiksi jakautumat, roolit, organisaatiot ja instituutiot. Kulttuurisesti emergenteiksi rakenteiksi Archer määrittelee esimerkiksi väitteet, teoriat ja opit. (Bhaskar 1986; Archer 2003, 5, 2000; Tapola-Haapala 2011, 22.)

Kuuluisan **morfogeneettisen yhteiskuntateoriansa** Archer julkaisi vuonna 1995. Teoria pitää sisällään sosiaaliin rakenteisiin ja kulttuuriin liittyvän kausaalisuusajatuksen, jonka

mukaan sosiaaliset rakenteet ja kulttuuri vaikuttavat syy-seuraussuhteisesti sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja sosiokulttuuriseen vuorovaikutukseen. Sosiaalinen vuorovaikutus ja sosiokulttuurinen vuorovaikutus puolestaan voivat muokata kulttuurillista systeemiä ja sosiaalisia rakenteita, jolloin tapahtuu morfogeneettisyyttä. **Morfostaattinen ilmiö** tapahtuu silloin kun sosiaalinen ja sosiokulttuurinen vuorovaikutus uusintaa⁸ vallitsevia järjestelmiä. Vuorovaikutukset tapahtuvat sykleissä toistuen aikakaudesta toiseen (Archer 1995, Tapola-Haapalan 2011, 22 mukaan, ks. myös Piironen 2013, 42)

Archer on täydentänyt 2000-luvulla morfogeneettista yhteiskuntateoriaansa **toiminnanteorialla**, jossa hän selitti ihmisyyden olemusta, kehollisuutta ja käytännön osaamista. Ensin hän keskittyi kuvaamaan yksilöä ja toimijuutta. Sitten Archer siirtyi toimijoiden ja rakenteiden yhteyksiin, sosiaalisiin mekanismeihin sekä yksilön **refleksiivisyyden** määrittelyyn ja sen ilmenemismuotoihin. (Archer 2003, 2000: Piironen 2013, 89)

Toiminnanteorian olennaisena osana ovat emootiot eli **tunteet** (*emotions*) liittyen refleksiivisyyden kehittymiseen. Archerin (2000, 194) keskeinen väittäjä on, että tunteet ovat yksi pääaines sisäisessä elämässämme ja sisäisen keskustelumme polttoainetta. Tunteet myös kohdistuvat ”ryppäissä” Archerin luomiin todellisuuden jaotteluihin ja ilmentävät vastaavia toimijoiden tärkeinä pitämiä asioita (Archer 2000, 197). Archer on jakanut **todellisuuden kolmeen** eri luokkaan eli **järjestykseen** (*order*), johon tunteemme kohdistuvat: luonnollinen järjestys (*natural order*), käytännöllinen järjestys (*practical order*) ja sosiaalisen järjestyksen (*social order*). Näihin kolmeen eri todellisuusjärjestykseen sisältyy kuhunkin kolmea erityyppistä tietoa: kehollista (*embodied*), käytännöllistä tietoa (*practical*) ja diskursiivista (*discursive*) tietoa (*knowledge*). (Archer 2000, 197–198, 162.)

Toiminnanteoriaansa liittyen Archer (2003, 2007) teki empiirisiä haastattelututkimuksia, joiden perusteella hän loi yksilöä kuvaavat **refleksiivisyystyypit**: kommunikatiivinen refleksiivisyys (*communicative reflexivity*), autonominen refleksiivisyys (*autonomic reflexivity*), metarefleksiivisyys (*metareflexivity*) ja murtunut refleksiivisyys (*fractured reflexivity*). Kolmella ensimmäisellä näistä refleksiivisyystyypistä on erilaisia näkökulmia ja tavoitteita liittyen yhteiskunnalliseen todellisuuteen sisältäen mahdollisuuksia ja rajoituksia. Neljän-

⁸ Uusintaminen tarkoittaa jonkin ylläpitämistä uusimalla tai toistamalla sekä edellytyksien tuottamista jonkin ylläpitämiseen tai jatkamiseen (Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy 2020).

nellä eli murtuneella refleksiivisyystyypiltä Archerin (2007, 163–165) mukaan puuttuu kokonaan näkökulma yhteiskunnalliseen todellisuuteen.

Refleksiivisyyttä tarvitaan ehdottomasti, jotta selviämme maailman keskellä eli teemme oman tiemme, ikään kuin luovimme maailman läpi, ”*make our way through the world*”. Tällöin ihminen voi vaikuttaa omaan elämänsä kulkuun, olla aktiivinen toimija eli ”*active agent*” ja muotoutua omanlaisekseen persoonaksi. Archerin vahva teesi on: ”*No reflexivity; no society.*” eli ilman refleksiivisyyttä ei ole yhteiskuntaa. Refleksiivisyys voidaan käsittää myös negatiiviseksi ja vaivalloiseksi; sisäinen puhe kyseenalaistaa päivittäiset luotettavat ja turvalliset rutiinotoimintomme ja ajattelutapamme. Archerin mielestä tutut rutiinit toimivat kuitenkin vain toistuvissa ja ennustettavissa tilanteissa. Erityisesti sosiaalinen maailma on alati muuntuvainen siinä toimivien erilaisten ihmisten takia. (Archer 2007, 5-7, 25; 2012, 2.)

Pragmatismien kannattaja Tero Piironen (2013) toteaa, että Archerin luomaa morfogeneettistä teoriaa pidetään yhtenä vuosituhannen vaihteen merkittävistä yhteiskuntateorioista, jossa kantavana ajatuksena on, että toimijat ja rakenteet erotetaan ontologisesti toisistaan, koska muuten niiden välisiä vuorovaikutusilmiöitä ei voida tutkia. Toisaalta Archerin tutkimusta ja teoriaa on kritisoitu pelkistetyn dualistiseksi, kuten Piironenkin itse tekee. Kuitenkin Piironen näkee toiminnanteoriassa mahdollista potentiaalia, kun hyödynnetään Archerin luomia refleksiivisyyden luokitteluja tutkimuksen apuvälineinä. (Archer 1995, Piironen 2013, 41–42 mukaan.) Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan vielä lisää yhden alaluvun verran muutamia suomalaisia refleksiivisyyteen liittyviä tutkimuksia.

4.5 Suomalaista keskustelua reflektiivisyydestä ja refleksiivisyydestä

Kasvatusfilosofiaa tutkinut Pentti Moilanen (1999, 102) on painottanut reflektion tarkoittavan sitä, että ihminen tulee tietoiseksi omasta tietoisuudestaan ja asioista, jotka ohjaavat hänen toimintaansa. Hän korostaa, että reflektointiin tulee sisältyä oman itsen tutkimisen lisäksi myös sosiaalisten rakenteiden tarkastelua. Moilanen (1999, 103–105) paneutuu myös reflektion edellytyksiin, ilmenemismuotoihin ja oikeutukseen. Hän näkee reflektoinnissa yhtenä olennaisena asiana muiden ihmisten eli kollektiivisen tuen tarpeen. Erilaiset käsitykset inhimillisestä toiminnasta luovat erilaisia tapoja reflektoida. Moilanen (1999, 105) ottaa esiin objektiivisen hermeneutiikan teoreettisena keinona tutkia refleктоivaa vuorovaikutusta ja mahdollisuutena löytää tiedostamattomia toimintaan vaikuttavia merkityk-

siä. Mielenkiintoisena koen tutkielmani tarkoituksen kannalta Moilasen (1999, 106) pohdinnan reflektion *oikeutuksesta*. Omien toimintatapojen kyseenalaistaminen ja kriittinen reflektointi voivat johtaa reflektoinnin laajenemiseen niin, että se koskee työyhteisöä. Tällöin reflektiivisyys voi muodostua uhkaksi totutuille työ- ja tulkintatavoille, uskomuksille sekä yhteenkuuluvuuden tunteelle. (mt. 106–107.)

Reflektion ja reflektiivisyyden käsitteitä voi lähestyä muun muassa toimintatutkimuksen kautta. Hannu L. T. Heikkinen ja Jyrki Jyrkämä (1999) pohtivat artikkelissaan toimintatutkimuksen määrittelytapoja sosiologiselta ja kasvatusfilosofiselta pohjalta. Yhtenä keskeisenä piirteenä toiminnan tutkimisessa on tavoitella reflektiivistä ajattelua ja sen kautta toiminnan kehittämistä parempaan suuntaan. He määrittelevät reflektoinnin tarkoittavan oman toiminnan ja ajattelun näkemistä etäämpää ja uudesta näkökulmasta. Reflektioija tarkastelee itseään ajattelevana, kokevana ja toimivana subjektina sekä pyrkii ymmärtämään omaa ajattelunsa ja toimintansa syitä. (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 36.) Näin he näkevät reflektion ikään kuin ajatteluprosessina, joka havainnoi itseään.

Kyösti Raunio (2009, 135) tuo esille, että sosiaalityön tutkimuksen itsenäistyttyä 1990-luvulla yleistyi myös reflektiivinen näkemys tiedon jatkuvasta epävarmuudesta, muuntautuvuudesta ja paikallisuudesta. (myös esim. Karvinen 1993). Tämä on todennäköisesti laimentanut kiinnostusta kehittää sosiaalityön ammatillista toimintaa tukevia teorioita, koska yleispätevän ja pysyvän tiedon pohtimiselle ei oikein löydy pohjaa edellä mainitun reflektiivisen näkemyksen vuoksi. Raunio peräänkuuluttaakin (2009, 138) tutkimusta, joka rohkeasti rakentaisi sosiaalityön ammatilliselle käytännölle ja interventioille pohjautuvaa muodollista teoriaa.

Jotta sosiaalityöntekijä edistyisi ja kehittyisi ammatillisesti, hänen on reflektoitava ja käsitteellistettävä työkäytännöissä kertynyttä kokemusta. (myös Karvinen-Niinikoski ym. 2005) Reflektiivisyys on haasteellista, jos sen ajatellaan kattavan kaiken ammatillisen toiminnan koko ajan. Raunio (2009, 155–157) kehottaakin miettimään, missä yhteyksissä ja merkityksissä reflektiivisyys on mahdollista. Hän puhuu kriittisestä tarkastelusta eli reflektoinnista Karvista (1993, 26) mukailleen niin, että reflektiivisyys ilmenee taitavan ammattilaisen tuntomerkinä tilanteissa, joissa muutokset, monimutkaisuus ja epävarmuus ovat läsnä. Sosiaalityöntekijän on tuolloin asetettava omat taustaoletuksensa kriittisen tarkastelun kohteeksi ja tiedostamaan omaa toimintaansa. Raunio toteaa, että reflektiivisyyden käsite se-

koitetaan helposti reflektiivisyyteen ja reflektioon niin Suomessa kuin ulkomailla. Raunio (2009, 158) yhtyy Meltin (2004, 407) käsitykseen, että refleksiivisyyden voidaan ajatella olevan pohtivaa identiteettityötä, joka ottaa huomioon toimijoiden sisäiset ja ympäröivän todellisuuden suhteet.

Refleksiivisestä ja samalla diskursiivisesta käänteestä puhuu myös Karvinen viitaten Delantyyn (1997, 140–143) 1990-luvulla käynnistynyt keskustelu on tarkastellut tiedon suhteita yhteiskuntaan ja toimijasubjekteihin. Sosiaalityön ammatillisuus on rakentunut aikojen saatossa ensisijaisesti tieteellisen ongelmanratkaisuperinteen kautta. Sen rinnalle on vuosikymmenien aikana kehittynyt kriittisen ammatillisuuden perinne, johon on liitetty kriittinen reflektiivisyys. Käytäntösuhteisen sosiaalityön paikantautuminen muiden akateemisten alojen sekaan on tarvinnut uutta ajattelua ja tutkimuksellisia ratkaisuja. Sosiaalityötä tutkivan tai tekevän oman työn kriittinen arviointi ja sen ohessa refleksiivisyys edustavat uudenlaista näkemystä. (myös Gould 1996; 2015.)

Karvinen puhuu tietäjäsubjektista, jonka ajattelu voi kehittyä ja muuttua. Tieto käsitetään tässä yhteydessä sosiaalisesti rakentuneena yksilöllisten tulkintojen ja sosiaalisten prosessien tuloksena. Sosiaalityöntekijät ja heidän asiakkaansa asettuvat samalle viivalle tutkijoiden kanssa tulkiten, oppien ja tuottaen tietoa. Toiminnasta ja kokemuksista oppiminen on oleellista, samaten tiedon hahmottaminen ja sen soveltaminen. Refleksiivisyyden käsitteellä Karvinen viittaa tutkimusmetodologiseen keskusteluun, joka pohjaa sosiologiaan. (Karvinen 1996; Karvinen 2000, 11–13, 25; Karvinen-Niinikoski 2009; 2010, 251, 258.)

Karvinen-Niinikoski määrittelee kriittisen ammatillisen reflektiivisyyden kolmeen muotoon; Ensimmäisenä hän mainitsee oman toiminnan ja osaamisen sekä niihin suhtautumisen erittelemisen ja arvioimisen. Toisena on oman ammatillisen toiminnan ja kehityksen tarkastelu ja suhteuttaminen ammatin ja työn kokonaisuuteen. Kolmanneksi hän mainitsee kriittisen ammatillisuuden, joka pitää sisällään oman toiminnan perusteiden ja ajattelutapojen sekä toimimisen mallien kyseenalaistamisen, jolloin kontekstina on yhteiskunta, muut toimijat ja yhteinen toiminnan kehittäminen. Tämä jäsennys hahmottaa työntekijän mahdollisuuksia ymmärtää ja ohjata omaa työskentelyään, mutta ei anna näkemystä ammatillisen tietoisuuden ja toimijuuden rakentumiseen. (Karvinen 1996, 61–63, 67; Karvinen-Niinikoski 2007, 91.) Sosiaalityöntekijä on usein asiakastyössään yhtä aikaa terapeutin ja yhteiskunnallinen toimija, jolloin monenlaiset vaikuttavat dynamiikat on otettava huo-

mioon. Karvinen-Niinikoski (2007, 89) toteaa, että työnohjaus antaa työntekijälle mahdollisuuden reflektoida omaa minäkuvaansa, ammatti-identiteettiä, toimintaansa, toimintaympäristöään ja niihin liittyviä tunnekokemuksiaan myös kriittisesti. Työnohjaus pyrkii auttamaan työntekijää löytämään omaa minätietoisuuttaan, ja sitä kautta edistämään ammatillista kasvua ja kehittymistä.

Laura Ylirukan (2015) valtiotieteen piiriin kuuluva väitöskirja keskittyy *itsearviointiin* reflektiivisenä rakenteena ja perustuu viiteen hänen artikkeleihinsa vuosilta 2005–2014. Yliruka toteaa, että tutkimusta sosiaalityön asiakastyön prosessiin liittyvästä itse- ja vertaisarvioinnista on vähän. Yliruka tutkii Kuvastin-nimisen itse- ja vertaisarviointimenetelmän käyttöönottoa, toimivuutta ja kehittämistä. Menetelmä on toteutettu vuosina 2003–2008 toimintatutkimusprosessien kautta yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden kanssa. Ylirukan tutkimuksen lähtökohtina ovat sosiaalityön tietämistä ja näyttöä koskevat keskustelut sekä sosiaalityön kriittisen ja eettisen perinteen kysymykset. Ylirukan (2015, 27) tutkimuksen Kuvastin-menetelmän teoreettisena inspiroijana on muun muassa Shaw:n (1996, 1997, 1999) reflektiivisen arvioinnin ajattelu. Shaw loi kaksi periaatetta ja velvoitetta sosiaalityöntekijälle. Ensimmäiseksi sosiaalityöntekijän on oltava tietoinen omasta tiedostaan, ja toiseksi sosiaalityöntekijän työtapana on oltava refleksiivinen.

Yliruka (2015) tuo tutkimuksessaan tuloksina esiin muun muassa sen, että omien reflektiivisten menetelmien kehittäminen auttaa vahvistamaan omaa asiantuntijuutta, hyvinvointia työssä sekä työmotivaatiota. Kuvastin-menetelmä pitää sisällään erilaisiksi peileiksi nimeytyt lomakkeet, joissa arvioidaan omaa työtä ja asiakkaan palautetta sekä arvioidaan myös vertaisryhmän kanssa dialogisesti (Yliruka 2015, 29). Menetelmä on tarkoitettu erityisesti haasteellisen tuntuisiin asiakastilanteisiin, mutta sitä voi käyttää myös rutiininomaisiksi katsotuissa tilanteissa. Työntekijän oman työn reflektiiviseen itsearviointiin on kehitetty Peilisalini-niminen lomake, jossa sosiaalityöntekijä ikään kuin katselee peilisalissa erilaisia hänen työtään heijastelevia peilejä. Lomake on jaettu neljään osaan; kuvausosaan, täyttöohjeeseen, itsearvioinnin teemoihin ja käsitesanastoon. (Yliruka 2015, 27, 31.)

Yliruka (2015, 58) pohtii yleensäkin näyttöön perustuvan logiikkatapojen käyttämistä sosiaalityössä. Usein sosiaalityössä asiakkaita kohdatessa on tilanne, että tietoa ei yksinkertaisesti ole siitä, mikä ongelma on, onko sitä missä määrin olemassa ja kenen ongelma varsinaisesti on. Huolenaiheet ovat erilaiset eri tahoilla. Yliruka toteaa, että näissä tilanteissa

olennaisinta on löytää asiakaslähtöinen tapa tehdä tilannearviointityötä ja todeta sen vaikuttavuus. Jokaisessa kohtaamisessa pyritään asiakassuhteen muodostumiseen ja ymmärrykseen asiakkaan tilanteesta.

Yliruka (2005, 126) erottaa reflektoinnin ja itsearvioinnin käsitteet toisistaan. Hänen näkemyksensä mukaan reflektointi on edellytys itsearvioinnille. Reflektoinnissa kyseenalaitetaan omia ennako-oletuksia ja pyritään oppimaan reflektoitujen havaintojen kautta ilman, että välttämättä arvioidaan asioita esimerkiksi hyviin tai huonoihin kategorioihin. Itsearviointi on systemaattisempaa kuin reflektointi, ja siinä arvioidaan esimerkiksi oman työn vahvuuksia ja heikkouksia. Pohjana tällöin on oma arvomaailma, subjektiivinen näkemys omasta työstä ja sen mahdollisista todennettavista vaikutuksista. (Yliruka 2005, 126.) Ylirukan määritelmää reflektiivisestä itsearvioinnista voidaan nähdäkseni samaistaa refleksiivisyyden käsitteeseen.

Katri Vataja (2012) on tutkinut väitöskirjassaan kunnallisen sosiaalitoimen työyhteisölähtöistä ja itsearviointia hyödyntävää kehittämistyötä. Hän tarkastelee työelämän muutoksia kehittämisen näkökulmasta. Vatajan aineistona ovat Sosiaalitoimistojen kehittämisen hyvät käytännöt - tutkimusavusteisen kehittämishankkeen tuottamat itsearviointikeskustelut ja teemahaastattelut ajalta 2005–2008. Kehittävää itsearviointia voidaan käyttää osana organisatorista oppimista ja tiedon tuottamista, kuten Vataja (2012, 84–89) tutkimustensa mukaan toteaa. Hän määrittelee itsearvioinnin arviointitoimintana, jota toteuttavat itse arvioinnin kohteena olevat ja jonka kohteena on heidän oma toimintansa. Sosiaalialan työyhteisöt toteuttivat itsearviointia monella eri tavalla osallistuessaan työn kehittämissprosesseihin. Vataja (2012, 88, 101–102) käyttää lukemani perusteella reflektointi-käsitettä niukasti. Hän tarkastelee kehittävää itsearviointia työyhteisöjen ja organisaatioiden tasoilla mainiten oman työn ja toiminnan reflektoinnin osana oppimis- ja kehittämissprosesseja.

Lapsi- ja nuorisososiaalityöhön erikoistuvien sosiaalityöntekijöiden koulutusaikaisia kokemuksia tutkinut Maria Tapola-Haapala (2011) keskittyy väitöskirjassaan tarkastelemaan lisensiaattikoulutuksessa olevia sosiaalityöntekijöitä refleksiivisinä toimijoina ja sitä kautta heidän itseymmärrystään sekä näkemyksiään omasta ammatillisuudestaan ja toimintaympäristöistään. Hän hyödyntää tutkimuksessaan Archerin morfogeneettisen näkökulman teoriaa, jossa yksittäisen toimijan refleksiivinen kyky tarkastella itseään ja ympäristöään on olennainen lähtökohta. Merkityksellisten asioiden pohtiminen sosiaalityössä kuuluu amma-

tin luonteeseen ja myös velvoitteisiin. Tapola-Haapala käyttää tutkimuksellisinä käsitteenä muun muassa Archerin sisäistä keskustelua ja määrittää Archeria (2010a, 2) tulkiten refleksiivisyyden eroavan reflektiivisyydestä juuri siinä, että refleksiivisyys viittaa ja kohdistuu itseen kun taas reflektiivisyys kohdistuu johonkin objektiin. Tutkimustuloksistaan Tapola-Haapala toteaa, että keskeisenä niissä näyttäytyvät toiminnalliset projektit ja sisäiset keskustelut. Työntekijöiden ja asiakkaiden tavoitteet vaikuttavat hyvin pitkälle yhteneviltä. Toimintaympäristö näyttäytyy lähinnä välineenä, joka estää tai tarjoaa tukea toiminnallisille projekteille. Sosiaalityöntekijät näyttäytyvät vahvasti yksilötoimijoina, ja yhdessä toimimisesta tutkittavat puhuvat huomattavasti vähemmän. (Tapola-Haapala 2011, 23, 33, 166–167.)

Edellä käytyjen teoreettisten ja käsitteellisten tutkimuskeskustelujen jälkeen pohdin seuraavassa pääluvussa oman tutkielmani mahdollista teoreettista viitekehystä tutkimusasetelmani kautta. Hahmotan tutkimustehtävääni, kerron aineistostani ja miten tutkimukseni etenee.

5 TUTKIMUSASETELMA

5.1 Sosiaalityön käytännön tutkiminen

Sosiaalityön käytäntötutkimus on vakiintunut oman toimintakulttuurin omaavaksi tutkimuslajikseen, jossa pyritään käytännön yhteyden kautta refleктоimaan ja käsitteellistämään tarpeen mukaan uudelleen aiemmin kehitetyjä sosiaalitieteellisiä teorioita tai jossa tavoitteena on luoda kokonaan uusia näkökulmia ja uutta tietoa käytäntöön pohjautuvaan tutkimukseen nojaten. Käytännön toimijoiden käyttämä intuitio ja hiljainen tieto pitävät sisällään metodeja ja innovatiivisia menetelmiä, joita on olennaisen tärkeä saada sosiaalialan toimijoiden, tutkijoiden ja kouluttajien tietoisuuteen. (Satka et al. 2005, 11–12.) Karvinen-Niikowski (2005, 79) toteaa, että koska sosiaalityöntekijä toimii arjen keskellä, hänellä on laaja näköala ja jatkuvasti avainmahdollisuuksia tuottaa tietoa yksilöiden ja yhteiskunnan tarpeisiin.

Artikkelissaan Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niikowski ja Marianne Nylund (2007, 16) summaavat, että sosiaalityön käytäntötutkimuksen haasteellista ydintä on saada aikaan vastavuoroista keskustelua tutkimuksen ja toimintakäytäntöjen välille sekä kehittää sosiaalityön itseymmärrystä kriittisellä tavalla. Sosiaalityön toiminnassa esiintyvät käytännöt sisältävät puhetapoja, diskursiivisia muodostelmia, valta- ja arvoasetelmia sekä tiedon hallitsemismuotoja. He kuvaavat käytäntötutkimusta jonkinlaiseksi nykyisyyden historiaksi, joka luo käsitteiden kautta ymmärrettäväksi sellaista, jota on pidetty luultavasti usein itsensä selvänä.

Yliruka (2015, 36–38) kertoo valinneensa tapaus- ja toimintatutkimuksensa pohjaksi relationaalisen ontologian, kriittisen teorian ja pragmatismen. Relationaalinen ontologia painottaa, että käytännöt määrittyvät hyviksi tai huonoiksi aina jossain suhdeverkostossa. Kyseisen ontologistisen näkemyksen mukaan konteksti ei ole meitä ympäröivä erillinen elementti. Pragmatismi myös liputtaa sen puolesta, että ihmisen ja ympäristön toimintaa ei voi erottaa toisistaan. Vataja (2012) lähestyy myös tutkimusaineistojaan relationaalisen eli suhdeperustaisen ontologian sekä prosessuaalisuuden kautta. Kun relationaalista ontologiaa hyödynnetään prosessiajattelussa, ymmärretään organisaatioidenkin muodostuvan prosesseista.

Satka kumppaneineen (2005) korostaa sosiaalityön käytännötutkimuksen eetoksen liittyvän tasapuoliseen oikeuteen tuottaa tietoa, ja nykyisten jatkuvien hallinnointimuutosten keskellä myös niin kutsutun ruohonjuuritason toimijoiden esillä pitäminen ja asiantuntijuuden vahvistaminen on olennaista. He ovat myös sitä mieltä, että sosiaalityön käytäntötutkimusta ei ole syytä sitoa tiettyihin teorioihin, koska sen on lunastettava paikkansa ajan hermolla olevana, reflektiivisenä ja kriittisen analyttisenä merkityksellisen tiedon etsimistoimintana. (Satka et al. 2005, 11.)

Itseäni resonoi Satkan, Karvisen-Niinikosken ja Nylundin (2007, 17–18) puhe siitä, että mahdollisimman syvällisen ja kokonaisuuksia hahmottavan ymmärryksen saavuttaminen edellyttää kriittistä reflektiivisyyttä ja dialogia. Näin voidaan päästä moninäkökulmaisuu-teen, avoimuuteen ja eettisyyteen kehitettäessä realistisia toimintamalleja. Käytäntötutkijan tehtävänä on tutkia ammattikäytäntöjä ja niissä muotoutuvia inhimillisen todellisuuden tulkintoja sekä saattaa ne tietoisesti reflektoinnin ja vuoropuhelun piiriin.

Pyrin toteuttamaan refleksiivistä otetta tutkiessani refleksiivisyyttä. Ajatus tuntuu itsestään selvältä. Mutta onko se sitä? Sanna Aaltonen ja Riitta Högbacka esittävät, että refleksiivisyys tutkimuksessa merkitsee paljon laajempaa ja systemaattisempaa ajattelua kuin kriittinen pohdinta, johon refleksiivisyyttä joskus saatetaan verrata. He tähdentävät refleksiivisyyden tarkoittavan oman toimintaan johtavien olettamusten kyseenalaistamista. Liitän suoran lainauksen heidän määritelmästä: ”Refleksiivisyys on siis tutkimuksellisen ajattelun ja käytäntöjemme arvioimista, jonka päämääränä on tuottaa kontekstietoa, elämissä herkistynyttä ja eettisesti kestävämpää tutkimusta.” (Aaltonen & Högbacka 2015, 13.) Tutkijana siis pyrin refleksiivisyyteen, joka kyseenalaistaa olettamuksiani. On aika viimeinkin määritellä itse itselleni asettama tutkimushaaste eli tutkimustehtäväni tarkemmin. En puhu tutkimusongelmasta, koska itse miellän sen suhteellisen negatiivisviritteiseksi ilmaisuksi.

5.2 Tutkimustehtävä

Tutkimustehtäväni on *tarkastella refleksiivisyyden olemusta ja miten refleksiivisyyttä toteutetaan sosiaalityössä*. Tutkimustehtäväni liittyy kiinnostukseeni refleksiivisyyttä ja refleksiivisyyden ammatillista käyttöä kohtaan. Refleksiivisyys omana kokemuksellisenä määrittelynäni tarkoittaa sisäänpäin suuntautuvaa ajattelua, joka ei ota mitään itsestäänselvyytenä, vaan pohtii mitä tuli tehtyä ja miksi, onko syytä muuttaa ajattelua ja toimimista,

vai kannattaako jatkaa samaan malliin. Lisäksi näkemykseni on, että refleksiivisyyteen liittyy arvottaminen, toisin sanoen miltä jokin tuntuu. Ennakkohypoteesinani on myös, että refleksiivinen ajattelu on jäsennellyn ja punnitun tiedon tuottamista itselle ja muille.

Tutkielmassani tarkastelen suomalaisen systeemisen lastensuojelun mallia pilotoivien avo-
huollon sosiaalityöntekijöiden yksilöllisiä tapoja arvioida itseään, toimintaansa ja toiminta-
ympäristöään, toisin sanoen minkälaista sisäistä puhetta eli itseä ja omaan toimintaan
kohdistuvaa ja liittyvää kriittistä reflektointia he tuovat julki. Muotoilin kysymykset seuraavasti:

1) Mitä sosiaalityöntekijät kertovat, kun he refleктоivat omia ajatuksiaan ja toimintaansa lastensuojelun systeemisen mallin mukaisessa työskentelyssä?

2) Mitä Margaret S. Archerin refleksiivisyystyyppittelyjen mukaisia ilmaisuja löydän valitsemastani aineistosta?

3) Millä tavoin refleksiivisyys on yhteydessä tunteisiin ja käytännön tietoon?

Keskityn yksilötasolla tapahtuvaan refleksiiviseen ajatteluun, jonkin verran teen tulkintoja myös ryhmärefleksiivisyydestä, jossa silloin ajattelun subjektina ovat ryhmät eli tutkielmassani esiintyvä tiimit. Teen tietoisesti valinnan, että en puhu toimijuudesta käsitteenä, koska haluan kiinnittää huomiota kokonaisvaltaisemmin oman määrittämäni ammatilliseen itsen olemukseen. Ammatilliseen itsen liittyy tunteita, arvoja, asenteita ja ominaisuuksia, joiden kautta refleksiivisyyden oletan muodostuvan. Ammatillinen toiminta näyttäytyy tutkielmassani ammatillisen itsen ilmaiseman heijastelevan puheen kautta kuten myös ammatillisen toiminnan ympäristö, joka tässä tapauksessa koostuu kunnallisesta sosiaalityötoimesta, lastensuojelun avo-
huollon yksiköstä ja yksikön sisällä toimivista tiimeistä. Mu-
kaan on luettava myös yhteistyöverkostot, joissa toimii muun alan ammattilaisia sekä luonnollisesti asiakkaat omine toimintaympäristöineen.

Käytän metodologisena apuna Archerin (2007, 2003, 2000) toiminnanteoriaa ja refleksiivisyyden luokitteluja ilman että erityisesti sitoudun kriittiseen realismiin. Pyrin luomaan vertailevaa keskustelua myös pragmatistisen ajattelun suuntaan. En halua tietoisesti sitoa ajattelua täysin tietyn teorian tai ajattelusuuntauksen raameihin, vaan mieluummin tes-

taan mahdollisimman paljon omaa ajattelua, ja sitä kautta teen vertailua nykyisen ymmärrykseni mukaan. Pysin pureutumaan aineistoni kautta lastensuojelun sosiaalityön kentällä tapahtuvaan refleksiivisyyteen myös Archerin laajempaa teorisointia pohtien ja pitäen mukana muita hänen tutkimustensa kanssa keskustelevia tutkijoita, kuten esimerkiksi Tappola-Haapalan (2011) tutkimuksellista ajattelua, joka liittyy lasten ja nuorten parissa Suomessa tehtävään sosiaalityön kontekstiin ja refleksiivisyyden analysointiin.

Suomalaisen systemisen lastensuojelun toimintamallin periaatteiden mukaisesti työyhteisössä on luotava mahdollisuus systemisessä työskentelyssä olevien asiakasasioiden reflektoinnin lisäksi myös oman toiminnan ja tunteiden reflektointiin (Fagerström 2016). Kiinnitän huomiota myös tämän toteutumiseen haastatteluaineistossa, josta kerron seuraavaksi.

5.3 Aineistona lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden haastattelut

Tutkimukseen liittyvä haastattelu on eräänlainen keskustelu, jossa tutkija pyrkii saamaan tietoa valitsemiltaan haastateltavilta liittyen kyseisen tutkimuksen aihepiiriin ja tutkijaa kiinnostaviin asioihin (Eskola ja Vastamäki 2015, 27). Haastattelu tapahtuu vuorovaikutuksessa haastattelijan ja haastateltavan välillä ja siinä luodaan tilannesidonnainen ja valikoitu aineisto tutkimusanalyysin tulkintoja varten (Puusa 2011, 73).

Käytännön työharjoitteluni yhteydessä litteroin suomalaista systemisen lastensuojelumallia pilotoivien sosiaalityöntekijöiden ja johtavien sosiaalityöntekijöiden äänitetyt ja ryhmissä toteutetut fokusryhmähaastattelut yhden kunnan osalta. Väitöskirjatutkija Nanne Isokuorti toteutti kyseiset haastattelut elo-syyskuussa 2018. Tapasin Isokuortin sekä ennen että jälkeen haastattelujen, ja keskustelimme haastattelujen toteutuksesta, litteroinnista ja alustavista tuloksista. Isokuortin ja toisen väitöskirjatutkijan Elina Aaltion kanssa tekemäni sopimuksen mukaan sain aineiston käyttöni omaa maisterintutkielmaani varten.

Haastattelurungon sisältönä olivat teemat: 1) pilotoidun mallin kuvailu, 2) kokemukset mallista ja sen pilotoinnista, 3) näkemykset pilotoinnin tukitoimista, 4) työn nykytila (mm. työhyvinvointi) ja 5) näkemykset mallin käytön jatkosta. Koko haastattelurunkoa sellaisenaan minulla ei ole lupaa liittää graduun, koska sitä ei voida julkisesti jakaa väitöskirjaprosessin ollessa kesken.

Kyseinen fokusryhmähaastattelu on puolistrukturoitu teemahaastattelu, johon on valittu etukäteen keskeiset tutkimustehtävään liittyvät teemat ja niihin liittyvät tarkentavat kysymykset. Kysymysten järjestys ja käytötapa voi vaihdella. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 65.) Ryhmähaastattelun huomio voidaan kohdistaa saman haastattelun puitteissa tarpeen mukaan yhteen ryhmän jäseneen tai kaikkiin, joten ryhmähaastattelu menetelmänä on joustava. (Puusa 2020, 103.)

Litteroin viisi haastatteluäänitettä tutkijoiden kanssa etukäteen sovitulla tavalla. Aineistokseni valitsin neljä sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastattelujen litterointia. Rajasin litteroimani viidennen haastattelun eli johtavien sosiaalityöntekijöiden haastattelumateriaalin pois, jotta aineiston määrä ei kasvaisi liian suureksi. Litteroitua tekstimateriaalia neljässä haastattelussa oli yhteensä 187 sivua kun riviväli oli 1,5 ja kirjasinkoko 12. Sanoja kertyi runsaat 63 300. Aikaa litterointiin kului todellisuudessa laskematon määrä, mikä tarkoittaa, etten pysynyt tuntimäärien yhteenlaskussa mukana. Litteroinnin tarkkuus oli tutkijoiden ohjeen mukaan sanatarkkaa sisältäen tauot, naurahdukset, epäselvät kohdat, kesken jääneet lauseet ja päällekkäin puhumisen. Litterointiohjeistus on tutkielmani liitteenä (liite 1). Anonymisoin samalla tekstin häivyttäen nimet ja paikkakunnat.

Neljään fokusryhmähaastatteluun osallistui kuhunkin kolmesta neljään sosiaalityöntekijää, joista kahdella oli perheterapeutin koulutus. Toinen perheterapeutin koulutuksen omaava sosiaalityöntekijä oli myös saanut koulutuksen systemaattisen mallin kouluttajan tehtäviin, eli hän oli kouluttanut muun muassa omia työtovereitaan. Samoilta sosiaalityöntekijäryhmille oli tehty alkuhaastattelut pilotoinnin alkuvaiheessa noin puoli vuotta aikaisemmin. Kaksi ryhmistä oli uusia, olemassa olevia tiimejä oli uudistettu yhdistelemällä ja siirtämällä työntekijöitä.

5.4 Eettisyys ja luotettavuus

Arja Kuulan (2006, 21) mukaan jokainen kantaa itse vastuun omista ratkaisuistaan ja valinnoistaan tutkimustyötä tehdessään. Tutkimuseettisesti voidaan puhua normatiivisesta etiikasta, jonka teoriat ilmentävät moraalisia arvoja ja sääntöjä. Yksi normatiivisen etiikan kategoria on velvollisuusetiikka, jossa korostetaan sääntöjen noudattamista (Kuula 2006, 22–23). Pyrin tekemään tutkielmani noudattaen hyviä tieteellisiä menettelytapoja ja käytäntöä tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeiden mukaisesti. Menettelytavat pitävät sisällään muun muassa huolellisuuden, tarkkuuden, rehellisyyden, eettisen kestävyuden,

avoimuuden, luotettavuuden ja uskottavuuden elementit. (Kuula 2006, 34–35; Tuomi & Sarajärvi 2018, 112.)

Eettisyyden huomioin muun muassa hankkimalla haastatteluaineiston hyödyntämistä varten asiaankuuluvan tutkimuslupan kunnallisen organisaation johdolta (Kuula 2006, 145) Käsittelin aineiston huolellisesti ja anonymisoiden tutkijoiden kanssa sopimallani tavalla. Aineistojen siirtäminen tapahtui tietoturvallisesti joko kädestä käteen muistitikun avulla tai suojatun internet-yhteyden kautta.

Minua sitoo vastuututkijoiden kanssa tekemäni sopimus, joka sisältää lupauksen luovuttaa viipymättä systeemisen toimintamallin Jyväskylän pilotointia koskettavan anonymisoidun litteroidun työntekijöiden haastatteluaineiston vastuututkijoiden käytettäväksi tutkijoiden väitöskirjatutkimuksia sekä mallia koskettavaa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raporttia varten. Vastuututkija Nanne Isokuortti käsittelee aineistoa ja huolehtii sen hävittämisestä tutkimuslupapäätöksensä mukaisesti. Aineistoa saa käyttää ja tuloksia julkaista vain opinnäytetöihin, vastuututkijoiden kanssa sovitulla tavalla. Aineistoa ei saa luovuttaa eteenpäin kolmansille osapuolille.

Minun tulee hävittää saamani aineisto ja siitä mahdollisesti tekemäni kopiot välittömästi kun opinnäytetyö on hyväksytty. Vastuututkijoilla on oikeus kommentoida tutkimuksesta tehtäviä julkaisuja. Aineiston käsittelyssä ja siitä tehdyissä julkaisuissa tulee huolehtia, ettei yksittäistä tutkittavaa voi tunnistaa. Julkaisussa tai tuloksia esiteltäessä on aina mainittava aineiston lähde. Raportoin oman tutkielmani vaiheista vastuututkijoille ja heillä oli oikeus kommentoida tutkielmaani ennen sen julkaisemista.⁹ Systeemisen lastensuojelun malliin liittyvien haastattelujen haastattelurunkoa en voi julkistaa tutkielmani yhteydessä, koska vastuututkijoiden väitöskirjojen tekeminen on vielä kesken.

Tuomi ja Sarajärvi (2018, 112) toteavat, että tutkimuksen johdonmukaisuus ja eettinen kestävyys on hyvän tutkimuksen merkki. Argumentointi ja raportointi ovat tärkeitä suorittaa huolella ja tiedeyhteisöä sekä lukijoita kunnioittaen. Itse ajattelen, että minun on suhtauduttava aineistooni kunnioittavasti, En tehnyt itse haastatteluja, joten pysyin sopivan etäällä. Minun on oltava kriittisesti refleksiivinen tutkijana ja huomioitava ajatteluni oh-

⁹ Haluan lämpimästi kiittää Nanne Isokuorttia erittäin hyödyllisistä ja täsmentävistä kommentteista.

jaavat arvot ja oletukset. Minulla on kuitenkin valta kysellä, tulkita ja päättää. On myös pidettävä varansa liiallisen refleksiivisyyden kanssa, ettei se liiallisesti käänny oman itseen keskittymiseksi tutkimuksen teon sijasta. (Aaltonen & Högbacka 2015, 13–16.)

5.5 Laadullinen, refleksiivinen ja teoriasidonnainen sisällönanalyysi?

Tutkimusmenetelmää pohtiessani käytin ohjenuoranani Vallin ja Aaltolan (2015, 10) muistutusta, että menetelmä on valittava tutkimustehtävän ja -ongelman mukaisesti eikä niin, että ensin valitsee sopivalta tuntuvan menetelmän ja sitten mukauttaa tutkimuskysymykset sen mukaiseksi. Koska olen kiinnostunut tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden ajatuksista, kokemuksista, tunteista ja merkityksistä, valintani on laadullinen tutkimus. (Juuti & Puusa 2020, 9.)

Sisällönanalyysissä keskeinen idea on ollut tiivistäen luokitella aineistomassaa luotujen koodien avulla. Koodaaminen sitoutuu perinteisesti käytettyyn kieleen, merkkeihin ja merkityksiin. On muistettava, että koodaaminen pelkistää ja vie kauemmaksi aineiston monimuotoisuudesta, ainutlaatuisuudesta ja yksityiskohdista. (Salo 2015, 169, 178.)

Analyysin kulun ensimmäisessä vaiheessa luin litteroimaani aineistoa useaan kertaan ja etsin tutkimustehtävääni liittyvien asioiden kautta niihin sopivia ilmaisuja refleksiivisyydestä. Käytin haastattelujen sisällön teemoittelussa eli koodaamisessa apuna ATLAS.ti -ohjelmaa. Etsin ilmaisuja ja lauseita, jotka tulkintani mukaan sisälsivät systeemiseen lastensuojelumallin toimintaympäristöön liittyvää *refleksiivistä puhetta* eli puhujan kriittistä ajattelua omista ajatuksistaan ja tunteistaan, omasta ammatillisesta toiminnastaan sekä omasta suhteestaan työympäristöön, työyhteisön jäseniin, esimiehiin ja verkostotoimijoihin. Loin löytämieni ilmaisujen pohjalta aluksi 56 teemaa, kuten esimerkiksi reflektointi, tunteet, aika, esimiehen kohtaaminen, asiakkaan kohtaaminen, koulutus ja niin edelleen. Koodeihin sisältyi yhteensä 402 puhelainausta.

Koodatessani huomasin, että synnytin samantapaisia tai hyvin lähekkäisiä koodeja. Huomasin myös, että haastateltava saattoi saman lauseen sisällä pohtia samanaikaisesti montaa eri teemaa. Ylemmät tasot teemoineen muodostin jakamalla aiheemat keskeisiin ryhmiin, joiden sisällä tuotettiin edelleen refleksiivistä pohtivaa puhetta koskien systeemisen toimintamallin toteuttamista kuten esimerkiksi tunteet, tiedot ja taidot, asenteet ja arvot, vuo-

rovaikutus, ammatillinen toiminta ja olosuhteet. Yhdistelin jo tässä vaiheessa muutamia koodaamiani samaa tarkoittavia teemoja, kuten esimerkiksi tapa tehdä asiakastyötä, aikaisempi työtapa ja työmenetelmät. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 81.)

Pelkistäminen vielä laajemmiksi kokonaisuuksiksi tuntui välttämättömältä, vaikkakin väkivaltaiselta. Muutoin en pystyisi hahmottamaan analysoitavia pääteemoja. Totesin myös, että jotkut teemat esiintyvät väistämättä useamman yläteeman alaisena, kuten esimerkiksi reflektointi on samanaikaisesti henkilökohtainen taito, vuorovaikutusmuoto sekä kuuluu ammatilliseen toimintaan. Tulkitsemieni johtolankojen pohjalta aloin laatia tässä kohtaa eräänlaisen raakamallikarttaa jatkojalostusta ajatellen. Sen jälkeen jaoin yläteemayhmittä kolmeen eri pääryhmään, jotka ovat refleksiiviset pohdinnat ammatillisesta itsestä, ammatillisesta toimimisesta sekä työympäristöstä. Lisäsin ne eräänlaiseen karttaan, joka on liitteenä (liite 2).

Diskurssianalyysi oli ajatuksissani hyvin pitkään ja luin siihen liittyvää tutkimusta ja metodiikkaa. Kuitenkaan en saanut otetta, mitä kautta lähtisin hahmottamana reflektoinnin tai refleksiivisyyden diskursseja. Ohjaajaltani sain uutta näkökulmaa siihen, onko aineistossa välttämättä tulkittavissa selkeitä diskursseja. Päädyin laadulliseen ja refleksiiviseen sisällönanalyysiin.

Olosuhteeni tutkielman tekemisen suhteen vaihtelivat. Sain lopulta kuitenkin järjestettyä asiani siihen pisteeseen, että saamani apurahan turvin saatoin viettää Jyväskylän yliopiston Konneveden tutkimusasemalla rauhallista ja keskittyntä aikaa selkiyttäen ideaa, mihin haluan pyrkiä ja mitä kautta. Siellä ollessani löysin Margaret Archerin ja hänen refleksiivisyystutkimuksensa, joka tuntui sopivan ainakin ohjaavaksi taustateoriaksi tavoitteitani ajatellen. Lisäksi sain syventävän oivalluksen, että tutkiminen on aidoimmillaan hyvin refleksiivistä toimintaa. Perehdyin tarkemmin kirjallisuuteen, jossa käsiteltiin refleksiivisyyttä tutkimuksen metodologisena apuvälineenä. (esim. Aaltonen & Högbäck 2015; 11–13.)

Toisen analyysivaiheen tehtävänä oli etsiä aineistosta Archerin refleksiivisyystyyppittelyjä. Tässä kohtaa Atlas.ti -ohjelman hyödyntäminen alkukoodaamisen jälkeen ei onnistunut, koska en saanut ohjelmasta irti muuta kuin liian sekavan tuntuksen koodien ja teemoittelujen viidakon, jossa päällekkäiset ja samanaikaiset ilmiöt olivat ymmärrykseni mukaan vai-

keita hahmottaa. Lisäksi en enää siinä kohdassa jaksanut yrittää uudelleen ja uudelleen perehtyä ohjelman mahdollisuuksiin. Valikoin lopulta Archerin refleksiivisyystyypittelyjen mukaisia puheenvuoroja paperisesta haastatteluaineistosta eriväristen kynien avulla merkiten. Refleksiivisyystyypit vaikuttivat kietoutuvan toisiinsa lähes jokaisessa merkitsemässäni puheenvuorossa. Mietin, miten saan niitä analysoitua millään lailla järkevästi.

Toisen analyysivaiheen aikana oli ollut vielä pitkään kehitteillä päätös, teenkö analyysiä aineisto- vai teorialähtöisesti vai teoriaohjaavasti. Tässä kohtaa valinta tuntui lähes ylivoimaiselta, koska en tiennyt miten paljon lopulta nojaan Archeriin. Etsin jälleen apua tutkimusmetodikirjallisuudesta. Ulla-Maija Salo (2015, 172, 181) mainitsee St. Pierre & Jacksonia (2014, 715) mukailleen, että teoriaohjaavuudesta tai teorialähtöisyydestä puhumisen sijaan pitäisi puhua aineiston ajattelemisesta teorian kanssa. Tämän tyyppiseen ajatteluun ei ole valmista ohjeistusta, vaan on ikään kuin laitettava ”*töpseli teoriaan*” kiinni. Vertauskuva ja idea vaikuttavat toteuttamiskelpoisilta.

Kytken siis itseni kiinni Archerin teoriamaailmaan, ja käytän **analyysin syventävässä kolmannessa vaiheessa** eli tulosten analyysissä Archerin toiminnanteorian refleksiivisyystyypittelyjä, joita kutsun **refleksiivisyyslajeiksi**, ja pyrin etsimään niihin verrattavia yhtäläisyyksiä omasta aineistostani. En tyypittele yksilöitä kuten Archer tekee, koska olen samalla kannalla kuin Tapola-Haapala (2011, 32), joka toteaa, että ihmisten olemuksen ja toimintatapojen tutkiminen vaatii Archerin tekemän kaltaista tavoitteellista tutkimusta ja syvällisempää paneutumista haastateltavien elämään.

Tarkennettuna Archerin (2012, 2007, 2003) refleksiivisyystyypit eli -lajit ovat: **Kommunikatiivinen refleksiivisyys**, joka tarkoittaa asioiden pohtimista yhdessä. Toimintaa ei välttämättä synny ennen kuin on yhteisesti todettu toiminnan hyödyllisyys tai tarpeellisuus ja tavat toimia. **Autonominen refleksiivisyys** on henkilökohtaista omaehtoista sisäistä puhetta, joka on läsnä lähes koko ajan. Tuloksena on yleensä selkeää toimintaa, joka syntyy tai ei synny. **Metarefleksiivisyys** keskittyy kriittisesti omaan ajatteluun tai yhteiskunnan toimintaan. Toiminnan tasot voivat vaihdella äkistikin. **Murtunut refleksiivisyys** ilmenee aloitekyvyttömyytenä ja toimintakyvyttömyytenä. Sisäiset keskustelut voivat jotta neuvottomuuteen ja järkevää toimintaa ei synny. Seuraavassa luvussa mennään tarkastelemaan refleksiivisyyslajeihin liittyviä tuloksia.

6. REFLEKSIIVISYYSLAJIT

Tutkielmani tuloksista totean aluksi, että tulkitsemani yksilö- ja ryhmätason refleksiivisyyslajit kohdistuvat haastattelijan kysymysten johdattelemana pääasiassa lastensuojelun systeemisen mallin toimintaympäristöön ja malliin liittyvien asioiden omakohtaiseen pohdintaan ja pohdinnan aiheuttamaan toimintaan. Kunkin refleksiivisyyslajin kohdalla keskityn rajaamiini ja valitsemiini pääteemoihin, eli itseen, omaan toimintaan ja toimintaympäristöön.

Tulosten pohjaksi on valikoitunut kunkin pääteeman kohdalta alateemoja, joiden kohdalla on tulkintani mukaan esiintynyt eniten refleksiivisyyttä. Määrälliset arvioni eri refleksiivisyyslajien suhteista toisiinsa ovat karkeita, koska tulkintani mukaan puhtaasti pelkästään kutakin yhtä refleksiivisyyslajia varsinkin pitemmissä puheenvuoroissa oli vähänlaisesti. Enimmäkseen puheenvuorot sisältävät useampaa kuin yhtä tiettyä refleksiivisyyslajia.

Lastensuojelun systeemisen mallin pilotoinnin fokusryhmähaastatteluaineistossa oma tutkimuksellinen tulkintani lähestyy yksilön näkökulman kautta itseen kohdistuvaa arvioivaa refleksiivisyyttä, eli puheenvuorossa tulee näkyä jollain lailla ilmaisu ajattelusta, pohdinnasta, päättelystä tai harkinnasta. Se voi olla puhetta jo tapahtuneesta refleksiivisyydestä tai parhaillaan tapahtuvasta tai tulevasta ennakoivasta refleksiivisyydestä.

Esittelen tiimien jäsenien puheista tulkitsemiani keskeisiä tuloksia tarpeen mukaan eritellen ja yhdistäen. Jokaisen tiimin kohdalla erillinen yksityiskohtainen tulosten läpikäyminen ei ole tarkoituksen mukaista, koska samat asiat toistuisivat hyvin usein ja sivujen määrä kasvaisi suhteettoman suureksi. Aineistolainauksissa haastateltavat ovat kunkin ryhmän kohdalla merkitty N-kirjaimella ja haastattelun vastaajina ensimmäisinä aloittavien järjestyksen mukaisella numeroinnilla: N1, N2 ja niin edelleen. Haastattelijaa on merkitty kirjaimella K.

Tuloksien viimeisessä alaluvussa teen huomioita refleksiivisyyslajien ulkopuolelle jäävistä ilmaisuista ja havaitsemistani ilmiöistä sisältäen esimerkiksi päällekkäisen puhumisen, tauot ja äännähdykset.

6.1 Kommunikatiivinen refleksiivisyys

Kommunikatiivinen refleksiivisyys on yhteisesti muiden kanssa asioita käsittelevää. Omat sisäiset keskustelut vaativat muilta täydennystä ja varmistusta ennen kuin voi toimia (Archer 2012, 2007, 2003).

Kommunikatiivinen refleksiivisyys näkyy kaikissa ryhmähaastattelutilanteissa, varsinkin lyhyemmissä puheenvuoroissa siten, että haastateltavat vastaavat yhtä aikaa tai toisen puheen päälle. He varmistelevat sanomisiaan toisiltaan, täydentävät toistensa puheita, tai kannustavat toisiaan esimerkiksi ilmaisuilla: ”mm”, ”niin, joo”, ”nii, kyllä”, ”on on”, ”tietenkin”, tai: ”se on totta”, ”mä luulen kans”, ”no, ollaan, eikö ollakin?”, ”nii määki”, ”ei, eikä ollukaan”, ”tämähän on todettu” ja ”mä muistelen näin, eikö olluki?”. Archer (2003, 176) kuvailee myös haastateltaviensa usein sanovan ”eikö niin?” (*isn't it ja doesn't it?*). Archer tulkitsee tällaisen ”ajattele ja puhu” (*thought and talk*) -tyylisen ja toisilta asiaa varmistelevan puheen tyypilliseksi kommunikatiivisen refleksiivisyyden muodoksi.

Toisen kommentille tai puheenvuorolle kannustavaa naurahtelua ja yhdessä naureskelua esiintyy kaikissa neljässä ryhmässä. Etenkin pitemmissä puheenvuoroissa kommunikatiivinen refleksiivisyys sekoittuu lähes koko ajan muihin refleksiivisyyden lajeihin. Tätä voi selittää edellä mainitun asetelman ja kontekstin lisäksi esimerkiksi Archerin (2010a, 2) näkemyksen kautta, että ihminen ”seilaa” edestakaisin myös objektiivisen reflektion ja subjektiivisen refleksiivisyyden välillä.

Toimintaympäristöön liittyvä sosiaalityöntekijöiden refleksiivinen puhe käsittelee enimmäkseen haastattelijan kysymysten johdattamana lastensuojelun systeemisen mallin pilotointia, sen toimivuutta ja herättämiä tunteita. Työpaikan vallitsevat olosuhteet, resurssit, ja asiakasasiat ovat vahvasti esillä. Kysyttäessä haastateltavilta, mitä he ajattelevat systeemisen toimintamallin tarkoitaneen heidän tiimissään, vastauksissa esiintyvät suurimmaksi osaksi organisaation ja tiimirakenteen muutosten, tiedonkulun, ajankäytön ja asiakasmäärien haasteet. Systeeminen malli on herättänyt haastateltavissa alussa myös innostusta ja toiveikkuutta. Pilotoinnin edetessä ajatukset ovat muuttuneet, kuten oheisessa refleksiivisessä haastateltava N2:sen (ryhmä 1) repliikissä ilmenee:

N2: ”Ja alkuunhan ne oli hirveän hyviä, ne ensimmäiset tiimit, kun me niinku satsattiin ja, ja mejän klinikko on taitava, ja oli itse hirveän, kiinnostunut ja innostunut ja, ja mutta

sitte me huomattiin kyllä kun muutamia oli ollu, että ne, muut asiat [N1: Kaikki muu jää] jää niinku neuvottelematta, ja sit niitä yritetään tuolla niinku itse ratkasta, no, kyllä me varmaan pystytään niitä ratkasemaan, mutta se... kuitenkinhan me tarvitaan esimiehen tuki, no sit me juostaan tuolla (.) johtavan perässä, et ehitkö, ehitkö, ehitkö, kun me oltas sitte normaalisti ne kaikki asiat neuvoteltu tiimissä.”¹⁰

Kyseisessä lainauksessa haastateltava ilmaisee kommunikatiivista refleksiivisyyttä luonnehtimalla systeemisen tiimin ensimmäisiä kliinikon eli perheterapeutin vetämiä kokouksia ”hirveän hyväksi”, jonka tulkitsen puhujan omaksi ja tiimin aiemmin puhutuksi näkemykseksi ja yhdessä tehdyksi reflektoinniksi. Ilmaisut ”satsattiin” ja ”huomattiin” viittaa myös aiempaan yhteiseen refleksiivisiin kokemuksiin, joihin oman ja yhteisen ajattelun ja toiminnan kautta on päädytty. N2 toteaa samantyyllisesti myös, että kaikki jää neuvottelematta, mikä tarkoittanee asiakasasioiden läpikäymistä ja suunnittelua. Tässä kohtaa myös eräs haastatteluun osallistuva ryhmän jäsen N1 sanoo N2:n puheen päälle refleksiivisen täydentävän ja samaa mieltä olevan välikommentin. Refleksiivisyyttä osoittaa myös N2:n kertomana yritys ratkaista asiakasasiat ilman tiimin ja esimiehen tukea, ja arvio sen onnistumisesta sekä olosuhdeskenaario eli ennakoiva oletus esimiehen perässä juoksemisesta.

Suurin osa **toimintaan** liittyvistä kommunikatiivisesti refleksiivisistä puheenvuoroista sisältävät puhetta systeemisen toimintamallin mukaisista ja ennen pilotointia käytetyistä työmenetelmistä ja tavoista käsitellä asiakastapauksia. Systeemisen lastensuojelun toimintamallin mukainen reflektiivisyys on myös pohtimisen aiheena sekä tiimin sisäinen työskentely. Kaikissa haastateltavissa ryhmissä esiintyvä yhteinen näkemys on se, että systeemisen mallin mukaista työskentelyä ei koeta kovinkaan erilaiseksi kuin aikaisemmin tiimeissä toteutettua sosiaalityötä. Uutta näkemystä tosin on tuonut klinikko, joka on vetänyt tiimipalavereita systeemisellä otteella ja ohjannut asiakastapausten reflektointia. Ryhmien jäsenten keskustellessa ilmenee tiimeissä omia ja tiimin kesken reflektoituja jaettuja tuntemuksia liittyen henkilökohtaiseen ja tiimin ajankäyttöön kuten häpeää, uupumusta, ja kyynisyyttä. Toisaalta jokaisessa ryhmässä joku tai jotkut ryhmän jäsenistä kertovat pysähtymisen ja rauhoittumisen mahdollisuudesta systeemisen mallin mukaisten reflektointihetkien myötä.

¹⁰ Systeemisen lastensuojelun toimintamallin kansallinen arviointiaineisto.

Kommunikatiivista refleksiivisyyttä ilmaistaan sanomalla: ”me aateltiin”, ”me tehtiin”, ”meillä oli käsitys” ja niin edelleen. Ne viittaavat aiemmin tehtyyn oman ja muiden ajatusten vertailuun ja toiminnan mukauttamiseen yhteiseen suuntaan. Jokaisessa ryhmässä esiintyi myös sarkastista huumoria, jolla haettiin yhteisymmärrystä. Yhden tiimin yhteinen kieltäytyminen systeemiseen työskentelyn jatkamisesta osoittaa voimakasta kommunikatiivisesti muodostunutta refleksiivisyyttä, joka samalla voidaan tulkita myös hyvin kriittiseksi eli metarefleksiiviseksi sekä autonomiseksi eli omaehtoiseksi refleksiiviseksi ajattelutoiminnaksi, joka johtaa käytännön toimintaan ulkoisista vaikutuksista huolimatta.

Itseen, omaan ammatillisuuteen, asiakastyöhön, asenteisiin, eettisyyteen ja tuntemuksiin kohdistuvaa kommunikatiivista refleksiivistä puhetta, joka hakee toisten hyväksyntää ja kommentointia, ilmenee oheisessa ryhmä 3:n (kolme osallistujaa) haastattelulainauksessa. Tekstiote on pitkä, koska tulkitsen siitä löytyvän useampia itsen kautta kyseiseen refleksiivisyyden lajiin liittyviä ilmentymiä.

K: ”Kertokaa vähä lisää teijän asiakastyöskentelystä. Minkälaista se on teillä? Kuinka usein te tapaatte asiakkaita, ja minkälaista se on?”

N2: ”Mahollisimman paljo.”

N1: ”Paljo (ep).”

N3: ”Kyllä se menee vähä sen, sen mukaan, että totta kai mahollisimman paljo mutta, niinku sen mukaa, et kyllähän me tehään, päivystystyötä, ei me keretä niinku, suunnitelmalista työtä muuten tekemään ku on se yks suunnitelmallinen tiimi, jossa... ei me tehä, ei me pystytä tekeen, et kyl me niinku kor... tehään se... tämmöstä reaktiivista työtä, että...”

N1 ja N2: ”Mm.”

N3: ”Vaikka ois hyvät suunnitelmat nii, sit ku yks perhe kriisiytyy nii, nii, ne suunnitelmat niinku, menee, maton all...”

N1: ”Tai vaikka on sovittu, et joku on vaikka systeemisen asiakas, niin, ja vaikka se on nyt siinä tiimissä, niin sä rupeet silti, älyttömän tiiviisti, välttämätöntä tavata, tai sitte me hoidetaan se kriiseyden, se sitten muut palvelut jatkaa siitä.”

N2: ”Mut mut kuitenkin, et kyllä meillä kuitenkin mun mielestä sitte että jos joku kriisiytyy, niin me ei kyllä silleen yleensä sitä taputella vaan, sillä tavalla että se niinku, liekit taputellaan vaan, että me kyllä hoijetaan yleensä se niinku silleen, et se ei niinku saman tien kriisiydy uudestaan, että... [N1: Niin niin.] et se vaatii just sen takia niinku tosi paljo, ja jopa monen työpanosta monena päivänä, ja niinku akuutisti, että se saadaan semmoseen tilaan, että se, se on niinku paremmassa jamassa jollain, jollain tasolla, tai jotenki menossa, johonki eri suuntaan”.

N1 ja N3: ”Mm, mm”

N3: ”Mut siinä on se, että kun sä yhteen panostat niinku noin, [N1 ja N2: Mm.] nii, sit siellä jo kerkee se, missä on aikasemmi ollu se, rauhallinen tilanne nii, nii se jo kriisiytyy (.) ja sit, ne ei välttämättä oo just niitä omia asiakkaita, mut ku, tätä työtä (.) mä en ainakaa suostu tekee yksin, [N1 ja N2: Mm] ja en mee, mee mihinkään niinkun... se on niinku, mä aattelen, et se on semmonen (hehe) pitkän ajan koke... [N1: Nii.] kokemuksen niinku lopputulos, että mä en mene yksin mihinkää, mihinkää semmosii hankaliin tilanteisiin niin, niin niin (.) et vaikka itellä olis rauhallinen tilanne, niin sit saattaa vaikka N1:n tai N2:n... kyllä tää niinku on, semmosta reaktiivista”

N1: ”On, ja sitte ku on niin pieni tiimi, niin sit siinä ei oo kauheesti niitä vaihto... niinku vaihtoehtoja, tai sillä tavalla että... se näkyy heti sit sen liikehdintä, olipa se kenen tahansa asiakkaisissa”

N3: ”Tai jos yks on sairaslomalla, nii me hoijetaan ne...”

N2: ”Tai nii nii lomallaki, jos aatellaan että, kuitenkin meillä on useampi viikko kaikilla lomaa, nii sitte sinä aikana, kun sä tavallaan kun sä joudut hoitaan päivystyksellisiä, sä hoijat myös muitten tiimien päivystyksellisiä, nii kyllä se kestää aika monta kuukautta, että pääsee sit taas semmoseen... nyt vasta aletaan varmaan vähä tasasemmassa semmoseen... määrätyn tasa.. [N1: Kyllä.] semmosen oman tiimin vaiheessa.”¹¹

Kaikki haastateltavat vastaavat ja osallistuvat keskusteluun kokolailla tasapuolisesti. Kaikilla on yhteinen refleksiivinen näkemys omasta työstään, että asiakastyötä tehdään mahdollisimman paljon ja huolellisesti, joka osoittaa vastuunottoa ja eettisyyttä. Heidän käytännön toimintansa on refleksiivisen ajattelun tulosta. He asettavat suunnitelmallisesti ja soveltaen kiireellisimmät tapaukset etusijalle sekä ne hoidetaan sellaiseen vaiheeseen, että uudelleen kriisiytymisen riski vähenee ja muutos asiakkaiden tilanteissa parempaan suuntaan on mahdollista. Haastateltavat toteavat myös toisiaan kompaten, että päivystyksellinen reaktiivinen työ menee systeemisen mallin mukaisen työn edelle, ja siitä seuraa väistämättä, että suunnitelmallisuus kärsii.

N3 ilmaisee omaan ammatilliseen ajatteluunsa liittyen, että hän ei käy yksin asiakaskäynneillä kriisiytyneissä tilanteissa, vaan pyytää mukaan N1:sen tai N2:sen työpariksi. Tämän hän kertoo johtuvan kokemuksesta, eli aiemmista työtilanteista, joissa hän on ollut mukana ja joiden jälkeen hän on refleksiivisesti päätenyt kyseiseen turvallisemmalla tuntuvaan

¹¹ Systeemisen lastensuojelun toimintamallin kansallinen arviointiaineisto.

työtapaan. Tässä toteutuu myös eräällä lailla autonominen eli omaehtoinen refleksiivisyys, johon siirryn seuraavassa alaluvussa.

Keskusteluotteen loppupuolella kaikki vielä refleksiivisesti puhuvat pienen tiimin herkkyydestä reagoida muuttuneisiin olosuhteisiin, kuten loma-aikoihin ja virka-ajan sosiaalipäivystyksen kriisitilanteiden sitoessa työntekijöitä, jotka hoitavat loma-aikoina myös muiden tiimien päivystysvuoroja. Eli haastateltavat kriittisesti reflektoivat ennakoiden omaa työtänsä muuttuvien olosuhteiden ja työtehtävien seurauksena. Tässä kohtaa esiintyy näkemykseni mukaan myös metarefleksiivisyyttä, eli kriittistä arviointia organisaatorakenteiden toiminnan ja töiden järjestelyjen suhteen. Metarefleksiivisyys on käsittelyssäni autonomisen refleksiivisyyden jälkeisessä alaluvussa.

6.2 Autonominen refleksiivisyys

Autonominen refleksiivisyys sisältää henkilökohtaista sisäistä dialogista puhetta. Oma sisäistä puhetta pidetään yllä mahdollisimman itsenäisesti. Se johtaa toimintaan tai valintaan olla toimimatta. (Archer 2012, 2007, 2003)

Kuten edellisen kommunikatiivisen refleksiivisyyden ilmentymien kohdalla huomattiin, autonominen refleksiivisyys jo esiintyi edellisessä alaluvussa sisäisesti pohdittuna ja ulospäin tuotettuna minä-puheena ja oman näkemyksen julkituomisena ja sen johtamisena valintaan olla toimimatta tietyllä määrättyllä totutulla työtavalla. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän työhön sisältyy aina omaa sisäistä harkitsevaa puhetta, jota jaetaan tai ei jaeta tiimissä ja jonka mukaan toimitaan tai ei toimita asiakastilanteissa. Riippuen siitä, mitä toiminnalla tarkoitetaan, voidaan tulkita autonomista refleksiivisyyttä eri tavoin. Tarkoittaanko sillä näkyvään fyysiseen toimintaan johtavaa päättelyä vai ajatellaanko myös puhumisen muille olevan toimintaa?

Itse määrittelen autonomisen refleksiivisyyden ilmenevän aineistossani niin, että puheenvuoroissa tulee esiin itsenäistä toimintaa edeltävä ajattelu, on toiminta, sitten puhumista tai muualla tavalla toimimista työyhteisössä ja asiakastilanteissa. Tähän tulkintaan pohjautuen autonomista refleksiivisyyttä oli kahdessa ryhmässä (1 ja 2) noin neljäsosa valitsemistani

refleksiivisyyttä ilmaisevista puheenvuoroista. Suuremmissa roolissa autonominen refleksiivisyys oli ryhmässä 3 ja 4. Kaikissa ryhmässä autonomista refleksiivisyyttä ilmaisevaa puhetta oli huomattavasti paljon vähemmän kuin kommunikatiivista refleksiivisyyttä ja metarefleksiivisyyttä. Autonomista ja murtunutta refleksiivisyyttä esiintyi keskenään suunnilleen samansuhtaisesti joka ryhmässä. Autonomiseen refleksiivisyyteen tulkintani mukaan kuuluvat myös haastattelutilanteissa yleisesti esiintyvät ilmaisut: ”mulla oli se tavoite...”, ”mä kertaan sitä...”, ”käytännössä mulla on ainaki ollu...” ja ”mä oon kyllä antanu palautetta....”. Lisäksi esimerkkeinä mainittakoon: ”en kyllä lähe mihinkään”, ”sori, mie kyllä tipuin jo kärryiltä tästä...” ja ”yksin on pärjättävä”.

Toimintaympäristöön liittyvä autonominen refleksiivisyys liittyy enimmäkseen haastateltavien henkilökohtaisiin näkemyksiin systeemisestä toimintamallista, työtavoista, koulutuksesta, tiedonkulusta ja työolosuhteista. Näkemykset voivat johtaa puhumiseen tai puhumattomuuteen julkisesti asiasta työyhteisössä esimies mukaan lukien. Lisäksi autonomisesta refleksiivisyydestä voi seurata toimintaympäristöön laajemmin vaikuttavaa toimintaa. Siirryn nyt suoraan toimintaosioon, koska tässä kohtaa en näe mahdollisuutta analyttisesti erottaa puheenvuoroissa ilmenevää refleksiivisyyttä ilman, että toimintaympäristöön liittyy koko ajan toimimisen pohtiminen.

Toiminta ilmenee autonomisesti refleksiivisissä haastatteluilmaisissa vahvasti henkilökohtaisella tasolla sitoutuneena toimimisen ympäristöön. Haastateltavat kertovat ajatuksistaan, jotka ovat johtaneet joskus radikaaleihin ratkaisuihin. Asiakasasiat on ratkaistava mahdollisimman hyvin ja ajallaan, ja jos kommunikatiiviseen reflektointiin tai esimiehen konsultointiin ei ole mahdollisuutta, ratkaisut toimimistavasta on tehtävä itsenäisesti. Oma autonominen refleksiivisyys voi johtaa asiakastyön tekemiseen aiemmin totutulla tavalla systeemisen mallin ohjeista huolimatta, tai vastaavasti tavanomaisen rutiinin kyseenalaistaminen voi johtaa uudelleenlaiseen työtapaan.

Haastatteluissa esiintyy myös yhden ryhmän kohdalla toteutettu yhteiskieltäytyminen systeemisen mallin pilotoinnin jatkamisesta. Työtehtävistä kiellettyä toimintaa. Työtehtävistä kiellettyä toimintaa haastateltavat muuten eivät erityisesti kerro, mutta esimiehille palautteen antaminen on useinkin esillä. Työnohjauksen vaatiminen on seurausta omien tarpeiden refleksiivisestä tunnistamisesta. Systeemiseen tiimimallityöskentelyyn kuuluva reflektointi edellyttää itsetutkiskelua myös omien tunteiden osalta asiakasasioiden reflektoinnin lisäksi.

Jokaisessa ryhmässä haastateltavat kertoivat runsaasti omakohtaisia mielipiteitään kyseisestä työskentelytavasta, mutta tulkintani mukaan autonomisen refleksiivisyyden tunnusmerkit jäivät täyttymättä.

Voin luontevasti seuraavaksi siirtyä **itse**n, jonka sisällä autonomien refleksiivisyys ikään kuin muhii odottaen toimintaa. Itsenäisestä ajattelemisesta ja siihen johtavasta itsenäisestä toiminnasta puhumista esiintyi jokaisessa ryhmässä. Autonomisen refleksiivisyyden tunnusmerkit näkyvät tulkintani mukaan seuraavassa kolmessa tekstilainauksessa. Ensimmäisessä valitsemassani otteessa haastattelija johdattaa haastateltavia kertomaan mielipiteitään systeemisestä ajattelusta, ja nelihenken ryhmä 4:n jäsenistä kaksi vastaa ja loput kuuntelevat myötäillen:

N2: ”No mie aattelen niinku (.) ihan lähtökohtasesti et ei tää mikää vallankumous (.) juttu oo, niinku, sori nyt vaa, kaikille (hehe).”

N1: ”Mä oon kyllä antanu esimiehell palautetta siitä, ettei vaa (hehe) käyttäs sitä vallankumousta nii paljon.”

N2: ”Joo että, muhu ei iske tommonen [N1: Nii] puhe, ennemminkin tulee semmonen epäily, että no (.) tää on niinku keisarin uudet vaatteet, kukaan ei vaan kehtaa sanoa, mutta näköjään nyt kehtasin.”

*Muut: ”Mm”.*¹²

Tekstiotteessa ilmenee kritiikkiä systeemistä mallia eli sen hetkistä toimintaympäristöä kohtaan, ja puheenvuoroa voidaan tulkita täten myös metarefleksiivisyydeksi. Samalla N1 ja N2 tuovat esiin omakohtaista autonomista arviointiaan systeemisen ajattelun vallankumous-metaforasta eli vertauksesta, jonka kumpikin kokee harhaanjohtavaksi kuvaukseksi systeemistä mallia ajatellen. Omaehtoista autonomista refleksiivistä toimintaa replikoinnissa edustaa N1:n toteuttama palautteen antaminen esimiehelle liiasta ja turhasta vallankumousilmaisun käytöstä, sekä N2:n puhetoiminta, jossa hän ”kehtaa” eli tulkintani mukaan uskaltaa sanoa oman uuden metaforansa vallankumouksen tilalle: keisarin uudet vaatteet.

Toinen tekstiote kertoo sosiaalityöntekijöiden omasta autonomisesta refleksiivisyydestä, joka johtaa omaan ja yhteiseen toimintaan, joka osittain vaikuttaa myös laajemmin ympäristön toimintaan. Kolmihenkisen haastatteluryhmä 3:n jäsen N2 aloittaa vastaamisen haas-

¹² Systeemisen lastensuojelun toimintamallin kansallinen arviointiaineisto.

tattelijan kysellessä lisäajatuksia systeemisen mallin selkeyteen liittyen ja N3 jatkaa omalla repliikillään:

N2: ”Mulla on vähän semmonen, et just se, niinku tavoite on hyvinkin selkeä ja ne odotukset on hyvin selkeitä... se, että mitä se niinkun vois ihanteellisimmillaan olla, et semmonen kuva itelle on siitä kyllä syntynyt... mutta se on vähän niinkun semmonen, että ajattelis jotenki että (.) että, niinku vaikka jostain elämönhallinnasta, että herään aamulla aikaisin ja sitten tulen kotiin, ja syön säännöllisesti ja urheilen joka päivä ja... niinku on tämmönen ajatus, mut sit se matka (hehe) siihen, niin se on jotenkin hyvin epäselvä... että tässä niinku jotenki sit se... jää jotenki työntekijän vastuulle... mun mielestä on jätetty tässä, mutta...”

N3: ”Nii, semmoset asiat, mitkä... mihinkä me ei voida vaikuttaa, tai mihinkä me ollaan ehkä yritetty vaikuttaa... me ollaan kerrottu, me ollaan kerrottu koulutuksessa jo mejän ajatuksia, me ollaan kerrottu esimiehelle mejän ajatuksia... me ollaan kerrottu näissä, ties missä ohjauksissa mejän ajatuksia... mutta että ei se nyt hirveesti vaikuta... ainoa ajatus, minkä me ollaan saatu läpi, on se, että ei me voida jatkaa enää näin tätä systeemistä mallia... se me saatiin läpi (ep)... mutta niinku... nii, että tuntuu että mejän vastuulle on jätetty semmoset asiat, mihinkä me ei voida vaikuttaa... että joo... on meillä selkeä ajatus varmaan siitä (.) mikä se oli se (.) pilotin, tarkoitus ja tavote tässä ja... mut se ei nyt ehkä ihan sitte...”¹³

Haastateltava N2 kertoo refleksiivisesti näkemyksestään systeemisestä työskentelyn pilotoinnin tavoitteista ja odotuksista ja vertaa sitä arkielämän hallinnan ideaalimalliin. Hän kuitenkin toteaa, että selkeys malliin pääsemiseksi puuttuu. Samalla hän kertoo tunteestaan, että hänet ja muut sosiaalityöntekijät on jätetty yksin vastuuseen epäselvään tilanteeseen ilman ohjausta. N3 jatkaa puheenvuorollaan epäkohdista, joihin on yritetty vaikuttaa puhumalla eri tahoille. Ainoa näkyvä vaikutus puhetoiminnalla on ollut systeemisen mallin mukaisen työskentelyn lopettaminen alkuperäisessä muodossaan heidän tiimissään.

Tulkitsen tilanteen niin, että kunkin sosiaalityöntekijän autonominen refleksiivinen ajattelu on tullut julki siten, että he ovat yhdessä reflektoiden todenneet, ettei systeemistä mallia ei voi toteuttaa heidän tiimityöskentelyssään. Sen jälkeen he ovat yrittäneet saada autonomisia ja yhdistettyjä refleksiivisiä ajatuksiaan perille kouluttajille, työnohjaajalle ja esimiehelle lähes tuloksetta. Systeemisen mallin lopettaminen tai muuttaminen alkuperäisestä muodosta on kuitenkin mahdollistunut, eli autonominen refleksiivisyys tuotti tulosta. N3 kertoo näkemyksestään, että heillä on vastuullaan ilmeisesti silti edelleen mahdottoman tuntuisia

¹³ Systeemisen lastensuojelun toimintamallin kansallinen arviointiaineisto.

asioita. Autonomisen refleksiivisyyden lisäksi puheenvuoroissa tulkitsen olevan metarefleksiivisyyttä, joka on oman ajattelun ja ympäristön toimivuuden kriittistä pohtimista.

Kolmas aineisto-ote on saman ryhmän edellä esiintyneen N2:n autonomiseen refleksiivisyyteen viittaavaa puhetta omasta työhyvinvoinnistaan, tuntemuksistaan ja ratkaisustaan.

N2: ”No mä ainaki ite keväällä siis olin aika uupunu ja... ja sitte kesän aikana me ei nyt enää sitä systeemistä enää siinä sit vedetty ku oli sillee tavallaan päivystyksellistä aikaa... mutta mä ainaki olin kesällä tosi... koin olevani tosi kovilla, ja sitte... varmaan siellä keväältä jotenki ku, koko ajan niinku kalenteri on ollu aika täyden tuntunen, nii... ja sitte mulle tullu se, et kun on semmonen kiltti ja tunnollinen työntekijä, niin se on vähän niinku antanu semmosen, jotenki niinku... ku on yrittäny opetella itteensä rajaamaan, sitä työtä ja että ei tarvi mennä niin lähelle asiakasta, että tällä asiakasmäärällä pystyy sietämään sitä kuormaa, ja kaikkia niitä huolia ja (.) näin... niin sit yhtäkkiä onkin noin, että pitää asettaa itteensä jotenkin tosi alttiiks, sit sen jonkun asiakkaan suhteen, ja niinku upota siihen aika, jotenki, sillee antaumuksella... niin tota, sitte mä ainaki tossa just lomalle jäädessä olin aivan loppu, ja sit ku mä tulín lomalta, niin sittenkin olin aivan loppu (hehe) ja väsyny ja... sitte, no nyt mä, tota, vaihan työpaikkaa nyt niinku tän kuun, lopussa... mutta tota... ja nyt tuntuu, että tässä työssä on nyt tän jaksamisen kanssa ollu pitkään jo pulmia, mutta en minä tiä mikä siinä keväässä ja kesässä (hehe) nii raskasta nyt on ollu että, on kokenu olleensa tosi tiukoilla, että... en tiedä, liittykö tähän systeemiseen vaan, mutta mä ainaki sen huomaan just kun on kiltti ja tunnollinen, ja yrittäny sitä rajaamistyötä tehdä, niin tää on jotenki niinku (.) tehny tosi niinku riittämättömän olon, että kun on pitäny yrittää parhaansa ja on tutkittu oikeen sitä (hehe) sitä systeemistä asiakkuutta, että miten se onnistuu, ja tavoitteet on ollu tiedossa nii (.) jotenki vähä vastuutonta ehkä...että...mm... laittaa työntekijä tämmösessä työtilanteessa tämmöseen tilanteeseen.”¹⁴

N2 refleksiivisesti kertoo, että on kevään aikana kokenut itsensä uupuneeksi yrittäessään selviytyä sekä systeemisen mallin työskentelyvaatimuksista että ei-systeemisestä arkityöstä. Kesällä uupumus ei ollut hävennyttä. N2:n tiimi ei enää tehnyt systeemistä työtä lomajan vuoksi lisääntyneen päivystysluonteisen työn (oletuksena virka-aikainen sosiaalipäivystys) ohella. N2 oli viettänyt lomansa, joka ei ollut auttanut uupumukseen. N2 kuvaillee ammatillista minäkuvaansa tunnolliseksi ja kiltiksi. Hän kertoo olevansa työntekijä, joka yrittää itse rajata ja hallita töitään, jotta voisi selviytyä suurista asiakasmääristä sekä samalla etäännyttää psyykkisesti raskaita työtehtäviä ja niihin liittyviä asiakaskohtauksia. Hän kokee systeemisen mallin velvoittaman asiakkaan lähikohtaamisen kuormittavaksi ja tuntee itsensä riittämättömäksi mahdollottoman tuntuissa työolosuhteissa. Edellä kuvatun autonomisen refleksiivisyyden tuloksena N2 on päättänyt toimia ja vaihtaa työpaikkaa. Puheessa tulkitsen olevan myös kriittistä metarefleksiivisyyttä ja hieman väläys murtu-

¹⁴ Systeemisen lastensuojelun toimintamallin kansallinen arviointiaineisto.

neesta refleksiivisyydestä, johon tulkitsen kuuluvan uupumuksen ja sitä seuraavan riittämättömyyden ja toivottomuuden tunteen.

6.3 Metarefleksiivisyys

Metarefleksiivisyys on omaa refleksiivisyyttä tarkastelevaa. Se on kriittistä refleksiivisyyttä omaa sisäistä puhetta kohtaan sekä kriittisyyttä todellisesti vaikuttavaa toimintaa kohtaan yhteiskunnassa. (Archer 2012, 2007, 2003)

Aiemmissa kommunikatiivisen ja autonomisen refleksiivisyyden tuloksissa näkyy myös samanaikainen metarefleksiivisyys, johon oman määrittelyni mukaan kuuluu kyseenalaistaminen eli kriittinen tarkastelu omaa refleksiivisyyttä eli harkintaa kohtaan sekä kriittisyyttä omaa toimintaa ja ympäristön toimintaa kohtaan.

Haastateltavien sosiaalityöntekijöiden metarefleksiivinen puhe on hyvin paljon samoja aihealueita käsittelevä kuin kommunikatiivinen refleksiivinen puhe. Nämä molemmat refleksiivisyydelajit esiintyvät siten usein myös rinta rinnan samojen puheenvuorojen sisällöissä. Metarefleksiivinen puhe esittää kriittisempää kommentointia kuin kommunikatiivinen refleksiivisyys. Se voi johtaa ajatteluun ja toimintaan, jotka haastavat vallitsevat omat sisäiset sekä ulkoiset normit. Metarefleksiivisyys saattaa saada aikaan sisäisiä ja ulkoisia muutoksia niin reflektiojassa ajatusten ja toiminnan suhteen kuin myös muissa tahoissa. (VIITTAUS) Metarefleksiivisyys on haastatteluaineistossa myös määrällisesti suurin refleksiivisyysmuoto kommunikatiivisen refleksiivisyyden ohella. Tässä näen tulkintani mukaan jälleen fokusryhmähaastatteluun liittyvät tavoitteet ja toimintaympäristön vaikutukset samoin kuin kommunikatiivisen refleksiivisyyden kohdalla.

Metarefleksiiviseen puheeseen liittyy kaikissa ryhmissä myös humoristisia ilmauksia. Jokaisessa ryhmässä esiintyy ironisia toteamuksia, jotka saavat aikaan yhteistä naurahdelua. Reflektoivalla huumorilla haetaan kriittisyyden ilmaisulle yhteisymmärrystä ja hyväksyntää, jolloin toteutuu myös yhtäaikainen kommunikatiivinen refleksiivisyys.

Toimintaympäristöön liittyvänä metarefleksiivisyys esiintyy ryhmähaastatteluissa kriittisenä puheena systeemisen toimintamallin käyttöönottoa kohtaan. Haastateltavat kertovat haastattelijan pyynnöstä esimerkiksi huonoista ja hyvistä asioista, joita ovat huomanneet ja kokeneet systeemisen mallin pilotoinnin aikana. Erityisesti systeemisen mallin koulutusta kuvaillaan heikoksi ja pettymystä tuottavaksi. Sitä kuvaillaan esimerkiksi sanoilla ”*paska*”, ja *diipadaapaa*”. Lisäksi organisaation johtotaso koetaan ymmärtämättömäksi mallin toteuttamisen edellytysten ja organisoinnin suhteen. Puheenvuorot koskettelevat muun muassa liian suuria asiakasmääriä, ajanpuutetta, mahdottomia vaatimuksia, työnohjauksen, suunnitelmallisuuden ja esimiehen tuen puutetta. Hyvinä asioina haastateltavat tuovat esille systeemisesti refleктоivien tiimien perheterapeutin roolin ja rauhallisen tiimipalaveritilanteen.

Myös systeemisen mallin toimintaideaa ja tavoitteita pidetään yleisesti hyvinä ja asiallisina, vaikka niiden toteuttaminen koettiin lähes mahdottomaksi vallitsevissa olosuhteissa. Systeemisen mallin vaikutusten arvioiminen saa aikaan paljon metarefleksiivisiä puheenvuoroja. Vaikutuksia koetaan myös hyviksi, kuten ammatillisen itsetunnon kohoaminen ja suunnitelmallisuuden oppiminen systeemisyyden kautta. Haastattelijan kysyessä systeemiseen malliin liittyvien muutosten ja ajatusten sisältöä, haastateltavat käyttävät ilmaisuja kuten: ”*eipä tässä ole ihmeitä päästy touhumaan*”, ”*jaloja ja kauniita ajatuksia*” ja ”*yhteistyön kankeuttaminen*”. Huumori tulee esiin erityisesti systeemisen mallin selkeyttä kysyttäessä, jolloin vastaus on: ”*Sen epäselkeys näyttää sel...selkeältä*”(N1, ryhmä 4). Ryhmän muut jäsenet ja haastattelija reagoivat vastaukseen nauramalla. Metarefleksiivisyys voi siis verhoutua humoristiseen asuun, vaikka puhuja esittää kritisoivan lauseen, joka osoittaa hänen mielipiteensä systeemisen mallin sekavuudesta.

Toimintaan liittyen metarefleksiiviset puheenvuorot keskittyvät enimmäkseen systeemisen mallin mukaisen työskentelyn haasteisiin, yhteistyön pohdintaan, tiedonjaon ongelmiin, kuulluksi tulemiseen, asiakkaiden ja esimiehen kohtaamiseen, tiimin työskentelyyn ja osaamiseen, pysähtymiseen, refleктоimiseen ja rauhoittumiseen.

Haastateltavien **itseä** kriittisesti arvioiva metarefleksiivinen puhe on myös monipuolista. Puheenvuoroissa esiintyy korostettua itsereflektointia, itsesyytöksiä ja kriittisyyttä omia ajatuksia kohtaan. Omista tunteista (ärtymys, häpeä, innostus, nolous) kerrotaan refleksiivisesti ja toisinaan myös kyseenalaistaen niiden oikeutus. Tunnereaktioita kuvail-

laan välillä hyvin värikkäästi, ja yhteisesti tuotettua refleksiivisyyttä sekoittuu yksilötason refleksiivisyyteen, kun haastateltavat ilmaisevat omia tunteitaan liittyen systeemiseen pilotointiin.

Haastattelija kysyy ryhmä 4:n jäseniltä, mitä he ajattelevat koulutuksesta. N2 kertoo tehneensä muistiinpanoja koulutusten aikana koulutuspalautetta varten. Palautetta ei koskaan kysytty. Esimerkkinä oheistan lainauksen puheenvuorosta, jossa hän metarefleksiivisesti kritisoi kouluttajia sekä omia tunteitaan lukien omia muistiinpanojaan.

N2: ”Että (.) tosin (.) mie en itse, ollu ees siinä ryh... että se oli niinku... vähemmän sain tästä niinkun (.)... ehkä jossain muualla tulee enemmän sitte, mutta tuota, sen verran mitä, mitä olin näissä, ja etenkin siellä (.) siinä, missä mie oon itelleni nää kirjottanu, niin tuota, siinä nää niinku jotenkin korostu se, että (.) no just se, että ei ehkä oo luottamusta siihen, että he ehkä tietää tai sitte en tiiä, työhistoriasta, voihan olla, että on tehnyki lastensuojelua pitkään tai sitte ei, mutta (.) niinku se että, mitä se niinku nykyään on (.) ja mikä, mitkä ne on ne arjen realiteetit (.)... toisaalta voishan siinä olla se hyvä puoli, että ois niinku visionäärinen, mutta mulla tää ehkä enemmän oli semmonen kumuloituva ärsytys”.

N3: ”Kumuloituva ärsytys (hehe), ihanasti sanottu.”

N4: ”Just se.”

[Yleistä (hehe).]¹⁵

N2 ilmaisee siis epäilyksensä kouluttajien ammatillisesta osaamisesta ja lastensuojelun työn arjen ymmärtämisestä. Omakohtaisesti hän pohtii, olisiko visionäärisyydestä itselle hyötyä mutta toteaa, että koulutuksen tavoitteesta jäi kokemukseksi kumuloituva eli kertyvä ärsyyntymisen tunne. Muut ryhmän jäsenet osoittavat hyväksyntänsä N2:n refleksiiviselle kritiikille.

Myönteisiä kokemuksia myös löytyy. Ryhmästä 2 jäsen N3 puhuu systeemisen mallin mukaisen tiimirefleksioinnin vaikutuksista omiin tunteisiin ja työhön.

N3: ”Kyllä ja mä aattelen, että, varmaan johtuen siitä, että ollaan täällä niinku pysähty, miettimään ihan niitä tunteita, että mitä ne asiat herättää mussa, niin sit pystyy niinku vähän miettiä, että, syvemmin, miltä ne niinku vaikka tuntuu siitä lapsesta, [N2: Mm.] joka, joka siinä tilanteessa sit elää, ja on, mut ehkä siinä on tullu myös, myös semmosta niinku vä... niinku työhyvinvointia (hehe) ja sellasta, että niinku, et nää on oikeesti karmeita asi-

¹⁵ Systeemisen lastensuojelun toimintamallin kansallinen arviointiaineisto.

oita, ja nää oikeesti so... nää tuntuuki jossain [N2: Nii], et ku vähä on semmone mentaliteetti, että no, jos sä täällä oot töissä, nii sä kestät kaiken ja (.) ja niinku... ”¹⁶

Systeemisen mallin mukainen tiimissä tapahtuvat asiakasasioiden ja omien tunteiden reflektointi voidaan tulkintani mukaan lukea metarefleksiivisyyden piiriin, koska kyseessä on syvempi eläytyminen asiakkaan rooliin ja ajatuksiin, sekä työntekijänä omien tunteiden ja ajatusten tiedostaminen ja tutkiminen refleksiivisesti on näkemykseni mukaan metarefleksiivistä. N3 kertoo pysähtymisestä ja työhön liittyvien asioiden olemusten tunnistamisesta, niiden herättämistä tunteista ja oman ammatillisen itsen tunnustamista inhimilliseksi. N3 puhuu myöhemmissä puheenvuoroissaan myös, miten tunnepuheen tuottaminen auttaa miettimään oman työn järkevyyttä ja tapoja toimia. N3 kertoo myös itkemisestään asiakasasioiden vuoksi ja kokeneensa sen noloksi mutta nyttemmin antaa itsellensä mahdollisuuden olla tunteensa tunnistava ja hyödyntävä työntekijä. Voimattomuuden tunne ja itkureaktiot voivat ilmaista myös murtunutta refleksiivisyyttä, johon siirryn seuraavassa alaluvussa.

6.4 Murtunut refleksiivisyys

Murtunut refleksiivisyys ilmenee oman ja yhteiskunnan tarkastelemisen kykenemättömyytenä, aloitekyvyttömyytenä ja toimintakyvyttömyytenä. Sisäiset keskustelut voimistavat ahdistusta, uupumusta ja eksymistä. Murtunut refleksiivisyys voi johtaa ”sekaisin menemiseen” ennemmin kuin tarkoituksenmukaiseen toimintaan. (Archer 2012, 2007, 2003)

Tulkintani mukaan murtunut refleksiivinen ajattelu toimii huonosti tai ei ollenkaan. Archerin (2003, 299) mukaan murtunut refleksiivisyys voi korjautua. Murtunutta refleksiivisyyttä ilmenee haastatteluaineistossa suhteessa huomattavasti vähemmän kuin kommunikatiivista ja metarefleksiivisyyttä. ja sitä esiintyi suunnilleen saman verran kuin autonomista refleksiivisyyttä. Kahdessa ryhmässä murtunut refleksiivisyys oli yleisempää kuin autonominen.

Murtuneen refleksiivisyyspuheen ilmaisuja ovat muun muassa: ”loppuun ajaminen”, ”riittämättömyys” ja ”syyllisyyden tunne”. **Toimintaympäristöön** liittyen murtunut refleksiivisyys ilmenee puheenvuoroissa näköalattomuutena, liian isoina ja uuvuttavina vaatimuksina, liian suurina asiakasmäärinä, synkkänä tulevaisuutena ja systeemisen mallin

¹⁶ Systeemisen lastensuojelun toimintamallin kansallinen arviointiaineisto.

toimimattomuutena, joka vie turhaan aikaa ja voimia. **Toimintaa** ilmaistaan keinottomuutena, vaikenemisena, sairauslomalle joutumisena sekä irtisanoutumisena. **Itseen** liittyvä **murtuneen refleksiivisyyden** puhe kertoo pettymyksestä, itkemisestä, uupumisesta, tahdottomuudesta, kykenemättömyydestä työskennellä, ahdistumisesta, lamautumisesta ja ajattelukyvyttömyydestä.

Haastatteluotteessa ryhmä 1:n sosiaalityöntekijä N3 kertoo dokumentoinnistaan ja sen viivästymisestä, joka on aiheuttanut jatkuvaa ahdistusta:

N3: ”Mä koin jotenki ku noista... noi kirjaukset laahaa jäljessä, ja välillä aina sitä, et... kyllähän tietää, et pitää oll... mut mä en oikein tiä, mikä ratkasu siihe on, et se vaatis sen yhen päivän viikossa oikeesti, että pystys niinku tehä viikon kirjaukset ja, se ois siinä, että... mä oon niinku huomannu nyt viime viikon aikaan ku, mulla on alkanu jotain kirjan... siis ei mitään muistiinpanoja mistään, ja vuoden takaakin kirjaamatta ja, sit se luo semmo- sen ahdistuksen, ja...”¹⁷

Murtunutta refleksiivisyyttä kyseisessä lainauksessa osoittaa haastateltavan toteamus, että hän ei tiedä, miten saa asiakasdokumentointinsa ajan tasalle. Yli vuoden takaisia kirjauksia on rästissä ja hänellä ei ole muistiinpanoja, joiden avulla edes voisi kirjata. Ahdistus lisääntyy jos kirjaamiset tulevat laahaamaan jäljessä edelleen, koska aikaa kirjaamiselle ei ole oletettavasti suuren asiakastyömäärän vuoksi. Systeeminen malli on myös verottanut paljon aikaa muulta arkityöltä.

Seuraavaksi tarkastelen refleksiivisyyden ohessa huomioimiani asioita ja ilmiöitä.

6.5 Muita aineistossa esiintyviä ilmaisuja ja ilmiöitä

Kaikissa neljässä fokusryhmässä haastateltavat tuovat julki sisäistä refleksiivistä puhettaan, johon sisältyi paljon muutakin kuin Archerin tyypittelyjen mukaiset refleksiivisyyden lajit, kuten esimerkiksi huumoripitoista puhetta, nauramista ja ääntelyä.

Puheenvuorot ovat välillä hyvinkin pitkiä, toisinaan hyvin lyhyitä ja myös katkonaisia lauseita ilmenee jokaisen haastattelun kohdalla usealla haastateltavalla. Yksittäisten lauseiden erottaminen asiayhteydestä tai puhujan repliikin kokonaisuudesta on mahdottoman tuntui-

¹⁷ Systeemisen lastensuojelun toimintamallin kansallinen arviointiaineisto.

nen tehtävä, ja myös ehkä puheenvuoron perimmäisen ajatuksen tulkitsemista vaikeuttava seikka. Haastateltavat puhuvat keskimäärin aika usein toistensa päälle, joka vaatii litteroinnissa erityistä tarkkuutta. Jotkut puheiden osat ovat toisinaan niin epäselviä, etten ole saanut kuunneltua ja litteroitua joitain kohtia lainkaan. Lauseita jää usein kesken ja taukoja oli pitempiä ja lyhyempiä. Haastattelijan osuus haastatteluun on johdattelua ja joustavaa. Puheenaiheet olivat rajatut, mutta vapaampaa keskustelua syntyi helposti. Kaikki eivät olleet yhtä paljon äänessä. Litteroidusta tekstistä puuttuvat ilmeet ja eleet.

Puheen yhteydessä ilmoille pääsi naurahduksia, huokailuja, ”*diipadaapa*”-puhetta, johon kuului myös äännähdyksiä kuten: ”*hhzzzz ja hops*” Vertauskuvalliset ilmaisut kuten ”*valtahaukka*”, ”*juosten pissitty*” ja ”*soutuveneellä yli Atlantin*” kuvasivat sosiaalityöntekijän asemaa sekä systeemisen lastensuojelumallin pilotointia. Näitä tulkitseen humoristiseksi ironiaksi ja kaverilliseksi vinoiluksi eli eräänlaiseksi *refleksiivisyshuumoriksi*, jonka avulla haetaan yhteisymmärrystä ja hyväksyntää. Huumoria ei sovi unohtaa.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielmassani olen tarkastellut lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden refleksiivisyyttä suomalaisen systeemisen lastensuojelumallin toimintaympäristössä. Fokusryhmähaastattelulla kerätty aineisto on ollut monipuolinen. Tulkintani mukaan havaitsen jokaisessa fokusryhmähaastattelussa löytyvän jokaista neljää Archerin teorian mukaista refleksiivisyyden tyyppiä sisäistä keskustelua ilmaisevina puheenlajeina eli kommunikatiivista, autonomista, metarefleksiivisyyttä ja murtunutta refleksiivisyyttä (Archer 2010, 2007, 2003).

Voidaan todeta, että kommunikatiivinen refleksiivisyys toteutuu kaikissa ryhmissä ja sitä oli tulkintani mukaan määrällisesti toiseksi eniten. Tämä voi johtua siitä, että ensinnäkin fokusryhmähaastattelu on asetelmana jo valmiiksi kommunikatiivinen ja keskustelun kaltainen tilanne. Toiseksi, lastensuojelutyö on pohjimmiltaan tiimityötä jossa pohditaan omaa ammatillista toimintaa ja haetaan yhdessä ratkaisuja. Kolmanneksi, fokusryhmähaastattelun tavoite on saada osallistujat refleктоimaan ja kertomaan ohjatusti näkemyksistään, tässä tapauksessa lastensuojelun systeemisen mallin pilotointikokemuksista.

Haastatteluaineistoissa ilmenee metarefleksiivisyyttä hieman enemmän kuin kommunikatiivista refleksiivisyyttä. Tulokseen vaikuttavat seikat lienevät samoja kuin edellä: kommunikatiivinen tilanne, tiimin yhteinen näkemys kehittämiskohteista sekä fokuksessa oleva arviointitutkimukseen osallistuminen. Autonominen refleksiivisyys on määrällisesti kolmantena. Murtunutta refleksiivisyyttä ilmenee vähiten, määrä on kuitenkin suhteellisen lähellä autonomisen refleksiivisyyden ilmaantuvuutta.

Fokusryhmien kesken refleksiivisyydslajit jakautuivat seuraavasti: ryhmä 2:ssa on eniten kommunikatiivista refleksiivisyyttä, seuraavat järjestyksessä ovat ryhmät 1, 4 ja 3. Autonomista refleksiivisyyttä ilmenee eniten ryhmässä 4, seuraavina ovat ryhmät 1 ja 2 (kummassakin yhtä paljon) sekä ryhmä 3. Metarefleksiivisyyttä on eniten ryhmässä 2, seuraavat järjestyksessä ovat ryhmät 1, 3 ja 4. Murtunutta refleksiivisyyttä eniten oli ryhmässä 1, seuraavina ovat ryhmät 3, 4 ja 2. Tulkintani mukaiset määrälliset arviot eivät kerro välttämättä mitään oleellista, varsinkin kun ryhmien henkilömäärä ja sisäinen dynamiikka vaihtelee. Kuitenkin voi huomata, että ryhmä 2:ssa on sekä kommunikatiivista että metarefleksiivisyyttä eniten. Se kertonee ryhmässä olevan sekä selkeästi kommunikatiivisesti refleksiivinen yksilökoostumus että metarefleksiivisen kriittisesti suhtautuva tiimi.

Tutkielmani aineiston fokusryhmäläiset pyrkivät myös tuottamiensa sisäisten keskustelujen kautta kohti *modus vivendiä* eli omaa tapaansa elää ja työskennellä tässä yhteiskunnassa. Archerin (2000, 197–198, 162.) luomat toimintaympäristöjaottelut, todellisuuden järjestykset (luonnollinen, käytännöllinen ja sosiaalinen) kuvaavat mielestäni osuvasti inhimillistä maailmaa. Harmi, kun en enää itse ehtinyt tarkemmin paneutua kyseiseen järjestysten järjestelmään. Jonkin aikaa pyörittelin ajatusta ja hahmottelin, miten niitä soveltaisinkin ikään kuin jatkojalostaen refleksiivisyyslajien elämää. Ehkäpä sen tekee joku muu.

Haastateltavien refleksiivisissä puheenvuoroissa toistuivat ilmaisut erilaisista tunteista sekä tietoisesta ajattelemisesta. Tunteita esiintyi kaikissa neljässä fokusryhmässä. Archerin teorian mukaan tunteet ilmaisevat meille asiat, joita pidämme tärkeinä eli tunteiden kautta saamme tietoa itsestämme.

8 POHDINTA

Kun tässä viimeisessä vaiheessa muistutan itseäni tutkimustehtävästäni, joka on *refleksiivisyyden olemuksen tarkasteleminen ja miten refleksiivisyyttä toteutetaan sosiaalityössä*, voin todeta, että Archerin refleksiivisyystyyppitelyt sopivat käsitetyökaluksi määrittelemään millä tavoilla refleksiivisyys ilmenee. Archerin (2003, 9, 133) missio on ollut koko ajan saada refleksiivisyyttä yhä näkyvämmäksi, koska yksilö ja sitä ympäröivä sosiaalinen järjestys eivät muuten voi olla yhteydessä toisiinsa kausaalisesti. Sisäiset keskustelut johtavat yksilön kiinnostuksen kohteista projekteihin ja sitä kautta toteuttaviin käytäntöihin. Refleksiivisyys on yksilön ”henkilökohtaista kausaalista voimaa”. Sitä ei saa sosiaalistaa, vaikka se onkin kytkeytyneenä sosiaaliseen maailmaan. (Archer 2003; Piironen 2013, 122.)

Archerin toimintateoria osoittautui refleksiivisyystyyppien soveltamisen osalta toimivaksi tutkimukselliseksi valinnaksi. Jatkotutkimusmahdollisuuksia on valtavasti liittyen esimerkiksi refleksiivisyystyyppisiin liittyviin jatkuvuuksiin, jotka kiinnostivat minua kovasti, mutta syvällisempi tarkastelu niiden kohdalta jäi tekemättä.

Itseäni mietitytti Archerin eräänlainen ilmeetön suhtautuminen tunteisiin, moraaliin ja eettisyyteen. En osaa sanoa, johtuuko tämä vaikutelma siitä, että hän on kriittisen realismin ja

sosiologian edustaja ja itse katson sosiaalityön näkökulmasta. Tai siitä, että yksinkertaisesti raapaisin vain hyvin vähän hänen teoriamaailmansa pintaa, enkä vielä huomannut hänen todellista suhtautumistaan tunne-elämään tai eettisiin kysymyksiin. Myönnän, että Archerin englanninkielinen teksti oli hyvin tiheää ja perinpohjaista. Katsoin ja kuuntelin häntä myös muutaman kerran Youtubesta, kun hän joko luennoi tai häntä haastateltiin refleksiivisyyteen liittyen. Huumorin osuus Archerin tuotannossa jäi itselleni epäselväksi.

Mielestäni onnistuin tavoittamaan jotain tutkimuksen tekemisen taiasta. Sain oivalluksen kokemuksia vaikka tie oli välillä hyvin tuskainen. Tulkintani mukaisen todellisen refleksiivisyyden tunnistaminen on ollut jännittävä analyttinen kokeilu. Kysymyksiä jäi vielä paljon ilmaan. Syvenevä refleksiivinen ymmärrys vai kumulatiivinen ärsytys? Tieto vai tunne? Ehkäpä molemmat täydellistävät refleksiivisyyden.

LÄHTEET

Aaltio, Elina ja Nanne Isokuortti (2019a): Systemisen lastensuojelun toimintamallin pilotointi. Valtakunnallinen arviointi. Raportti 3/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla: <http://www.julkari.fi/handle/10024/137709>

Aaltio, Elina ja Nanne Isokuortti (2019b): Systemisen lastensuojelun toimintamallin ydin-elementit. Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. yöpaperi 33/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Aaltola, Juhani ja Valli, Raine (toim.) (2015): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus.

Aaltonen, Saara & Högbacka, Riitta (toim.) 2015: Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa. Tampere University Press.

Alhanen, Kai (2007): Käytännöt ja ajattelu Michel Foucaultin filosofiassa. Helsinki: Gaudeamus Kirja / Oy Yliopistokustannus University Press Finland.

Alhanen, Kai (2013): Deweyn kokemusfilosofia. Helsinki: Gaudeamus.

Alhanen, Kai (2014): Vaarantunut suojelulta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatutkijöistä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 24/2014.

Archer, Margaret S. (2000): Being Human. The Problem of Agency. Cambridge: Cambridge University Press.

Archer, Margaret S. (2003): Structure, Agency and the Internal conversation. Cambridge: Cambridge University Press.

Archer, Margaret (2007). Making our Way through the World. Human Reflexivity and Social Mobility. Cambridge: Cambridge University Press.

Archer, Margaret S. (toim.) (2010): Conversations About Reflexivity. London & New York. Routledge.

Archer, Margaret (2010a) Introduction, The reflexive re-turn. Teoksessa Archer, Margaret s. (toim.) Conversations About Reflexivity. London & New York: Routledge 1–13.

Archer, Margaret S. (2012): The Reflexive Imperative in Late Modernity. Cambridge: Cambridge University Press.

Bardy, Marjatta (toim.) (2013): Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 4. uudistettu painos. Saatavilla: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104421/URN_ISBN_978-952-245-853-7.pdf?sequence=1

Bhaskar, Roy (1986): Scientific Realism & Human Emancipation. London: Verso.

Berrick, Jill, Dickens, Jonathan, Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (2017): A cross-country comparison of child welfare systems and workers' responses to children appearing to be at risk or in need of help. *Child Abuse Review* 10.1002/car.2485

Cross, Steve, Hubbard, Alison & Munro, Eileen (2010): *Reclaiming Social Work*. London borough of Hackney, children and young people's services. London: The London school of economics political science. Saatavilla: <https://www.whatdotheyknow.com/request/51132/response/130736/attach/4/1%202816227%20RSW%20FINAL%20Report%20Sept%202010.pdf>

Eskola, Jari ja Vastamäki, Jaana (2015): Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa: Aaltola, Juhani ja Valli, Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus. 27–44.

Eskola, Jari, Koski-Jännes, Anja, Lamminluoto, Eija, Saaranen, Anita, Saastamoinen, Mikko ja Valtanen, Katja (toim.) (2003): *Tutkimusmenetelmällisiä reflektioita*. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Evans, Tony & Hardy, Mark (ja Ian Shaw) (2010): *Evidence & knowledge for practice. Skills for contemporary social work*. UK: Polity Press.

Fook, Jan (2001): *Identifying expert social work. Qualitative practitioner research*. Teoksessa Shaw, Ian ja Gould, Nick (toim.): *Qualitative research in Social Work*. Sage Publications Ltd. London. 116–131.

Fook, Jan ja Gardner, Fiona (2007): *Practising Critical Reflection. A Resource Handbook*. Berkshire, England: Open University Press.

Forrester, Donald, Westlake, David, McCann, Michelle, Thurnham, Angela, Shefer, Guy, Glynn, Georgia & Killian, Mike (2013): *Reclaiming Social Work? An evaluation of systemic units as an approach to delivering children's services. Final report of a comparative study of practice and the factors shaping it in three local authorities*. Tilda Golberg Centre for Social Work and Social Care. United Kingdom: University of Bedfordshire.

Fagerström, Katarina (2016): *Ihmissuhteita rakentava ja ylläpitävä lastensuojelu. Hackney malli ja systeeminen käytäntö lastensuojelutyössä. Terveysten- ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisuja*. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-778-7>.

Gilbert, Neil, Parton, Nigel & Skivenes, Marit (2011): *Changing Patterns of Response and Emerging Orientations*. Teoksessa: Gilbert, Neil, Parton, Nigel & Skivenes, Marit (toim.): *Child Protection Systems: International Trends and Orientations*. New York: Oxford University Press. Saatavilla: <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199793358.001.0001/acprof-9780199793358>

Gilbert, Neil, Parton, Nigel & Skivenes, Marit (toim.) (2011): *Child Protection Systems: International Trends and Orientations*. New York: Oxford University Press. Saatavilla: <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199793358.001.0001/acprof-9780199793358>

Gould, Nick (2015): Reflexivity. Teoksessa: James D. Wright (toim.) International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2. painos. Bath, UK: Elsevier. pp.82-87 Saatavilla: <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.28075-6>. Luettu 11.3.2020

Hankamäki, Jukka (2015b): George Herbert Mead ja symbolinen interaktionismi. Tutkimus minuuden, merkitysten ja yhteiskunnan rakentumisesta. Helsinki: Books in Demand GmbH.

Heikkinen, L.T., Hannu, Huttunen Rauno & Moilanen Pentti (toim.) (1999): Siinä tutkijassa tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena kustannus.

Heino, Tarja (2013): Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 4. uudistettu painos. 84–107. Saatavilla: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104421/URN_ISBN_978-952-245-853-7.pdf?sequence=1. Luettu 2.8.2019

Heinonen, Hanna (2007): Kohti syvempää ymmärrystä sosiaalityössä. Tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä. Helsinki: SOCCA.

Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi (2013): Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 4. uudistettu painos. 121–132. Saatavilla: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104421/URN_ISBN_978-952-245-853-7.pdf?sequence=1

Hämeen-Anttila, Lotta (2017): Lasten ja perheiden sosiaalipalvelut. Teoksessa: Kananoja, Aulikki, Lähteinen, Martti & Pirjo Marjamäki (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma. 216–246.

Hämäläinen, Juha (2007): Lastensuojelun kehityslinjoja. Tutkimus Suomen lastensuojelun aatepohjasta ja oppihistoriasta. Snellman-instituutti A-sarja.

Jaakkola, Jouko, Pulma, Panu, Satka, Mirja ja Kyösti Urponen (1994): Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Juuti, Pauli & Puusa, Anu (2020): Mitä laadullisella tutkimuksella tarkoitetaan? Teoksessa: Puusa, Anu ja Juuti, Pauli (toim.): Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus, 9–19.

Kananoja, Aulikki & Ruuskanen, Kristiina (2019): Selvityshenkilön ehdotukset lastensuojelun toimintaedellytysten ja laadun parantamiseksi. Loppuraportti. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2019:4. Helsinki. Saatavilla: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161379/Selvityshenkilön_edellytykset_lastensuojelun.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Kananoja, Aulikki, Lähteinen, Martti ja Marjamäki Pirjo (toim.) (2017): Sosiaalityön käsikirja. 4. uudistettu painos. Helsinki: Tietosanoma.

Karvinen-Niinikoski Synnöve (2005): Sosiaalityön opetus, tutkimus ja kehittyvä asiantuntijuus. Teoksessa Satka, Mirja, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund ja Susanna Hoikkala (toim.). Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia. 73–96.

Karvinen, Synnöve (2000) Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet. Teoksessa: Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylän yliopisto, Sophi. 9-

Karvinen, Synnöve (1996) Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. Kuopio University Publications E. Social Sciences.

Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Mirja Satka (toim.) (2000) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylän yliopisto, Sophi

Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Rantalaiho, Ulla-Maija & Jari Salonen (2007): Työnohjaus sosiaalityössä. Helsinki, Edita.

Kauppinen, Tuija (2017): ”Pikku-SOTE” ja ammatillinen vuorovaikutus. Sosiaali- ja terveydenhuoltoalan työntekijöiden kokemuksia dialogisuudesta. Sosiaalityön kandidaatintutkielma. Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto

Kilpinen Erkki (2008): John Dewey, George Herbert Mead ja pragmatistisen yhteiskuntatieteen ongelmat. Teoksessa: Kilpinen, Erkki, Kivinen, Osmo ja Pihlström, Sami (toim.) (2008): Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä. Helsinki: Gaudeamus. 91–132.

Kilpinen, Erkki, Kivinen, Osmo ja Pihlström, Sami (toim.) (2008): Pragmatismi filosofiasa ja yhteiskuntatieteissä. Helsinki: Gaudeamus.

Kilpinen, Erkki, Kivinen, Osmo ja Pihlström, Sami (2008): Johdanto. Teoksessa: Kilpinen, Erkki, Kivinen, Osmo ja Pihlström, Sami (toim.) (2008): Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä. Helsinki: Gaudeamus. 7–17.

Kultalahti, Leena (2018): Rohkea oman tiensä kulkija. Elämäkertatutkimus Sisko Koskiniemen ammatillisesta elämäntilasta ja identiteetistä sosiaalityöntekijänä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Jyväskylän yliopisto.

Kuula, Arja (2006): Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Lahtinen, Pia; Männistö, Leena & Raivio, Marketta (2017): Kohti suomalaista systeemistä lastensuojelun toimintamallia. Keskeisiä periaatteita ja reunaehtoja. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisuja. Työpaperi 007. Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132169/TY%c3%962017_7_Kohti%20suomalaista_040417.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Laine, Timo (2015): Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola Juhani & Raine Valli (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-Kustannus. 29–51.

Mead, George H. (1934/1963): Mind, self & society. From the standpoint of a social behaviorist. Toim. Morris, Charles W. The University of Chicago. Saatavilla: https://brocku.ca/MeadProject/Mead/pubs2/mindself/Mead_1934_20.html. Luettu 15.5.2020.

Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski ja Marianne Nylund (2007): Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on? Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) (2007): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia. 16–18

Moilanen, Pentti (1999): Piilevä tieto ja reflektio. Teoksessa Heikkinen, L.T. Hannu, Huttunen Rauno ja Moilanen Pentti (toim). Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Atena Kustannus. Jyväskylä. 85–110.

Munro, Eileen (2011): The Munro review of child protection. Final report. A child-centred system. London: Department for Education.

Muukkonen, Tiina (toim.) (2008): Suunnitelmallinen sosiaalityön lapsen kanssa. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17. Saatavilla: www.socca.fi/files/102/Suunnitelmallinen_sosiaalityo_lapsen_kanssa.pdf

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna: Kohtaavaa lastensuojelua – lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilanearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 2004:1. Saatavilla myös: http://www.socca.fi/files/289/Lapsilahtoisien_tilanearvion_kasikirja.pdf.

Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli ja Pösö, Tarja (toim.)(2009): Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus.

Pekkarinen, Elina ja Tapola-Haapala, Maria (2009). Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa: Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli ja Pösö, Tarja (toim.)(Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 160–181.

Peters, Thomas J. & Waterman, Robert H. Jr. (1982): In search of excellence. Lessons from America's best-run companies. New York: Harper & Row.

Piiroinen, Tero (2013): Margaret Archerin dualistinen yhteiskuntateoria - kriittinen tarkastelu pragmatistisesta näkökulmasta. Turku, Ruse.

Paavilainen, Marko (2012): Ristiaallokosta lapsen oikeuksiin. Lastensuojelun yhteistoiminnan historia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala Maria (2009) Kriittinen realismi sosiaalityössä - tiedonjaosta emansipaatioon, Teoksessa Mäntysaari, Mikko; Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 183–205.

Polkinghorne, D (2004): Practice and the Human Sciences - The Case for a Judgement-Based Practice of Care. Albany: State University of New York.

Pulma Panu & Oiva Turpeinen (1987): Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.

Puusa, Anu (2011): Haastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä. Teoksessa: Puusa, Anu ja Juuti, Pauli (toim.): Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Vantaa: HansaBook, 73–87.

Puusa, Anu (2020): Haastattelutyypit ja niiden metodiset ominaisuudet. Teoksessa: Puusa, Anu ja Juuti, Pauli (toim.): Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus, 103–117.

Puusa, Anu ja Juuti, Pauli (toim.)(2020): Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus.

Puusa, Anu ja Juuti, Pauli (toim.)(2011): Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Vantaa: HansaBook.

Pösö, Tarja (2015): A critical review of the status of research in child abuse and neglect from a Finnish context. Teoksessa: Janice McGhee & Lorraine Waterhouse (toim.) Challenging Child Protection. London: Jessica Kingsley. 89–99.

Pösö, Tarja (2011): Combatting Child Abuse in Finland: From Family to Child-Centered Orientation. Teoksessa: Neil Gilbert, Nigel Parton & Marit Skivenes (toim.). Child Protection Systems. International Trends and Orientations. New York: Oxford University Press. 112–130.

Saatavilla:

<http://www.oxfordscholarship.com.ezproxy.jyu.fi/view/10.1093/acprof:oso/9780199793358.001.0001/acprof-9780199793358-chapter-006>

Rajavaara, Marketta (2005): Tutkivasta sosiaalityöstä sosiaalialan osaamiskeskuksiin. Teoksessa Satka, Mirja, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund ja Susanna Hoikkala (toim.). Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia. 47-72

Raunio, Kyösti (2009): Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus Oy. 2.uud.painos.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006). KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Saatavilla: <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>

Saastamoinen, Mikko (2003): Tunnustaminen, refleksiivisyys ja representaatiot haastattelututkimuksessa. Teoksessa: Eskola, Jari, Koski-Jännes, Anja, Lamminluoto, Eija, Saaranen, Anita, Saastamoinen, Mikko ja Valtanen, Katja (toim.): Tutkimusmenetelmällisiä reflektioita. Kuopion yliopisto, 11–29.

Salo, Ulla-Maija (2015): Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa: Aaltonen, Saara & Högbacka, Riitta: Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirissä tutkimuksessa. Tampere University Press, 166–190.

Satka, Mirja, Karvinen-Niinikoski, Synnöve ja Nylund, Marianne (2005): Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on. Teoksessa Satka, Mirja, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marian-

ne Nylund ja Susanna Hoikkala (toim.). Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia. 9–19.

Shaw, Ian (1997): Evaluoi omaa työtäsi. Reflektiivisen ja valtuuttavan evaluaation opas. Alkuperäisteos *Be your own evaluator. A guide to reflective and enabling evaluation*. Suom. Laura Yliruka. Edit. Riitta Haverinen, Tuija Lindqist, Maisa Maaniittu, Mikko Mäntysaari ja Laura Yliruka. FinSoc. Sosiaalihuollon menetelmien arviointiprojekti. Työpapereita 4/99.

Skivenes, Marit (2011): Norway – Toward a Child-centric Perspective. Teoksessa: Neil Gilbert, Nigel Parton & Marit Skivenes (toim.). *Child Protection Systems. International Trends and Orientations*. New York: Oxford University Press, 151–182. Saatavilla: <http://www.oxfordscholarship.com.ezproxy.jyu.fi/view/10.1093/acprof:oso/9780199793358.001.0001/acprof-9780199793358-chapter-008?print=pdf>

Sutinen, Riikka (2009): Modernin eheydestä postmodernin rikkonaisuuteen. Yhteiskunnan muutos sosiaalityön ammattilaisten tulkitsemana. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 50.

Syrjälä, Leena (2015): Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa Valli Raine ja Aaltonen, Juhani (toim.). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I – Metodien valinta ja aineistonkeruuvirheitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-Kustannus. 257–270.

Tapola-Haapala, Maria (2011): Sosiaalityön ammatilliset refleksiivisinä toimijoina. Tutkimus erikoistumiskoulutuksesta Margaret Archerin teorian valossa. Helsinki, Unigrafia.

Taylor, Carolyn (2006): *Practising reflexivity: Narrative, reflection and the moral order*. Teoksessa White, Sue, Fook, Jan and Gardner Fiona (2006) (toim.): *Critical Reflection in Health and Social Care*. Berkshire, England. Open University Press.

Taylor, C. and White, S. (2001) Knowledge, truth and reflexivity: the problem of judgement in social work. *Journal of Social Work* , 1(1): 37– 59.

Taylor C. and White, S. (2005) Knowledge and reasoning in social work: Educating for humane judgement. *British Journal of Social Work* , 35: 1– 18.

Trowler, Isabelle & Steve Goodman (2012): A systems methodology for child and family social work. Teoksessa: Trowler, Isabelle & Steve Goodman (toim.) (2012): *Social Work Reclaimed. Innovative Frameworks for Child and Family Social Work Practice*. London: Jessica Kingsley publishers. 14–25.

Trowler, Isabelle & Steve Goodman (2012): Conclusions and reflections on our journey. Teoksessa: Trowler, Isabelle & Steve Goodman (toim.) (2012): *Social Work Reclaimed. Innovative Frameworks for Child and Family Social Work Practice*. London: Jessica Kingsley publishers. 160–169.

Trowler, Isabelle & Steve Goodman (toim.) (2012): *Social Work Reclaimed. Innovative Frameworks for Child and Family Social Work Practice*. London: Jessica Kingsley publishers.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018): Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi. Ensipainos 2002.

Vataja, Katri (2012): Kehittyvä työyhteisö. Itsearviointin hyödyntäminen työyhteisön kehittämässä kunnallisessa sosiaalitoimessa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tutkimus 86/2012. Helsinki. Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90859/URN_ISBN_978-952-245-699-1.pdf?sequence=1.

Valli Raine ja Perkkilä Päivi (2015): Nettikyselyt ja sosiaalinen media aineistonkeruussa. Teoksessa Valli Raine ja Aaltola, Juhani (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I – Metodien valinta ja aineistonkeruuvirikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-Kustannus. 109–120.

Väyrynen, Marianne (2018): Kestävä elämäntapa toimijan projektina. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalityö. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.

White, Sue (2001): Auto-ethnography as reflexive inquiry: The research act as self-surveillance. Teoksessa Shaw, Ian ja Gould, Nick (toim.): Qualitative research in Social Work. Sage Publications Ltd. London. 100–115.

White, Sue, Fook, Jan and Gardner Fiona (2006) (toim.): Critical Reflection in Health and Social Care. Berkshire, England. Open University Press.

Yliruka Laura (2005): Sosiaalityön itsearviointi kontekstuaalisena käytäntönä. Teoksessa Satka, Mirja, Synnöve Karvinen-Niimikoski, Marianne Nylund ja Susanna Hoikkala (toim.). Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia. 124–143.

Yliruka, Laura (2015): Itsearviointi reflektiivisenä rakenteena. Kuvastin-menettelmän toimivuus, käyttöönotto ja kehittäminen. Akateeminen väitöskirja. Valtiotieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto.

AINEISTO

Aluehallintovirasto. Kantelun tekeminen. (päivitetty 19.2.2020). Saatavilla: <https://www.avi.fi/web/avi/kantelun-tekeminen>

Eriksson, Pia (2017): Lastensuojelun systeeminen toimintamalli osana erityispalveluiden uudistamista. Diaesitys. 30.5.2017.

Lapin kansa. Verkkolehti. 7.11.2017. Saatavilla: <https://www.lapinkansa.fi/uusirovaniemi/sisko-koskiniemi-naki-kotien-kauhut-ja-kirjoittaja-toisen-fiktiivisen-romaanin-poliisin-sossun-arjesta-kun-kotihalytys-tulee-tilanne-on-paljaana-200539878/>

Kielikone Oy (2019). MOT Englanti -sanakirja verkossa. Saatavilla Jyväskylän yliopiston tunnuksin: <https://mot-kielikone-fi.ezproxy.jyu.fi/mot/jyu/netmot.exe?motportal=80>.

Koskiniemi, Sisko (2015): Kääntöpuolella lapsuus. Myllylahti Oy. Espoo.

Koskiniemi, Sisko (2018): Ihan tavallinen perhe. Myllylahti Oy. Espoo.

Lahtinen, Pia (2018): Systeemejä ja suhteita - systeeminen lastensuojelun toimintamalli Suomessa. Diaesitys. Pesäpuu ry.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/361. Saatavilla:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361#L1P3>

Laki lastensuojelulain muuttamisesta 1302/2014. Saatavilla:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141302>

Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 817/2015. Saatavilla:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150817#L2P9>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000). Saatavilla:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

Lastensuojelulaki 417/2007. Saatavilla:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=lastensuojelulaki>

Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2014:4. Saatavilla:
http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70275/URN_ISBN_978-952-00-3488-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sosiaali- ja terveysministeriö & Valtiovarainministeriö (2017): Sote- ja maakuntauudistus. Hallituksen reformi. Sote- ja maakuntauudistuksen lainsäädäntö. Tiivistelmä hallituksen esityksen keskeisistä asioista. Saatavilla:
<http://alueuudistus.fi/documents/1477425/3223876/tiivistelma-sote-ja-maakuntauudistuksen-lainsaadannosta-2.3.2017.pdf/ea7f35db-c837-4baf-b267-363c0b17d1e2>.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Saatavilla:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>.

Sosiaalihuoltolain soveltamisopas (2017). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3959-2>

Systeemisen lastensuojelun toimintamallin kansallinen arviointiaineisto.

Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet, Lasten ja perheiden avopalvelut. Saatavilla:
<https://www.sotkanet.fi/sotkanet/fi/haku?g=190>

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos: Lastensuojelun käsikirja. Saatavilla:
<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (2019): Suomen virallinen tilasto. Lastensuojelu 2018. THL. Tilastoraportti 23/2019. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019060418326>

Liite 1

LITTEROINTIOHJEET

1) Litteroinnin taso

Perustasoinen litterointi riittää: sanatarkka, mutta äännähdyksiä, täytesanoja, merkityksettömiä kysyjän myötäilyjä ("mm" ym.) ei litteroida. Myös haastatteluun kuulumattomat keskustelut, esim. äänityslaitteeseen liittyen, jätetään litteroimatta. Haastattelun aikana pidetään levähdystauko, jonka aikana tapahtuvaa keskustelua ei litteroida. Kysyjän repliikit lihavoidaan.

Esimerkki:

K: Elikkä tänään on XX.X.XX ja sosiaalityöntekijöiden haastattelu. Tervetuloa.

N1: Kiitos.

M1: Kiitos

2) Puhujien tunnistaminen

Puhujat tunnistetaan ja heidät merkitään. Haastattelijasta käytetään merkintää "K" niin kuin kysyjä. Vastaajat merkitään sukupuolen mukaan joko "N" tai "M". Koska vastaajia on useampia, heidän numeroidaan seuraavasti:

K: Kysyjä kysyy kysymyksen?

M1: Ensimmäinen haastateltava vastaa.

M2: Toinen haastateltava tarkentaa.

K: Kysyjä kysyy uuden kysymyksen?

N1: Kolmas haastateltava vastaa.

M2: Toinen haastateltava jatkaa.

3) Muut merkinnät

,	Lyhyt tauko puheessa
(.)	Alle 2 s tauko
(0.4)	Pidempi tauko, sekuntimäärä merkitään
[hakasulkeet]	Litteroijan kommentti
[ep]	Epäselvää puhetta
(hehe)	Naurua

K: Kysyjä kysyy kysymyksen?

M1: Ensimmäinen haastateltava [ep]

M2: Toinen haastateltava tarkentaa (hehe) ja jatkaa kertomalla (.) toisen asian.

Liite 2

Refleksiivisen puheen teemoja systemisen lastensuojelun toimintaympäristössä

